

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ**

Διπλωματική Εργασία

**Η επίδραση του διαδικτύου στα κοινωνικά
κινήματα**

ΚΟΥΝΤΟΥΠΗΣ Ι. ΗΛΙΑΣ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2008

Περιεχόμενα

Αντί προλόγου	4
Θέμα και δομή της εργασίας.....	5
Κεφάλαιο 1: Διαλεκτική περί των κοινωνικών κινήματων.....	7
1. Εισαγωγικά.....	7
2. Προσδιορίζοντας τα κοινωνικά κινήματα	9
3. Εξετάζοντας τις θεωρίες των κοινωνικών κινήματων	14
Α) Η θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς	14
Β) Η θεωρία της κινητοποίησης πόρων και μέσων	18
Γ) Η θεωρία της πολιτικής διαδικασίας.....	20
Δ) Η θεωρία των νέων κοινωνικών κινήματων	22
4. Τι δείχνει το μέλλον	24
Κεφάλαιο 2: Περί διαδικτύου	26
1. Εισαγωγικά.....	26
2. Προσδιορίζοντας το διαδίκτυο	27
3. Ανατρέχοντας στην ιστορία	31
Κεφάλαιο 3: Πολιτική και διαδίκτυο	37
1. Εισαγωγικά.....	37
2. Ηλεκτρονική δημοκρατία (E-democracy).....	40
3. Ηλεκτρονική διακυβέρνηση (E-governance).....	43
4. Ηλεκτρονική εκστρατεία (E-campaign)	46
Κεφάλαιο 4: Η επίδραση του διαδικτύου στα κοινωνικά κινήματα	48
1. Ηλεκτρονική κινητοποίηση: βασικές επιδράσεις και ιστορική ανίχνευση	48
2. Αλλαγές στις παραδοσιακές οργανώσεις	51
3. Διεθνή ηλεκτρονική κινητοποίηση	55
4. Ο ακτιβισμός των hackers	61
5. Συνδυάζοντας την πολιτική με τον πολιτισμό	64
Κεφάλαιο 5: Σκέψεις και συμπεράσματα	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75
<i>Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....</i>	<i>75</i>
<i>Ελληνική και Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία</i>	<i>76</i>
Διαδικτυακοί τόποι.....	77

Αφιερώνεται στους επαναστάτες του μέλλοντος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΡΡΑΙΑ

Αντί προλόγου

Την 29^η Αυγούστου 2007, το περιβαλλοντικό κίνημα στην Ελλάδα γνώρισε μια από τις πιο λαμπρές στιγμές του. Χιλιάδες πολίτες συγκεντρώθηκαν στην Πλατεία Συντάγματος και σε κεντρικά σημεία των μεγαλύτερων ελληνικών πόλεων δηλώνοντας μαζική συμμετοχή στις σιωπηλές διαμαρτυρίες υπέρ των δασών και κατά της κρατικής αναληθσίας αναφορικά με την πρόληψη και την άμεση αντιμετώπιση των πυρκαγιών που ρήμαζαν εκείνη την περίοδο τη χώρα.

Οι εφημερίδες της επόμενης ημέρας δεν έκαναν λόγο μόνο για τη μαζικότερη κινητοποίηση υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος επί ελληνικού εδάφους, αλλά και για τον τρόπο που αυτή πραγματοποιήθηκε. Χαρακτηριστικό αποτελεί ένα άρθρο της εφημερίδας *Η Καθημερινή* που δημοσιεύθηκε την επόμενη ημέρα μετά το βράδυ των πολυπληθών κινητοποιήσεων, όπου αναφέρθηκαν τα εξής:

“... Οι μπλογκίστες κινητοποιούνται, κυρίως όμως κινητοποιούν, γίνονται οι μεταφορείς σημαντικών προσπαθειών αρωγής αναρτώντας στις σελίδες τους τραπεζικούς λογαριασμούς ή διευθύνσεις φορέων και υπηρεσιών αρμόδιων για τη βοήθεια. Παράλληλα, δηλώνουν και εμπράκτως την αλληλεγγύη τους στους ανθρώπους που προσπαθούν να ξαναρχίσουν τη ζωή τους πάνω στα αποκαΐδια της φονικής πυρκαγιάς. Το ελληνικό Ίντερνετ έχει πάρει «φωτιά», απ’ αυτές τις φωτιές όμως που δεν καίνε αλλά ζεσταίνουν τις ψυχές αυτές τις δύσκολες ώρες. Αντιγράφουμε μερικά από τα καλέσματα και τις προσφορές: «Συγκεντρώνουμε νερό, χυμούς, κονσέρβες, γάλα εβαπορέ, παιδικές κρέμες, κουβέρτες, ρούχα, παπούτσια, βιβλία, γραφική ύλη, παιδικά παιχνίδια και ό,τι άλλο μπορεί να προσφέρει αλλά και να σκεφτεί ο καθένας μας, που θα απαλύνει τον πόνο. Πιστεύουμε ότι οι συμπολίτες μας θα ανταποκριθούν σε αυτή την προσπάθεια, δείχνοντας τη μεγαλοσύνη και την αλληλεγγύη τους, όπως και στο

παρελθόν σε παρόμοιες περιπτώσεις. Παρακαλούμε να δημοσιοποιήσετε την προσπάθεια όλων μας με όποιο τρόπο μπορείτε ώστε να ενημερωθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι συμπολίτες μας... »...”

«Συμπαράσταση μέσω Διαδικτύου»,
Σπύρος Κάραλης, Η Καθημερινή, 30
Αυγούστου 2007

Για πρώτη φορά, κανένα πολιτικό κόμμα της αντιπολίτευσης και καμία Μη-Κυβερνητική οργάνωση δεν έλαβαν την ευθύνη της οργάνωσης των διαμαρτυριών. Όλα ξεκίνησαν από τον ελληνικό διαδικτυακό χώρο και ειδικότερα από τους κατόχους ιστολογίων¹. Οι Έλληνες χρήστες του διαδικτύου επιβεβαίωσαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αυτό που υποστηρίζει ο επικοινωνιολόγος-διαφημιστής Mark J. Penn στο βιβλίο του *Microtrends* (Hachette Book Group, 2007), ότι μια πολύ μικρή μερίδα ενός πληθυσμού μπορεί να επιφέρει μεγάλες και δραστικές αλλαγές.

Η χρήση του διαδικτύου και της τεχνολογίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών υπέρ της κοινωνίας των πολιτών και ειδικότερα των κοινωνικών κινημάτων μπορεί να αποτελεί ένα σύγχρονο φαινόμενο στην ελληνική κοινωνία, όμως σε διεθνές επίπεδο έχει αρχίσει να αποτελεί μια πάγια πρακτική.

Θέμα και δομή της εργασίας

Με αφορμή την προαναφερθείσα και σχετικά πρόσφατη ελληνική εμπειρία και με βασικό ερέθισμα την εμφάνιση εκατοντάδων blogs κοινωνικοπολιτικού ενδιαφέροντος και ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης και προώθησης κοινωφελών σκοπών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, η παρούσα διπλωματική εργασία

¹ Ελληνική μετάφραση του όρου blogs, που προκύπτει από το συνδυασμό των αγγλικών λέξεων web (ιστός) και logs (ημερολόγια). Ένα ιστολόγιο αποτελεί, στην ουσία, ένα ιστότοπο που συντηρείται από ένα άτομο με συχνές καταχωρήσεις κριτικών και περιγραφικών κειμένων επί παντός επιστητού και λοιπών πολυμεσικών αρχείων όπως video και ήχου. (<http://technorati.com/blogging/state-of-the-blogosphere/>)

φιλοδοξεί να φωτίσει και να διασαφηνίσει την επίδραση του διαδικτύου στα κοινωνικά κινήματα, όπως αυτά ορίζονται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μετά. Παράλληλα, με το παρόν πόνημα επιχειρείται και η κάλυψη του κενού που υπάρχει στην ελληνική βιβλιογραφία αναφορικά με τη διαδραστική σχέση των νέων τεχνολογιών και των κοινωνικοπολιτικών φαινομένων και διαδικασιών.

Η εργασία χωρίζεται σε πέντε (5) κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τα κοινωνικά κινήματα και στο δεύτερο κεφάλαιο με τις νέες τεχνολογίες επικοινωνιών, αντιμετωπίζοντας τα δύο αυτά αντικείμενα της έρευνάς μας ως δύο ξεχωριστές και παράλληλες οντότητες. Ειδικότερα, θα προβούμε σε μια σύντομη ιστορική αναδρομή τόσο των κοινωνικών κινήματων (όπου δίνουμε έμφαση σε ιστορικά παραδείγματα, στις θεωρίες των κοινωνικών αλλαγών και της συλλογικής συμπεριφοράς καθώς και στα εργαλεία διεκδίκησης που χρησιμοποιούνται από τα κοινωνικά κινήματα) όσο και των νέων τεχνολογιών υπογραμμίζοντας την ιστορική πορεία του διαδικτύου. Στη συνέχεια, θα ασχοληθούμε με τους ορισμούς των κοινωνικών κινήματων και του διαδικτύου, με στόχο τον καλύτερο προσδιορισμό του ερευνητικού αντικειμένου.

Στο τρίτο κεφάλαιο, θα συνεχίσουμε με την επιρροή που ασκεί το διαδίκτυο στις πολιτικές διαδικασίες, όπου πραγματοποιούνται σύντομες αναφορές στις έννοιες της ηλεκτρονικής δημοκρατίας (e-democracy), της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (e-governance) και της ηλεκτρονικής πολιτικής εκστρατείας (e-campaign) για να καταλήξουμε στην ανάλυση του κυρίου αντικειμένου στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, στο τέταρτο κεφάλαιο, θα αναλύσουμε πως το διαδίκτυο εντάσσεται στις υπάρχουσες δράσεις των κοινωνικών κινήματων, την αξία της ηλεκτρονικής κινητοποίησης (e-mobilization) και τις περιπτώσεις εκείνων των κινήματων που ξεκίνησαν στον «εικονικό» (virtual) κόσμο για να λάβουν, στην πορεία, απτές διαστάσεις. Επιδίωξή μας είναι να αποδείξουμε ότι τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν «ζωντανούς οργανισμούς», οι οποίοι συμβαδίζουν με τις σύγχρονες τάσεις της εποχής μας και ακολουθούν τις αντίστοιχες μεταλλάξεις των κρατικών δομών και των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Αποτελεί προσωπική πεποίθηση ότι τα κοινωνικά κινήματα, για να

επιβιώσουν στην εποχή της πληροφορίας, θα πρέπει να διαθέτουν δικτυακή μορφή και οργάνωση με στόχο την καλύτερη ενημέρωση και κινητοποίηση του κοινού και την αποτελεσματικότερη επιδίωξη και επίτευξη των αλλαγών που επιζητούν.

Στο ίδιο κεφάλαιο, θα εξετάσουμε και ορισμένες περιπτώσιακές μελέτες που αναδεικνύουν τη χρήση του διαδικτύου από τα κοινωνικά κινήματα. Ιδιαίτερη μνεία θα γίνει στο κίνημα των Ζαπατίστας στο Μεξικό (το πρώτο κίνημα που χρησιμοποίησε το διαδίκτυο εκτεταμένα για την επίτευξη των σκοπών του) και στη συμπεριφορά του περιβαλλοντικού κινήματος εντός της κοινωνίας της πληροφορίας. Επιπρόσθετα, θα αναφερθούμε και σε ιστότοπους κοινωνικής δικτύωσης που εξειδικεύονται στην προώθηση κοινωνικών αλλαγών και σε blogs που λειτουργούν με σημείο αναφοράς την ενεργοποίηση της κοινωνίας των πολιτών. Ιδιαίτερα, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και την ανάκαμψη των τεχνολογιών επικοινωνίας από τη χρηματιστηριακή «φούσκα» στα τέλη του προηγούμενου αιώνα και στις αρχές του 21^{ου}, το διαδίκτυο έχει γίνει πιο προσίτο στην κοινωνιολογική μελέτη και έρευνα από κάθε άλλη στιγμή στην ιστορία. Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, θα συνοψίσουμε τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα της έρευνάς μας και θα επιχειρήσουμε μια προσωπική εκτίμηση για το μέλλον της εξεταζόμενης σχέσης.

Κεφάλαιο 1: Διαλεκτική περί των κοινωνικών κινήματων

1. Εισαγωγικά

Καθημερινά ερχόμαστε σε επαφή μέσω της περιγραφής και της ανάλυσης της πολιτικής επικαιρότητας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με την λέξη «κίνημα», η οποία καλείται να ερμηνεύσει ένα πλήθος απόψεων διαφορετικής προέλευσης και να αιτιολογήσει ένα πλήθος πράξεων κοινωνικής και πολιτικής επιρροής.

Το κοινωνικό κίνημα² αποτελεί ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα αντικείμενα μελέτης των κοινωνικών επιστημών. Πλήθος βιβλίων έχει γραφτεί και δεκάδες θεωρίες έχουν αναδυθεί κατά τις προηγούμενες δεκαετίες για την ερμηνεία του κοινωνικού κινήματος, οι οποίες, όμως, δεν έχουν καταλήξει σε μια ολοκληρωμένη ανάλυσή του. Ιστορικά, ο Charles Tilly³ θέτει την εμφάνιση του πρώτου μορφώματος που προσομοιάζει σε κοινωνικό κίνημα το 1682 στην πόλη Narbonne της Γαλλίας, όπου μια ομάδα γυναικών της εν λόγω πόλης οργάνωσε ένα μικρό κίνημα αντίδρασης προς τις διοικούσες αρχές λόγω των φορολογικών πολιτικών και πρακτικών. Εντούτοις, η πρώτη καταγραφή των κοινωνικών κινήματων πραγματοποιήθηκε κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα (με τη Γαλλική Επανάσταση να λαμβάνει, κατά μία έννοια το ρόλο του πρώτου κοινωνικού κινήματος) και η αρχική ανάπτυξή τους ήταν στενά συνδεδεμένη με τις πολιτικές και οικονομικές αλλαγές της εποχής, όπως η κεφαλαιοποίηση της αγοράς, η εξάπλωση του κοινοβουλευτισμού και η ανάδυση του προλεταριάτου. Ωστόσο, ορόσημο στην πορεία των κοινωνικών κινήματων αποτελεί η περίοδος μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Με τα προβλήματα της καθημερινής επιβίωσης να υποχωρούν στην ατζέντα των κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών διεκδικήσεων, η πολεμική των κινήματων στράφηκε σε άλλα ζητήματα προκαλώντας τη δημιουργία των νέων κοινωνικών κινήματων, όπως αυτών των πολιτικών δικαιωμάτων, της προστασίας και της βιωσιμότητας του περιβάλλοντος, της ομοφυλοφιλικής κοινότητας, των γυναικών και της αντίδρασης στη χρήση των πυρηνικών όπλων.

² Ο όρος «κοινωνικό κίνημα» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1846 από το Γερμανό κοινωνιολόγο Lorenz von Stein στο βιβλίο του «Η ιστορία του Γαλλικού Κοινωνικού Κινήματος από το 1789 έως σήμερα». http://en.wikipedia.org/wiki/Lorenz_von_Stein.)

³ Ο Charles Tilly υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Αμερικανούς κοινωνιολόγους, πολιτικούς επιστήμονες και ιστορικούς του 20^{ου} αιώνα με ιδιαίτερη προτίμηση στην ερμηνεία της σχέσης μεταξύ της πολιτικής και της κοινωνίας. Απεβίωσε πρόσφατα, όντας καθηγητής της πολιτικής επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Columbia της Νέας Υόρκης. Για πολλούς θεωρείται ο πατέρας της κοινωνιολογίας του 21^{ου} αιώνα. Η επιστημονική συνεισφορά του στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων χαρακτηρίζεται ως ανεκτίμητη με αποκορύφωμα τη μονογραφία του υπό τον τίτλο «Κοινωνικά Κινήματα, 1786 – 2004», η οποία εκδόθηκε το 2004. Η έρευνα του στόχευε στο κατά πόσο η δυναμική των κοινωνικών διαμαρτυριών είναι στενά συνδεδεμένη με το κοινωνικοπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο της. (http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Tilly)

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι τα κοινωνικά κινήματα και οι σκοποί τους επηρεάζονται έντονα από τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της κάθε εποχής, γεγονός που επιβεβαιώνει την άποψη ότι τα κινήματα έχουν το δικό τους κύκλο ζωής: δημιουργία, ανάπτυξη και διάδοση, επιτυχία ή αποτυχία, διάλυση και παύση ύπαρξης. Με γνώμονα, λοιπόν, τον ευμετάβλητο χαρακτήρα τους, θα επιχειρήσουμε να ερευνήσουμε σε βάθος τις διαφορές στην προσπάθεια απόδοσης του κατάλληλου ορισμού των κοινωνικών κινήματων, το πως φτάσαμε στις μέρες μας να τα θεωρούμε μέρος της κανονικότητας του κοινωνικοπολιτικού βίου σε διεθνές πλέον επίπεδο και να ανακαλύψουμε τα ερωτήματα εκείνα που ανακύπτουν αναφορικά με τη μελλοντική τους διαδρομή.

2. Προσδιορίζοντας τα κοινωνικά κινήματα

Μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο μελετητής των κοινωνικών κινήματων είναι η κατάρτιση ενός εμπειριστατωμένου και ολιστικού ορισμού τους. Στο κέντρο της πρόκλησης αυτής έχει βρεθεί ο Charles Tilly με το επιστημονικό έργο του.

Συγκεκριμένα, ο Tilly αντιλαμβάνεται τα κοινωνικά κινήματα ως μια μορφή «συγκρουσιακών» πολιτικών (contentious politics), ερμηνεύοντας το συγκρουσιακό χαρακτήρα τους με την έννοια ότι τα κοινωνικά κινήματα αρθρώνουν αιτήματα που στην περίπτωση ικανοποίησής τους θα συγκρουστούν με το υφιστάμενο κοινωνικοπολιτικό σύστημα (π.χ. άλλες κοινωνικές ομάδες και επίσημοι πολιτικοί θεσμοί).

Υπό το πρίσμα των contentious politics, ο Tilly(2004)⁴ προσδιόριζε τα κοινωνικά κινήματά του Δυτικού κόσμου μετά το 1750 ως συνεχείς εκστρατείες που άρθρωναν συλλογικές διεκδικήσεις από τις επίσημες πολιτικές αρχές. Συνήθως, δημιουργούσαν ειδικές συμμαχίες και χρησιμοποιούσαν συγκεκριμένες

⁴ Charles Tilly, "Social movements as politics," Charles Tilly, Social Movements 1768-2004 (Boulder: Paradigm, 2004) 3-5.

στρατηγικές, όπως οι διαδηλώσεις, η συλλογή υπογραφών, οι δημόσιες αναγγελίες και οι συναντήσεις με την αντίπαλη πλευρά, οι οποίες εντάσσονται από τον Tilly (Ibid.) στο ρεπερτόριο της συλλογικής δράσης, το οποίο αλλάζει ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής και τα διαθέσιμα μέσα κατά τη δεδομένη στιγμή εμφάνισης και έκφρασης της συλλογικής δράσης. Παράλληλα, οι δρώντες των κινημάτων εμφανίζονταν δημοσίως ως άξιοι προσοχής και σεβασμού, ενωμένοι, πολυπληθείς και δεσμευμένοι για την επιτυχία των σκοπών τους.

Βασισμένος στη λογική του Tilly, ο Sidney Tarrow⁵ παρέχει ένα σύντομο και κατανοητό ορισμό των κοινωνικών κινημάτων ως *συλλογικές προκλήσεις που βασίζονται σε κοινούς σκοπούς και στην κοινωνική αλληλεγγύη και βρίσκονται σε συνεχή διάδραση με την κοινωνική και πολιτική ελίτ, τους αντιπάλους τους και τις επίσημες αρχές* (Staggenborg, 2008)⁶. Κατά τον ίδιο, η συνεχή παρουσία ενός κοινωνικού κινήματος διασφαλίζεται από την πληθώρα εκστρατειών ή πολυάριθμων επεισοδίων εκδήλωσης της συλλογικής δράσης στα πλαίσια μιας καμπάνιας. Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει και μια δεύτερη προσέγγιση στο ζήτημα του ορισμού των κοινωνικών κινημάτων.

Οι John McCarthy⁷ και Mayer Zald⁸, ακολουθώντας την τάση ορισμένων κοινωνιολόγων να διαχωρίζουν τα κοινωνικά κινήματα από τις θεσμικές οργανώσεις που συνήθως εντάσσονται μέσα στα κινήματα, ορίζουν τα κοινωνικά κινήματα ως *ένα σύνολο απόψεων και πεποιθήσεων που χαρακτηρίζουν μια πληθυσμιακή ομάδα η οποία εκπροσωπεί επιλογές για την αλλαγή κάποιων*

⁵ Ο Sidney Tarrow είναι καθηγητής πολιτικών επιστημών και κοινωνιολογία στο Πανεπιστήμιο Cornell και χαίρει ιδιαίτερης αναγνώρισης για την έρευνα του στην πολιτική κοινωνιολογία, τα κοινωνικά κινήματα, τη συλλογική δράση, τα πολιτικά κόμματα και τη συγκριτική πολιτική. (http://en.wikipedia.org/wiki/Sidney_Tarrow)

⁶ Staggenborg Suzanne, "Defining Social Movements", Staggenborg Suzanne, *Social Movements* (New York: Oxford University Press, 2008), 5

⁷ Καθηγητής κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Pennsylvania State, ο οποίος έχει ασχοληθεί με ιδιαίτερο ζήλο με τη συλλογική συμπεριφορά και τα κοινωνικά κινήματα, τις διαδικασίες των μαζικών μέσων και την πολιτική της δημόσιας τάξης. (<http://www.sociology.psu.edu/people/faculty/mcCarthy.shtml>)

⁸ Καθηγητής κοινωνιολογίας, κοινωνικής εργασίας και διοίκησης επιχειρήσεων στο Πανεπιστήμιο του Michigan με μεγάλη συνεισφορά στον τομέα των κοινωνικών κινημάτων. (http://en.wikipedia.org/wiki/Mayer_Zald)

στοιχείων των κοινωνικών δομών ή τη διανομή των ωφελειών σε μια κοινωνία (Staggenborg, 2008)⁹. Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά κινήματα αντιμετωπίζονται ως συγκροτημένες θεωρητικές επιλογές που μπορεί να οδηγήσουν στη συλλογική δράση υπό ορισμένες συνθήκες, όπως η ύπαρξη συγκεκριμένων οργανωμένων δομών και ευνοϊκών κοινωνικοπολιτικών συνθηκών.

Βλέπουμε ότι οι δύο αυτές προσεγγίσεις, ενώ επιδιώκουν την ερμηνεία του ίδιου αντικειμένου, καταφεύγουν στην επισήμανση δύο διαφορετικών οπτικών γωνιών. Από τη μια πλευρά βρίσκονται οι ορισμοί των Tilly και Tarrow που αναδεικνύουν τον πολιτικό ρόλο των κοινωνικών κινήματων και από την άλλη πλευρά τοποθετούνται οι McCarthy και Zald οι οποίοι τονίζουν ότι οι απόψεις και οι επιλογές μετουσιώνονται σε κινήματα μέσω οργανωτικών δομών, προσέγγιση η οποία θυμίζει τον κόσμο της επιχειρηματικότητας (McCarthy & Zald, 1977)¹⁰.

Στον αντίποδα των παραπάνω ερμηνειών, έχουν εμφανιστεί, τα τελευταία χρόνια, νέοι ορισμοί των οποίων η προέλευση ανιχνεύεται στις θεωρίες των δικτύων και της κοινωνίας της πληροφορίας των οποίων ένθερμος υποστηρικτής είναι ο Manuel Castells¹¹.

Ο Castells, στον πρώτο τόμο «The Rise of the Network Society» της τριλογίας «The Information Age: Economy, Society and Culture», δίνει έναν ακριβή ορισμό του δικτύου στα συμπεράσματά του. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι

⁹ Staggenborg Suzanne, "Defining Social Movements", Staggenborg Suzanne, Social Movements (New York: Oxford University Press, 2008), 6

¹⁰ Κατά τους McCarthy και Zald, το σύνολο των κοινωνικών κινήματων οργανώνεται εντός του τομέα των κοινωνικών κινήματων, ο οποίος με τη σειρά του αποτελείται από «βιομηχανίες» κοινωνικών κινήματων. Κάθε «βιομηχανία» αποτελείται από το σύνολο των οργανώσεων εντός ενός κοινωνικού κινήματος, όπου ως οργάνωση ορίζεται μια περίπλοκη ή επίσημη οργάνωση της οποίας οι στόχοι συμβαδίζουν με τις επιλογές ενός κοινωνικού κινήματος ή ενός «countermovement» και που επιδιώκει την επίτευξη των στόχων αυτών. [McCarthy, John D., and Mayer N.Zald, "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory", American Journal of Sociology 82 (1977), 1218

¹¹ Διεθνούς φήμης κοινωνιολόγος με ερευνητικό επίκεντρο της κοινωνία της πληροφορίας και τις επικοινωνίες. Διδάσκει επικοινωνία στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνια (USC) και οι μονογραφίες του αποτελούν «ευαγγέλιο» για τη θεωρία δικτύων και τη σχέση του ατόμου, της πολιτικής και της κοινωνίας με τη δικτυωμένη κοινωνία. (http://en.wikipedia.org/wiki/Manuel_Castells, <http://annenberg.usc.edu/Faculty/Communication/CastellsM.aspx>)

«...το δίκτυο είναι ένα σετ διασυνδεδεμένων κόμβων. Ο κόμβος είναι το σημείο στο οποίο μια καμπύλη τέμνει τον εαυτό της. Το τι είναι ο κόμβος εξαρτάται από το είδος των σταθερών δικτύων για τα οποία μιλάμε. Είναι χρηματιστήρια αξιών και τα ανεπτυγμένα κέντρα υπηρεσιών τους στο δίκτυο των παγκόσμιων οικονομικών συναλλαγών. Είναι (για παράδειγμα) εθνικά συμβούλια υπουργών και Ευρωπαϊών Επιτρόπων στο πολιτικό δίκτυο που κυβερνά την Ευρωπαϊκή Ένωση. ...» (Castells, 2000)¹²

Σε αυτό τον ορισμό του δικτύου βασίζεται ο Mario Diani¹³, ο οποίος προσδιορίζει τα κοινωνικά κινήματα ως ένα δίκτυο ανεπίσημων αλληλεπιδράσεων μεταξύ μιας πληθώρας ατόμων και ομάδων ή και οργανώσεων, το οποίο θεμελιώνεται σε μια πολιτική ή πολιτισμική σύγκρουση στη βάση μιας κοινής συλλογικής ταυτότητας, ενώ υποστηρίζει ότι ένα κοινωνικό κίνημα δεν είναι απαραίτητο να δώσει ζωή σε έναν επίσημο οργανισμό (Diani, 2000)¹⁴. Ωστόσο, η άποψη του Diani έχει δεχθεί έντονη κριτική, ιδιαίτερα από τους Neil Stammers¹⁵ και Catherine Eschle¹⁶ οι οποίοι παρέχουν έναν πιο ολοκληρωμένο ορισμό:

«Κοινωνικό κίνημα είναι ένα δίκτυο ανεπίσημων αλληλεπιδράσεων που ενώνει ανεπίσημες ομάδες και άτομα και κάποιες φορές επίσημους οργανισμούς στις προσπάθειες για

¹² Μετάφραση του: «A network is a set of interconnected nodes. A node is a point at which a curve intersects itself. What a node is, concretely speaking, depends on the kind of concrete networks of which we speak. They are stock exchange markets, and their ancillary advanced services centers, in the network of global financial flows. They are national councils of ministers and European Commissioners in the political network that governs the European Union. ...», Manuel Castells, "Conclusion: The Network Society" Manuel Castells, The Rise of The Network Society, (Oxford, UK: Blackwell Publishers, 2000), 501

¹³ Καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Trento στην Ιταλία και επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Strathclyde, ο οποίος ερευνά τις θεωρίες δικτύων σε σχέση με τα κοινωνικά κινήματα και τη συλλογική δράση, τη δομή της κοινωνίας των πολιτών στη Βρετανία, τη συμμετοχή στις αντί-πολεμικές διαμαρτυρίες του 2003 και άλλα ζητήματα που άπτονται της σφαίρας των κοινωνικών επιστημών.

(http://www4.soc.unitn.it:8080/dsrs/schede_docenti/diani/content/e1225/index_eng.html)

¹⁴ Diani Mario, "The concept of social movement" , Kate Nash(επιμέλεια) Readings in Contemporary Political Sociology (Oxford: Basil Blackwell, 2000), 165

¹⁵ Senior Lecturer των πολιτικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Sussex

¹⁶ Lecturer διεθνών σχέσεων και φεμινισμού στο Πανεπιστήμιο Strathclyde

κοινωνική αλλαγή στη βάση μιας κοινής συλλογικής ταυτότητας»
(Stammers & Eschle, 2005)¹⁷

Σε παρόμοιο πλαίσιο ολιστικής αντιμετώπισης του ζητήματος του ορισμού των κοινωνικών κινημάτων έχει κινηθεί και ο Βρετανός κοινωνιολόγος Anthony Giddens :

«...Το κοινωνικό κίνημα μπορεί να οριστεί ως μια συλλογική προσπάθεια προώθησης ενός κοινού συμφέροντος ή πραγματοποίησης ενός κοινού σκοπού εκτός της σφαίρας των κατεστημένων θεσμών. Ο ορισμός πρέπει να είναι ευρύς, ακριβώς επειδή οι διαφορές μεταξύ των ποικίλων τύπων κοινωνικών κινημάτων είναι πολύ μεγάλες. Μερικά κινήματα είναι πολύ μικρά... Άλλα μπορεί να περιλαμβάνουν μερικές χιλιάδες, ακόμα και εκατομμύρια ανθρώπων. Μερικά κινήματα λειτουργούν στα πλαίσια της κοινωνίας τους, άλλα λειτουργούν ως παράνομες αντιστασιακές ομάδες...» (Giddens, 2002)¹⁸

Παρατηρώντας την προσπάθεια της εύρεσης του κατάλληλου ορισμού για τα κοινωνικά κινήματα, βλέπουμε ότι δεν έχει υπάρξει μια κοινή αντιμετώπιση στο ζήτημα τούτο. Αυτό οφείλεται στο ότι κάθε ορισμός στοχεύει σε διαφορετικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών κινημάτων, υποδεικνύοντας την πληθώρα των θεωρητικών προσεγγίσεων που υπάρχουν για τα κοινωνικά κινήματα και τη συλλογική δράση και συμπεριφορά.

Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μας, ήλθαμε σε επαφή με τέσσερις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις που επιδιώκουν την καλύτερη ανάλυση της προέλευσης, της λειτουργίας και της κατάρτιση των κοινωνικών κινημάτων

¹⁷ Μετάφραση του: «A network of informal interactions that ties together informal groups and individuals, and sometimes formal organizations, in struggles for social change on the basis of a shared identity», Neil Stammers & Catherine Eschle "Social Movements and Global Activism", Wilma de Jong-Martin Shaw-Neil Stammers (επιμέλεια) *Global Activism – Global Media* (Michigan: Pluto Press, 2005), 54

¹⁸ Anthony Giddens, "Κοινωνικά Κινήματα, Επανάστασεις και Κοινωνικά Κινήματα", Anthony Giddens, *Κοινωνιολογία* (μετάφραση και επιμέλεια: Δημήτρης Γ. Τσαούσης), (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2002), 665

και έχουν απασχολήσει τους σημαντικότερους πολιτικούς και κοινωνικούς επιστήμονες τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής όσο και στην Ευρώπη.

3. Εξετάζοντας τις θεωρίες των κοινωνικών κινημάτων

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, κατά την έρευνά μας αντιμετωπίσαμε τέσσερις (4) διαφορετικές θεωρίες που επιδιώκουν την ανάλυση των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης, οι οποίες χωρίζονται ως εξής:

- Η θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς (Collective Behaviour Theory)
- Η θεωρία της κινητοποίησης πόρων και μέσων (Resource Mobilization Theory)
- Η θεωρία της πολιτικής διαδικασίας (Political Process Theory)
- Η θεωρία των νέων κοινωνικών κινημάτων (New Social Movement Theory)

A) Η θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς

Η πρώτη θεωρία, με την οποία ήλθαμε σε επαφή, ήταν αυτή της συλλογικής συμπεριφοράς και αναφέρεται συνήθως ως το κλασικό μοντέλο των κοινωνικών κινημάτων.

Η θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς, ωστόσο, απαρτίζεται από ένα πλήθος διαφορετικών προσεγγίσεων που μοιράζονται κάποια κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Ειδικότερα, οι εν λόγω προσεγγίσεις βασίζονται στο αξίωμα ότι η συλλογική συμπεριφορά εμφανίζεται μετά από μια περίοδο κοινωνικής αναταραχής, όταν τα αισθήματα δυσαρέσκειας και αγανάκτησης είναι αρκούτως έντονα και η ανάγκη έκφρασης τους επιτακτική, χωρίς αυτό το κλίμα

να μεταφέρεται στις πολιτικές διαδικασίες. Με άλλα λόγια, η συλλογική συμπεριφορά ανιχνεύεται εκτός των θεσμικών δομών ενός κράτους, με τα κοινωνικά κινήματα και τις λοιπές μορφές της συλλογικής συμπεριφοράς να παρουσιάζονται ως αποτέλεσμα μιας πολιτισμικής αποδόμησης και έντονης κοινωνικής πίεσης ή καταστροφής, ενώ δίνεται μεγάλη προσοχή στις κοινές αντιλήψεις και πεποιθήσεις των συμμετεχόντων στα κοινωνικά κινήματα.

Η πρώτη προσέγγιση στη θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1920 από τους Robert Park και Ernest Burgess και αναπτύχθηκε από μια ομάδα κοινωνιολόγων που σχετίζονταν με την προσέγγιση της συμβολικής αλληλεπίδρασης (symbolic interactionism)¹⁹ του Πανεπιστημίου του Chicago, από το οποίο έλαβε και την ονομασία της ως «η προσέγγιση της Σχολής της Σικάγου στην Συλλογική Συμπεριφορά».

Βάσει αυτής της θεώρησης, η συλλογική συμπεριφορά αναπτύσσεται στις περιπτώσεις εκείνες όπου καθιερωμένα εννοιολογικά συστήματα και πηγές πληροφοριών καταρρέουν (Aldon & Herring, 1987)²⁰, αναγκάζοντας τους μετέχοντες σε ένα κοινωνικό σύνολο να κατασκευάσουν νέες έννοιες για να καθοδηγήσουν τη συμπεριφορά τους. Για τους υποστηρικτές της Σχολής του Σικάγο, η συλλογική συμπεριφορά και τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν φορείς των κοινωνικών αλλαγών και πρωτεργάτες των νέων, αναδυόμενων εννοιών που δημιουργούν μια καινούρια κανονικότητα στην κοινωνία, μιας και οι ιδεολογίες που καταρρίφθηκαν αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές στην αντιμετώπιση των υφιστάμενων κοινωνικών διεκδικήσεων.

Η δεύτερη προσέγγιση στη θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς εμφανίστηκε με την έκδοση του βιβλίου «Theory of Collective Behaviour» του γνωστού Αμερικανού κοινωνιολόγου Neil Smelser το 1962.

¹⁹ Θεωρία της κοινωνικής ψυχολογίας που επικεντρώνεται στο πως τα άτομα/δρώντες οικοδομούν νοήματα και έννοιες μέσω της κοινωνικής διάδρασης. (http://www.colorado.edu/Communication/meta-discourses/Papers/App_Papers/Nelson.htm)

²⁰ Αίτια της κατάρρευσης θεωρούνται ακραία γεγονότα ή συγκεκριμένες συνθήκες όπου άτομα που μετέχουν σε κοινωνικές ομάδες ή κινήματα συνδιαλέγονται και προσπαθούν να βρουν νέους τρόπους δράσης και προώθησης των ιδεών τους απαντώντας με αυτή τη μέθοδο στις διαφοροποιούμενες περιστάσεις και ευκαιρίες. [Morris Aldon and Cedric Herring, "Theory and Research in Social Movements: A critical review", Annual Review in Political Science (1987), 147]

Ο Smelser παρουσίασε ένα μοντέλο συλλογικής συμπεριφοράς αποτελούμενο από έξι (6) προσδιοριστικούς παράγοντες (Staggenborg, 2008)²¹. Το μοντέλο αυτό θεωρείται προστιθέμενης αξίας (value added) μιας και κάθε παράγοντας προσθέτει αξία στην ερμηνευτική δύναμη της θεωρίας, ενώ όλοι οι παράγοντες λειτουργούν ο ένας μέσα στο πλαίσιο του άλλου για να μπορέσουν να εξηγήσουν σωστά και ολοκληρωμένα τη συλλογική συμπεριφορά.

Ας δούμε τώρα ποιοι είναι αυτοί οι έξι παράγοντες. Πρώτος είναι οι συνθήκες της δομικής συμβολής (structural conduciveness), οι οποίες επιτρέπουν ή ενθαρρύνουν ορισμένους τύπους συλλογικής συμπεριφοράς. Δεύτερος είναι οι συνθήκες της δομικής πίεσης (structural strain) που δημιουργούν πραγματική ή αναμενόμενη στέρηση. Τρίτος παράγοντας είναι η ανάπτυξη και η διάδοση μιας γενικευμένης πεποίθησης που αποδίδει νόημα σε μια κατάσταση προς χάριν των εν δυνάμει συμμετεχόντων στη συλλογική συμπεριφορά. Τέταρτος παράγοντας είναι οι καταλυτικοί παράγοντες, όπως ένα δραματικό γεγονός ή μια φυσική καταστροφή, που δίνουν στις γενικευμένες πεποιθήσεις ένα συμπαγές στόχο για συλλογική δράση²². Πέμπτος παράγοντας είναι η κινητοποίηση προς δράση που πρέπει να προκύψει, όπου ο Smelser επισημαίνει τη σημασία της αξιολογικής ηγεσίας στην προσπάθεια κινητοποίησης δρώντων. Έκτος και τελευταίος παράγοντας είναι ο κοινωνικός έλεγχος²³ που ασκείται για την αποφυγή της συλλογικής συμπεριφοράς, είτε με τη μείωση των εντάσεων και των πιέσεων είτε με τον περιορισμό του πεδίου δράσεως της συλλογικής συμπεριφοράς.

Ενώ το μοντέλο Smelser θεωρείται χρήσιμο για την πρόβλεψη της συλλογικής δράσης, εντούτοις έχει δεχθεί έντονη κριτική, διότι δεν παρέχει ξεκάθαρα κριτήρια για την αναγνώριση των κοινωνικών εντάσεων και πιέσεων, ενώ θέτει τη συλλογική συμπεριφορά και τα κοινωνικά κινήματα στο περιθώριο της κοινωνικής νόρμας.

²¹ Staggenborg Suzanne, "Smelser's Theory of Collective Behavior", Staggenborg Suzanne, *Social Movements* (New York: Oxford University Press, 2008) 13

²² Το παράδειγμα στην αρχή του προοιμίου υπόκειται σε αυτή την κατηγορία.

²³ Συνήθως προέρχεται από το κράτος και τις επίσημες αρχές αλλά και από κινήματα αντίθετων αντιλήψεων προς τη συλλογική δράση και συμπεριφορά (countermovements).

Μια τρίτη προσέγγιση στη θεωρία της συλλογικής συμπεριφοράς έγινε γνωστή ως η θεωρία της μαζικής κοινωνίας²⁴ (mass society theory), η οποία θεωρεί τη συλλογική συμπεριφορά ως μια ακραία απάντηση στον κοινωνικό αποκλεισμό και υποστηρίχθηκε από τον William Kornhauser²⁵ στο βιβλίο του «The Theory of Mass Society» το 1959. Πιο συγκεκριμένα, ο Kornhauser διαπίστωσε ότι κοινωνικές αλλαγές, όπως η οικονομική ύφεση και η αστικοποίηση, εκριζώνουν τα άτομα από τους κανονικούς κοινωνικούς συσχετισμούς τους οδηγώντας τα στην απομόνωση από τους κοινωνικοπολιτικούς θεσμούς. Το αποτέλεσμα αυτό δημιουργεί αισθήματα αποξένωσης και άγχους που κάνουν τα άτομα περισσότερο επιρρεπή στην είσοδο τους σε ένα κοινωνικό κίνημα με στόχο την αποκατάσταση των παλαιών κανονικοτήτων.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η θεώρηση αυτή δέχθηκε τα πυρά πολλών ερευνητών, οι οποίοι τη χαρακτήρισαν ως λανθασμένη. Στην πραγματικότητα, αυτοί που συμμετέχουν στα κοινωνικά κινήματα δεν προέρχονται από το κοινωνικό περιθώριο, αλλά είναι ενεργοί πολίτες με έντονη παρουσία στο κοινωνικό περιβάλλον που ανήκουν.

Τέταρτη και τελευταία προσέγγιση της θεωρίας της συλλογικής συμπεριφοράς είναι η θεωρία της σχετικής στέρησης (relative deprivation theory), της οποίας θιασώτης υπήρξε ο κοινωνιολόγος James Davies²⁶.

Η θεωρία της σχετικής στέρησης βασίζεται στην πρωταρχική παρατήρηση του Alexis de Tocqueville ότι οι άνθρωποι εξεγείρονται και επαναστατούν όταν οι συνθήκες και οι καταστάσεις βελτιώνονται²⁷. Κατά την έρευνα του, ο Davies διαπίστωσε ότι «...υπάρχουν πολλές περίοδοι στην ιστορία κατά τις οποίες οι

²⁴ Ως μαζική κοινωνία νοείται εκείνη όπου υπάρχουν ελάχιστες δευτερεύουσες και ενδιάμεσες κοινωνικές ομάδες, όπως οι θρησκευτικές και οι τοπικές.

²⁵ Καθηγητής της κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Berkeley με ειδίκευση στην πολιτική κοινωνιολογία και τα κοινωνικά κινήματα. (<http://www.universityofcalifornia.edu/senate/inmemoriam/williamkornhauser.htm>)

²⁶ Καθηγητής πολιτικών επιστημών στο Πανεπιστήμιο του Oregon (http://en.wikipedia.org/wiki/James_Chowning_Davies)

²⁷ Staggenborg Suzanne, "Relative Deprivation Theory", Staggenborg Suzanne, Social Movements (New York: Oxford University Press, 2008) 14

άνθρωποι ζούσαν σε έσχατη φτώχεια χωρίς να διαμαρτυρηθούν και να εξεγερθούν. Η συνεχής φτώχεια ή στέρηση δεν μετατρέπει τους ανθρώπους σε επαναστάτες...»²⁸. Βάσει των προηγούμενων συμπερασμάτων, ο Davies υποστηρίζει ότι η επανάσταση και οι λοιπές εκφράσεις της συλλογικής δράσης έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να εμφανιστούν όταν οι συνθήκες διαβίωσης ενός πληθυσμού βελτιώνονται. Με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου ανεβαίνουν και οι προσδοκίες των ανθρώπων, οι οποίες όταν διαψεύδονται-με την μείωση της καλύτερευσης των υφιστάμενων συνθηκών, συμβάλλουν ουσιαστικά στην εμφάνιση των επαναστατικών τάσεων. Με άλλα λόγια, η απόσταση (σχετική στέρηση) του πραγματικού τρόπου ζωής των ατόμων από το επίπεδο που πιστεύουν πως θα μπορούσαν να επιτύχουν και να απολαμβάνουν είναι αυτή που προκαλεί τις διαμαρτυρίες και τις κοινωνικές διεκδικήσεις²⁹.

Η προσέγγιση τούτη υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970, ωστόσο μέσα από την κριτική που δέχθηκε αποδείχθηκε ότι η εμφάνιση της συλλογικής συμπεριφοράς και των κοινωνικών κινημάτων χρειάζεται και άλλους ισχυρούς παράγοντες, πέραν των ατομικών συναισθημάτων και των αντίστοιχων ψυχολογικών καταστάσεων.

Με τους παράγοντες που δεν απασχόλησαν τη θεωρία της σχετικής στέρησης, αλλά και τις υπόλοιπες προσεγγίσεις της θεωρίας της συλλογικής συμπεριφοράς, ασχολείται η θεωρία της κινητοποίησης πόρων και μέσων.

B) Η θεωρία της κινητοποίησης πόρων και μέσων

Η θεωρία τούτη άρχισε να αναπτύσσεται κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970, μαζί με τη θεωρία της πολιτικής διαδικασίας, όταν οι μέχρι τότε προσεγγίσεις στη συλλογική δράση και συμπεριφορά άρχισαν να φθίνουν.

²⁸ Davies James, "Towards a theory of revolution", American Sociological Review (1962), 27

²⁹ Anthony Giddens, "Τζέημς Ντέιβις: γιατί γίνονται οι επαναστάσεις", Anthony Giddens, Κοινωνιολογία (μετάφραση και επιμέλεια: Δημήτρης Γ. Τσαούσης), (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2002), 660

Η αρχική ιδέα πίσω από τη θεωρία της κινητοποίησης πόρων και μέσων βασίστηκε στο επιχείρημα των πρώτων υποστηρικτών της ότι κοινωνικές πιέσεις και διαμαρτυρίες υπάρχουν σχεδόν πάντα, αλλά η κινητοποίηση των κοινωνικών κινημάτων απαιτεί πόρους, οργάνωση, προϋπάρχουσες δομές και ευκαιρίες για τη συλλογική δράση.

Το κλειδί, όπως γίνεται γρήγορα αντιληπτό, σε αυτή τη θεωρία είναι οι πόροι και τα μέσα, όπου ως τέτοια νοούνται τόσο τα υλικά πλεονεκτήματα (π.χ. χρηματοδότηση) όσο και τα άυλα μέσα (π.χ. το υψηλό αίσθημα δέσμευσης των συμμετεχόντων σε ένα κοινωνικό κίνημα). Ειδικότερα, οι κοινωνικοί επιστήμονες που έχουν ενστερνιστεί τη θεωρία της κινητοποίησης των πόρων χωρίζουν αυτούς τους πόρους σε 5 κατηγορίες³⁰: ηθικούς (π.χ. νομιμότητα), πολιτισμικούς (π.χ. στρατηγικό know-how), κοινωνικό-οργανωτικούς (π.χ. υποδομές κινημάτων, δίκτυα και οργανωτικές δομές), ανθρώπινου δυναμικού και υλικούς (π.χ. χρήματα και χώρος γραφείων). Συνήθως, οι πόροι αυτοί προέρχονται τόσο από προηγούμενα κινήματα και τους επωφελούμενους της συλλογικής δράσης, όσο και από συνειδητοποιημένους και ευαισθητοποιημένους πολίτες, οι οποίοι συμμετέχουν χωρίς, όμως, να ευεργετούνται άμεσα και προσωπικά από τα αποτελέσματα της δράσης.

Στη θεωρία αυτή εντάσσονται και οι προσεγγίσεις των Mc Carthy και Zald, των οποίων τον ορισμό για τα κοινωνικά κινήματα εξετάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Σύμφωνα με τους δύο αυτούς επιστήμονες, για την επιτυχία των κοινωνικών κινημάτων ενδείκνυται μια στροφή προς τα μοντέλα οργάνωσης που γνωρίζουμε από τον επιχειρηματικό κόσμο, όπου επισημαίνεται ο ρόλος των movement entrepreneurs οι οποίοι πρωτοστατούν στον καθορισμό των θεμάτων ενός κινήματος ανιχνεύοντας και ερμηνεύοντας το λαϊκό συναίσθημα και διογκώνοντας την ζήτηση για κοινωνικοπολιτικές αλλαγές. Με άλλα λόγια, η ηγεσία και η σωστή οργάνωση απολαμβάνουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημιουργία και αποτελεσματικότητα των κοινωνικών κινημάτων.

³⁰ Edwards, Bob and John D. McCarthy, "Resources and Social Movement Mobilization", Snow, Soule, and Kriesi (επιμέλεια), The Blackwell Companion to Social Movements, (Oxford: Blackwell, 2004) 125-28.

Ωστόσο, ο ηγετικός ρόλος των entrepreneurs δε σταματά μόνο στη χάραξη της ατζέντας της συλλογικής δράσης, αλλά και στην οργάνωσή της μέσω επίσημων και γραφειοκρατικών δομών και στην κινητοποίηση πόρων (επίσημα και ανεπίσημα δίκτυα, οι κοινωνικές ομάδες και άλλα σχήματα που χρησιμοποιούνται για την «στρατολόγηση» νέων μελών και το σχεδιασμό εκστρατειών και λοιπών δράσεων). Μελέτες έχουν δείξει ότι τα καλά οργανωμένα κοινωνικά κινήματα επιβιώνουν πιο εύκολα στην πάροδο του χρόνου, σε αντίθεση με τα χαλαρά οργανωμένα κινήματα που είναι πιο αποτελεσματικά στην εύρεση καινοτόμων τακτικών και πιο γρήγορα στην αντιμετώπιση ξαφνικών εξελίξεων³¹.

Γ) Η θεωρία της πολιτικής διαδικασίας

Παράλληλα με την ανάπτυξη της θεωρίας της κινητοποίησης πόρων και μέσω αναπτύχθηκε και μια δεύτερη θεωρία, η οποία απευθύνεται στο κομμάτι εκείνο των πιο αυστηρά οργανωμένων κοινωνικών κινήματων μέσα από επίσημα γραφειοκρατικά οικοδομήματα, η θεωρία της πολιτικής διαδικασίας.

Η έμφαση εδώ δίνεται στην αλληλεπίδραση των δρώντων των κοινωνικών κινήματων με το κράτος και το ρόλο των πολιτικών ευκαιριών στην ενεργοποίηση και την αποτελεσματικότητα των κινήματων. Οι θεωρητικοί της πολιτικής διαδικασίας επιχειρηματολογούν υπέρ της άποψης ότι τα κοινωνικά κινήματα είναι πιο πιθανό να αναδυθούν όταν εν δυνάμει συλλογικοί παράγοντες αντιλαμβάνονται ότι οι συνθήκες είναι ευνοϊκές, εννοώντας τις πολιτικές ευκαιρίες. Ο Sidney Tarrow έχει προχωρήσει στην απόδοση ενός ορισμού των πολιτικών ευκαιριών ως *το συνδυασμό του βαθμού ευρύτητας της πολιτικής διοίκησης, τις αλλαγές στους πολιτικούς συσχετισμούς, τις διαφορές μεταξύ των ελίτ, τη διαθεσιμότητα συμμάχων με επιρροή και τις προσπάθειες καταστολής ή*

³¹ Τα κινήματα που απέκτησαν γραφειοκρατικές δομές επιτυγχάνουν καλύτερα αποτελέσματα μιας και είναι πιο εύκολα να εισέλθουν στις επίσημες πολιτικές διαβουλεύσεις, ενώ τα χαλαρά οργανωμένα κινήματα είναι αυτά που συναντάμε πιο συχνά στις πορείες και διαδηλώσεις.

διευκόλυνσης από πλευράς του κράτους³². Όταν αυτές οι ευκαιρίες εξαπλώνονται, τότε ένα πλήθος κοινωνικών κινημάτων μπορεί να ενεργοποιηθεί προκαλώντας ένα κύκλο κοινωνικοπολιτικής σύγκρουσης. Παράλληλα, ο Tarrow συμπληρώνει ότι ένα κίνημα μπορεί να λειτουργήσει από μόνο του ως διαμορφωτής ευκαιριών για μετέπειτα κινήματα.

Η θεωρία αυτή, βέβαια, δεν παύει να έχει τις αδυναμίες της κυρίως στον τομέα της οργάνωσης και απόδοσης ευθυνών στους μετέχοντες ενός κινήματος. Για το λόγο αυτό, κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 στους επιστημονικούς κύκλους των ΗΠΑ, αναπτύχθηκε μια νέα προσέγγιση που συνδυάζει στοιχεία τόσο της θεωρίας της κινητοποίησης των πόρων όσο και της θεωρίας της πολιτικής διαδικασίας.

Η νέα αυτή προσέγγιση στη θεωρία της συλλογικής δράσης και των κοινωνικών κινημάτων αντιμετωπίζει τα κοινωνικά κινήματα ως πολιτικές οντότητες που στοχεύουν στη δημιουργία κοινωνικών αλλαγών και βασίζεται στην ιδέα των πλαισίων συλλογικής δράσης (collective action frames). Τα πλαίσια συλλογικής δράσης αποτελούν ερμηνείες θεμάτων και γεγονότων που εμπνέουν και νομιμοποιούν τη συλλογική δράση, με την πλαισίωση να αποτελεί μια πολύ σημαντική δραστηριότητα των ηγετών των κινημάτων και των εμπλεκόμενων οργανώσεων. Επίσης, η πλαισίωση υπογραμμίζει το ρόλο των κοινωνικών κινημάτων στη διάρθρωση νέων πολιτισμικών εννοιών, όπως αντίστοιχα οι ηγέτες των κινημάτων και οι οργανώσεις πλαισιώνουν διάφορα θέματα με τέτοιο τρόπο ώστε να αναγνωρίζονται οι στόχοι, να προσδιορίζεται η ευθύνη, να προτείνονται λύσεις και να επιτυγχάνεται η συλλογική δράση³³.

Κατά μια μερίδα των υποστηρικτών³⁴ της σύνθετης προσέγγισης υπάρχουν δύο είδη πλαισίων: τα γενικά πλαίσια (master frames), τα οποία είναι

³² Tarrow, Sidney "Political Opportunities and Constraints", Tarrow Sidney, Power In Movement: Social Movements and Contentious Politics (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 77-80

³³ Staggenborg Suzanne, "A Synthetic Approach", Staggenborg Suzanne, Social Movements (New York: Oxford University Press, 2008) 17-18

³⁴ David Snow and Robert Benford. 1988. "Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization." International Social Movement Research 1: 197-217

γενικού τύπου και μπορούν να χρησιμοποιηθούν από πλήθος διαφορετικών κοινωνικών κινημάτων³⁵, και να τα ενοποιήσουν μέσω συμμαχικών συνδυασμών και τα εξειδικευμένα -ανά κίνημα- πλαίσια συλλογικής δράσης, που συνήθως προέρχονται από τα γενικά πλαίσια δράσης.

Με τις έννοιες των πολιτικών ευκαιριών, της κινητοποίησης πόρων και των πλαισίων δράσης να αποτελούν τα βασικά στοιχεία της θεωρίας των κοινωνικών κινημάτων στις ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1990, οι θεωρητικοί των κοινωνικών επιστημών εξακολουθούσαν να αισθάνονται ανικανοποίητοι ως προς την ερμηνεία της συλλογικής δράσης. Αυτό που έλειπε ουσιαστικά ήταν η ευρύτερη θεωρητική προσέγγιση στην κουλτούρα και τα ιδεολογικά σχήματα.

Την ίδια περίοδο, άρχισε να γίνεται λόγος για τις πολιτισμικές ευκαιρίες, που σε συνδυασμό με τις πολιτικές, μπορούν να δώσουν κίνητρο στους μηχανισμούς κινητοποίησης των κοινωνικών κινημάτων. Η στροφή αυτή προς την κουλτούρα και την ιδεολογία οφείλεται στη μεταφορά της θεωρίας του νέου κοινωνικού κινήματος που αναπτύχθηκε ανεξάρτητα στην Ευρώπη στους αμερικανικούς ακαδημαϊκούς κύκλους της κοινωνιολογίας.

Δ) Η θεωρία των νέων κοινωνικών κινημάτων

Ενώ στη Βόρειο Αμερική, οι κοινωνιολόγοι και οι λοιποί επιστήμονες που εντρυφούσαν στη θεωρία της συλλογικής δράσης και των κοινωνικών κινημάτων ασχολούνταν με τις θεωρίες της συλλογικής συμπεριφοράς, της κινητοποίησης πόρων, της πολιτικής διαδικασίας και του συνδυασμού των δύο τελευταίων, στην Ευρώπη αναπτυσσόταν ανεξάρτητα μια άλλη θεωρία, της οποίας η επιρροή άγγιξε έντονα και την άλλη όχθη του Ατλαντικού ωκεανού.

³⁵ Κλασικό παράδειγμα αποτελεί το πλαίσιο των δικαιωμάτων (rights frame), το οποίο χρησιμοποιείται από τα κινήματα των πολιτικών δικαιωμάτων, του φεμινισμού και της ομοφυλοφιλικής κοινότητας κατά τον κύκλο των διαμαρτυριών που ξέσπασε τη δεκαετία του 1960 σε Ευρώπη και Αμερική. Staggenborg Suzanne, "The Protest Cycle of the 1960s", Staggenborg Suzanne, Social Movements (New York: Oxford University Press, 2008) 43-54

Η θεωρία των νέων κοινωνικών κινήματων στοχεύει στην ερμηνεία των κοινωνικών κινήματων που εμφανίστηκαν στη μεταβιομηχανική κοινωνία, όπως το περιβαλλοντικό κίνημα, το φοιτητικό, το φεμινιστικό και το κίνημα υπέρ της ειρήνης. Το ζητούμενο εδώ είναι η εξέταση του πώς οι μεγάλες κοινωνικοοικονομικές τάσεις σχετίζονται με την εμφάνιση των νέων κοινωνικών κινήματων, όπως για παράδειγμα οι αλλαγές στην κοινωνία των πολιτών με την εμφάνιση της κοινωνίας της πληροφορίας.

Καθώς οι κρατικοί και διακρατικοί θεσμοί και οι πολυεθνικές επιχειρήσεις εμπλέκονται όλο και περισσότερο στο επίπεδο της προσωπικής ζωής του ατόμου στη σύγχρονη εποχή, οι ακαδημαϊκοί θεωρούν ότι προκαλούνται νέα παράπονα και ανάγκες έκφρασης της κοινωνικής δυσαρέσκειας οδηγώντας στη δημιουργία νέων αξιών, ιδεών και μορφών δράσης. Ουσιαστικά, οι δρώντες των κοινωνικών κινήματων κινητοποιούνται ενάντια των γραφειοκρατικών και οικονομικών παρεμβάσεων και αναδεικνύουν ζητήματα που έχουν να κάνουν με την ποιότητα ζωής, τη δημοκρατική συμμετοχή και την ταυτότητα.

Παράλληλά, οι υποστηρικτές της θεωρίας των νέων κοινωνικών κινήματων δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις διαδικασίες εκείνες που εμπλέκονται στη δημιουργία και τη συνεχή δόμηση των κοινωνικών κινήματων. Μια από αυτές τις διαδικασίες είναι η δημιουργία της συλλογικής ταυτότητας, η οποία αναφέρεται στις κοινές εμπειρίες και αξίες που συνδέουν τα άτομα με τα κινήματα και δίνουν στους συμμετέχοντες των κοινωνικών κινήματων την αίσθηση της συλλογικής αντιπροσώπευσης ή την πεποίθηση ότι μπορούν να επιφέρουν εφικτές αλλαγές μέσα από τη συλλογική δράση.

Ο τρόπος κατάρτισης της συλλογικής ταυτότητας τοποθετείται στο αρχικό στάδιο της εμφάνισης και της ανάπτυξης των κινήματων, όπως αναφέρει ο Alberto Melucci³⁶ στη μονογραφία του «Challenging Codes: Collective Action in the Information Age», η οποία εκδόθηκε το 1996. Μέσα στις μικρές κοινωνικές

³⁶ Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Μιλάνο. Απεβίωσε το Σεπτέμβριο του 2001. Το ερευνητικό ενδιαφέρον του επικεντρωνόταν στη συλλογική δράση, τα νέα κοινωνικά κινήματα, την ατομική και συλλογική ταυτότητα και στις σύγχρονες κοινωνικές τάσεις.

ομάδες που λειτουργούν στα «βυθισμένα δίκτυα» (submerged networks) της καθημερινής ζωής, τα ψήγματα για τη δημιουργία μιας συλλογικής ταυτότητας βρίσκουν το χώρο τους. Παράλληλα με την δημιουργία της συλλογικής ταυτότητας, νέες σχέσεις εμφανίζονται μέσα στα «βυθισμένα δίκτυα» των κοινωνικών κινημάτων προκαλώντας με αυτή την αλληλεπίδραση την παραγωγή νέων πολιτισμικών μοντέλων και συμβολικών εννοιών και προκλήσεων. Η νέο-παραχθείσα αυτή κουλτούρα αποτελεί και το ιδεολογικό κίνητρο για την ενεργοποίηση της συλλογικής δράσης.

Στην ανάγνωση της θεωρίας των νέων κοινωνικών κινημάτων, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι κάποια στοιχεία αναγκαία για την λειτουργία της συλλογικής συμπεριφοράς και των εκφράσεων της δεν λαμβάνονται υπόψιν. Με την εν λόγω θεώρηση, τονίζεται κυρίως η σημασία των κοινωνικών συμβόλων και ταυτοτήτων, παρά η ανάγκη οργάνωσης συγκεκριμένων δομών και εύρεσης πόρων. Για το λόγο αυτό, η άποψη Melucci λειτουργεί συμπληρωματικά στις αμερικανικές θεωρίες της κινητοποίησης πόρων και της πολιτικής διαδικασίας. Ωστόσο, η πολυπρόθητη ολιστική θεωρητική προσέγγιση των κοινωνικών κινημάτων δεν έχει ακόμα επιτευχθεί.

4. Τι δείχνει το μέλλον

Μέσα από την έρευνά μας, παρατηρήσαμε ότι επικρατεί μια τάση συγχώνευσης των επικρατέστερων θεωριών που προσπαθούν να εξηγήσουν τη συλλογική συμπεριφορά και δράση και τα κοινωνικά κινήματα.

Στην εποχή μας, ως κύριες προσεγγίσεις θεωρούμε αυτές των νέων κοινωνικών κινημάτων, της κινητοποίησης πόρων και της πολιτικής διαδικασίας. Το συναρπαστικό σε αυτήν την υπόθεση είναι ότι κάθε προσπάθεια στοχεύει σε ένα διαφορετικό αντικείμενο εντός του ίδιου σκοπού και προσθέτει νέα δεδομένα και ιδέες.

Κάθε μία θεωρία, ξεχωριστά, συνεχίζει να δέχεται κριτική, με πιο έντονη αυτή προς τη θεωρία της πολιτικής διαδικασίας. Ακόμα και οι ίδιοι οι θιασώτες της έχουν αρχίσει να κατανοούν ότι η ιδέα της πολιτικής ευκαιρίας είναι στατική, αποτυγχάνοντας με αυτό τον τρόπο να συμπεριλαμβάνουν τον δυναμικό και ευέλικτο χαρακτήρα των «συγκρουσιακών πολιτικών». Παράλληλα, η έννοια της αλληλεπίδρασης αποκτά πιο κεντρικό ρόλο στη θεωρία των κοινωνικών κινημάτων, κυρίως λόγω των νέων δυνατοτήτων στην επικοινωνία και την ανταλλαγή ιδεών και πληροφοριών, ενώ επιχειρείται μια δομική προσέγγιση των κοινωνικών κινημάτων μπολιασμένη από δομικές θεωρίες που προέρχονται από την κοινωνική ψυχολογία και την πολιτισμική κοινωνιολογία.

Με την τάση της παγκοσμιοποίησης να επικρατεί στο μεγαλύτερο μέρος του πλανήτη, τις τεχνολογικές και επικοινωνιακές καινοτομίες που επιφέρει να διέπουν όλες τις σφαίρες της κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και προσωπικής ζωής και την ευνόητη δυσκολία του ατόμου να αντιληφθεί την πλήρη ευρύτητα του νέου, παγκόσμιου εαυτού του, θεωρούμε ότι μια σύνθετη προσέγγιση της θεωρίας των κοινωνικών κινημάτων με στοιχεία από τις σύγχρονες αντιλήψεις των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και ψυχολογικών επιστημών θα μπορούσε να δώσει μια πραγματικά ολοκληρωμένη μεν αλλά οριοθετημένη δε και ευρέως κατανοητή απάντηση για τη συλλογική δράση και τις εκφράσεις της.

Κατά την άποψη μας, το κλειδί στη νέα αυτή πρόκληση είναι οι νέες τεχνολογίες και τα νέα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Με τη διάδοση της χρήσης του διαδικτύου και των σύγχρονων μορφών και μεθόδων επικοινωνίας, προστέθηκε άλλος ένας άξιος ερμηνείας παράγοντας στις πολιτικοκοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές διαδικασίες διαμόρφωσης των κοινωνικών συμβολισμών και ταυτοτήτων. Εισήλθαν νέες πρακτικές, δημιουργήθηκαν νέες επιδιώξεις, εμφανίστηκαν νέες οργανωτικές δομές και προστέθηκαν νέα εργαλεία στη μορφοποίηση της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας.

Αυτή, λοιπόν, την καινοτομία καλούμαστε να ερευνήσουμε. Όμως, για να φτάσουμε στο σημείο εκείνο όπου μπορούμε να κατανοήσουμε το εύρος της σε βάθος, θα πρέπει πρώτα να ανακαλύψουμε και να μελετήσουμε τον κύριο φορέα

όλων αυτών των αλλαγών και γνήσιο τέκνο της επίδρασης της παγκοσμιοποίησης στην τεχνολογία, που δεν είναι άλλο από το διαδίκτυο.

Κεφάλαιο 2: Περί διαδικτύου

1. Εισαγωγικά

Αποτελεί κοινότοπη διαπίστωση ότι η τεχνολογία κατέχει σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση των νέων κοινωνικών συνθηκών των τελευταίων δεκαετιών, ενώ πλέον έχει βρει περίοπτη θέση στη σπουδή των κοινωνικών επιστημών.

Την ίδια στιγμή, κανένας δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί την κυρίαρχη πολιτικοκοινωνική και οικονομική τάση των ημερών μας, με την τεχνολογία να αποτελεί το κύριο μέσο υλοποίησής της. Αυτό συμβαίνει, διότι οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις επηρεάζουν την οικονομία σε διεθνές επίπεδο, όπως το ηλεκτρονικό χρήμα και οι νέες παραγωγικές μεθόδους των επιχειρήσεων, και καθορίζουν τις επικοινωνίες και τις μεταφορές.

Ειδικότερα, η σύγκλιση των νέων επικοινωνιακών τεχνολογιών με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές που πραγματοποιείται τα τελευταία 25 έτη έχει επιφέρει τέτοιες αλλαγές που διαπερνούν κάθετα και οριζόντια την κοινωνία, τον πολιτισμό, το κράτος και την οικονομία. Αποτέλεσμα αυτής της σύγκλισης είναι και τα «νέα μέσα» (new media), τα οποία αποτελούνται τόσο από ανανεωμένες εκδόσεις των καθιερωμένων μέσων (ραδιόφωνο, τηλεόραση, περιοδικός και ημερήσιος Τύπος) όσο και από σύγχρονες ψηφιακές λύσεις (φορητές ηλεκτρονικές συσκευές, ψηφιακή τέχνη, CD πολυμέσων και διαδίκτυο).

Τα νέα μέσα έδειξαν την κατεύθυνση προς μια νέα εποχή, όπου η πληροφορία έχει μεγαλύτερη αξία από ένα υλικό αγαθό, αλλάζοντας παράλληλα τους τρόπους παραγωγής και κερδοφορίας των επιχειρήσεων και

αναδεικνύοντας την πληροφορική ως την επιστήμη του παρόντος και του μέλλοντος. Επίσης, η χρήση των νέων μέσων αποτέλεσε την πρώτη ύλη για την εμφάνιση νέων θεωριών, όπως αυτή της κοινωνίας του δικτύου του Manuel Castells και της γλώσσας των νέων μέσων του Lev Manovich³⁷. Ακόμα, παρατηρήθηκε μια αναζωογόνηση της ακαδημαϊκής συζήτησης περί της ατομικής ταυτότητας. Το άτομο, μέσω των new media, αποκτά περισσότερα εργαλεία και ερεθίσματα που τον βοηθούν στη διαμόρφωση των προσωπικών ιδεών του και της ταυτότητάς του, ενώ υπογραμμίζεται η ύπαρξη του «εικονικού» (virtual) εαυτού, ο οποίος εκδηλώνεται παράλληλα με τον φυσικό εαυτό.

Όπως θα δούμε και στο δεύτερο μέρος του παρόντος πονήματος, τα new media επηρεάζουν εξίσου την καθιερωμένη πολιτική διαδικασία αλλά και τις προσπάθειες επιδίωξης των κοινωνικών αλλαγών. Στην περίπτωση αυτή, όμως, δεν βρίσκουν εφαρμογή όλες οι εκφάνσεις των νέων μέσων. Το μέσο εκείνο που έχει φέρει τις ουσιαστικότερες αλλαγές δεν είναι άλλο από το διαδίκτυο και τα νέα ψηφιακά μέσα.

2. Προσδιορίζοντας το διαδίκτυο

Όπως έχουμε εννοήσει από τα παραπάνω, το διαδίκτυο αποτελεί το κέντρο της ψηφιακής σύγκλισης, διότι συγχωνεύει τις επικοινωνιακές δυνατότητες και δραστηριότητες του ηλεκτρονικού υπολογιστή, του τηλεφώνου, του ραδιοφώνου, της τηλεόρασης και των εκδόσεων. Όλοι, στην καθημερινότητα μας, ερχόμαστε σε επαφή μαζί του, όμως πως μπορούμε να απαντήσουμε με αυτοπεποίθηση στο ερώτημα του τι είναι το διαδίκτυο;

³⁷ Καθηγητής Οπτικών Τεχνών στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια στο San Diego, όπου διδάσκει τη θεωρία και την τέχνη των new media. Ο Manovich προτείνει έναν πιο ευρύ προσδιορισμό των new media. Στη λίστα των εικόνων, ήχων, videos και κειμένων ο Manovich προσθέτει τα γεωμετρικά σχήματα και τις χωροταξικές κατασκευές, οι οποίες αποκτούν νέες δυναμικές διαστάσεις με τη χρήση σύγχρονων ψηφιακών εφαρμογών. Manovich Lev, "What is New Media?", Manovich Lev, The Language of New Media (Boston: MIT Press, 2002) 43-55

Ολοκληρωμένη απάντηση στο προηγούμενο ερώτημα προσπαθεί να δώσει ο Andrew Chadwick³⁸, στο βιβλίο του «Internet Politics» παρέχοντας δύο οπτικές³⁹, με τις επιδιώκει να συγκεντρώσει όλες εκείνες τις ερμηνείες που κατά καιρούς εμφανίζονται.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Chadwick, ο ορισμός του διαδικτύου μπορεί να ιδωθεί από δύο πλευρές, την τεχνική και τη συγκριτική. Βάσει της τεχνικής προσέγγισης, το διαδίκτυο δεν είναι μια μοναδική και ανεξάρτητη οντότητα, αλλά ένα σχετικά αποκεντρωμένο δίκτυο δικτύων, το οποίο ενώνει εκατοντάδες εκατομμυρίων ηλεκτρονικών υπολογιστών και λοιπών επικοινωνιακών συσκευών διαφόρων τύπων που «τρέχουν» ποικίλα λογισμικά προγράμματα. Λόγω του σχεδιασμού της διαδικτυακής επικοινωνίας δεν χρειάζεται η άμεση σύνδεση σε άλλο ηλεκτρονικό υπολογιστή για την επιτυχή αποστολή και λήψη πληροφοριών καθώς και η γνώση της ακριβής διαδρομής που ακολουθεί η αποστολή των μηνυμάτων μας ' η διαδικτυακή επικοινωνία βασίζεται στη λειτουργία κεντρικών κόμβων και διακομιστών και στη χρήση κοινών προτύπων και λογισμικών πρωτοκόλλων. Μπορεί να υπάρχουν διάφορες χρήσεις για το διαδίκτυο, όμως όλες πρέπει να χρησιμοποιούν τους προαναφερθέντες παράγοντες. Με άλλα λόγια, το διαδίκτυο είναι ένα δίκτυο δικτύων, στο οποίο με τη χρήση κοινών προτύπων και τεχνικών μεθόδων επιτυγχάνεται η επικοινωνία και η ανταλλαγή πληροφοριών και δεδομένων.

Η συγκριτική προσέγγιση του Chadwick παρουσιάζει ακόμα πιο έντονο ενδιαφέρον, ακολουθώντας μια κλασική πρακτική των σχολιαστών των media κατά την οποία ο καλύτερος τρόπος κατανόησης μιας νέας αναδυόμενης επικοινωνιακής τεχνολογίας είναι η σύγκρισή της με τις ήδη καθιερωμένες τεχνολογίες. Αυτό συνέβη στις περιπτώσεις των έντυπων βιβλίων με τα χειρόγραφα, του τηλεφώνου με τον τηλεγράφο, του ραδιοφώνου με τις

³⁸ Senior Lecturer πολιτικών επιστημών στο Τμήμα Πολιτικής και Διεθνών Σχέσεων στο Royal Holloway College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. (<http://www.rhul.ac.uk/politics-and-ir/about-us/chadwick/>)

³⁹ Chadwick Andrew, "What is the Internet? Two Preliminary Answers", Chadwick Andrew, Internet Politics (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 3-9

εφημερίδες και της τηλεόρασης με το ραδιόφωνο. Στην περίπτωση του διαδικτύου η σύγκριση είναι αναπόφευκτη, επειδή ως μέσο δανείζεται αρκετά στοιχεία σε θέματα οργάνωσης του περιεχομένου, χρήσης και κατηγοριοποίησης των πληροφοριών από τα προγενέστερα media.

Η σύγκριση, λοιπόν, τούτη διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα⁴⁰. Στο πρώτο επίπεδο εξετάζεται η δυνατότητα πρόσβασης στην παραγωγή και την κατανάλωση της πληροφορίας. Με τα καθιερωμένα μέσα αντιμετωπίζουμε συνήθως δύο μοντέλα, το one-to-one, που συναντάμε στις άμεσες και προσωπικές επικοινωνίας μέσω π.χ. του τηλεφώνου, όπου ο παραγωγός της πληροφορίας είναι ένα άτομο και ο παραλήπτης ένα άλλο άτομο και το one-to-many, που συναντάμε στις εφημερίδες, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, όπου η πληροφορία παράγεται από μια πολύ μικρή ομάδα επιλεγμένων ατόμων και απολαμβάνεται από τη μάζα. Ωστόσο, στα μοντέλα αυτά υπάρχουν και εξαιρέσεις, όπως η τηλεφωνική συνδιάσκεψη, οι σελίδες των γραμμάτων των αναγνωστών στις εφημερίδες και τα άμεσα τηλεφωνήματα των ακροατών και των τηλεθεατών σε ραδιοφωνικά και τηλεοπτικά προγράμματα αντίστοιχα.

Τα μοντέλα αυτά υπάρχουν και στο διαδίκτυο υπό την μορφή των e-mails, των άμεσων μηνυμάτων, των ιστοσελίδων και των διαδικτυακών αποθηκευτικών χώρων, αλλά σε αυτά τα μοντέλα προστίθενται και άλλα δύο: το many-to-many, όπως συμβαίνει με τα δίκτυα peer-to-peer⁴¹, το Usenet⁴², τα blogs και τις mailing lists και το many-to-one, όπως γίνεται στις περιπτώσεις των online δημοσκοπήσεων. Με εξαιρέσεις να υπάρχουν και στα νέα αυτά μοντέλα ως προς την παραγωγή και διανομή της πληροφορίας και την τεχνολογία να αναπτύσσεται με γεωμετρική πρόοδο, η άποψη ότι το διαδίκτυο από επικοινωνιακό μέσο εξελίσσεται σε ένα σύνολο μέσων γίνεται όλο και πιο ρεαλιστική.

⁴⁰ Chadwick Andrew, "What is the Internet? Two Preliminary Answers", Chadwick Andrew, *Internet Politics* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 5-6

⁴¹ Ένα peer-to-peer δίκτυο λειτουργεί χωρίς την παρουσία ενός διακομιστή (server) μεταξύ ηλεκτρονικών υπολογιστών οι οποίοι θεωρητικά είναι μεταξύ τους ισότιμοι. Η πιο διαδεδομένη μορφή του είναι τα δίκτυα ανταλλαγής πολυμεσικών αρχείων.

⁴² Το Usenet είναι ένα σύνολο από δικτύων και ηλεκτρονικών υπολογιστών που επιτρέπει τις ασύγχρονες συζητήσεις σε groups ειδήσεων (π.χ. διαδικτυακούς πίνακες ανακοινώσεων και χώρους συζητήσεων)

Η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, ο Τύπος και η τηλεφωνία έχουν ήδη αποκτήσει τη διαδικτυακή αντιστοιχία τους, περιπλέκοντας ακόμα περισσότερο τη φύση του διαδικτύου και θέτοντας νέα ζητήματα τα οποία άπτονται του ελέγχου των media και του νομικού καθεστώτος λειτουργίας τους.

Τα ζητήματα που μόλις αναφέρθηκαν αποτελούν και το δεύτερο επίπεδο σύγκρισης κατά τον Chadwick. Η ίδια η φύση του διαδικτύου που ευνοεί την αποκεντρωμένη και ελεύθερη αλληλεπίδραση μεταξύ των δρώντων είναι αυτή που προκαλεί πονοκεφάλους σε όποια νομοπαρασκευαστική διαδικασία το αφορά στις δημοκρατικές χώρες σε αντίθεση με τα υπόλοιπα μέσα μαζικής επικοινωνίας και ενημέρωσης. Αντίθετα, στα κράτη όπου κυριαρχούν μη-δημοκρατικά καθεστώτα, ο έλεγχος του διαδικτύου και η λογοκρισία του περιεχομένου του επιτυγχάνονται κυρίως μέσω του ελέγχου των διακομιστών που φέρουν τις πληροφορίες στην εκάστοτε χώρα. Ωστόσο, η συνεχής τεχνολογική εξέλιξη του μέσου οδηγεί στην κάμψη οποιασδήποτε μεθόδου περιορισμού της διαδικτυακής χρήσης. Νέα και ανανεώσιμα εργαλεία που στοχεύουν στην κωδικοποίηση και αλλαγής της πορείας της πληροφορίας καθιστούν δυνατή την πρόσβαση στο διαδίκτυο ακόμα και στις περιοχές εκείνες που αυτό ελέγχεται αυστηρά από τις κυβερνήσεις, με τη βοήθεια ειδικών υπηρεσιών και των κρατικών δυνάμεων καταστολής.

Αποκρυπτογραφώντας με τη σειρά μας τα παραπάνω δεδομένα μπορούμε να καταλήξουμε σε έναν ακριβή ορισμό του διαδικτύου, ο οποίος θα περιλαμβάνει τα στοιχεία εκείνα που το καθιστούν τόσο ευέλικτο. Θα λέγαμε, επομένως, ότι το διαδίκτυο είναι *ένα δίκτυο δικτύων διαπροσωπικών, τοπικών, εθνικών και παγκόσμιων πληροφοριακών και επικοινωνιακών τεχνολογιών με σχετικά ανοιχτά πρότυπα και πρωτόκολλα και συγκριτικά χαμηλά εμπόδια στην πρόσβαση του* (Chadwick, 2006).

Αντίστοιχο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο ορισμός του Castells ως προς το τι είναι το διαδίκτυο, ο οποίος το θέτει στην καρδιά των σύγχρονων πολιτικοοικονομικών και κοινωνικών αλλαγών. Όπως αναφέρει στη μονογραφία του, «The Internet Galaxy»:

«το διαδίκτυο είναι ο ιστός των ζώων μας...είναι η τεχνολογική βάση για την οργανωτική μορφή της Εποχής της Επικοινωνίας: του δικτύου... ο μοχλός για τη μετάβαση σε μια νέα μορφή κοινωνίας-τη δικτυωμένη κοινωνία- και μαζί μ' αυτή σε μια νέα οικονομία...ένα μέσο επικοινωνίας το οποίο επιτρέπει για πρώτη φορά την επικοινωνία πολλών με πολλούς σε επιλεγμένο χρόνο, σε παγκόσμια κλίμακα.» (Castells, 2001)⁴³

Έχοντας φτάσει στο σημείο όπου μπορούμε πλέον να προσδιορίσουμε το διαδίκτυο, το επόμενο στάδιο δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από μια σύντομη αναδρομή στις πιο σημαντικές χρονικές στιγμές που οδήγησαν στην παρούσα εξέλιξη του.

3. Ανατρέχοντας στην ιστορία

Το διαδίκτυο, όπως και κάθε άλλη τεχνολογική εφεύρεση, δημιουργήθηκε για να εξυπηρετήσει συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές ανάγκες. Όπως αναφέρει και ο Castells, η δημιουργία και η ανάπτυξη του διαδικτύου τα τελευταία τριάντα χρόνια είναι αποτέλεσμα ενός ιδιαίτερου συνδυασμού милитарιστικής στρατηγικής, εναλλακτικής καινοτομίας και φιλόδοξης επιχειρηματικής επιστήμης.

Η καταγωγή του διαδικτύου βρίσκεται στο ARPANET ,ένα δίκτυο ηλεκτρονικών υπολογιστών το οποίο δημιούργησε η Υπηρεσία Προηγμένων Ερευνητικών Έργων (ARPA – Advanced Research Projects Agency) το Σεπτέμβριο του 1969. Η ARPA δημιουργήθηκε από το Υπουργείο Αμύνης των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής το οποίο της ανέθεσε τη συγκέντρωση ερευνητικών πόρων και το σχεδιασμό νέων τεχνολογιών με милитарιστική

⁴³ Castells Manuel, “Το δίκτυο είναι το μήνυμα”, Castells Manuel, *Ο Γαλαξίας του διαδικτύου* (Μετάφραση: Ελένη Αστερίου) (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2005, New York: Oxford University Press, 2001) 29-30

κατεύθυνση σκοπεύοντας στην τεχνολογική ανωτερότητα έναντι της Σοβιετικής Ένωσης μετά την εκτόξευση του σοβιετικού δορυφόρου Sputnik.

Η ιδέα ενός δικτύου ηλεκτρονικών υπολογιστών οφείλεται στον Joseph Licklider, ακαδημαϊκού στο MIT, ο οποίος υπήρξε και ο πρώτος διευθυντής του Γραφείου Τεχνικών Επεξεργασίας Πληροφοριών (IPTO), το οποίο ξεκίνησε ως ένα μικρό πρόγραμμα της ARPA και αφορούσε την έρευνα για την διαδραστική υπολογιστική. Ωστόσο, το όνειρο του Licklider πραγματοποιήθηκε με τη συνεισφορά των Paul Baran⁴⁴, ερευνητή στη Rand Corporation και Donald Davis, ερευνητή στο Εθνικό Εργαστήριο Φυσικής της Μεγάλης Βρετανίας, οι οποίοι ανέπτυξαν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο μια νέα τεχνολογία μετάδοσης των τηλεπικοινωνιών μέσω της μεταγωγής πακέτων δεδομένων.

Το πρώτο αυτό δίκτυο αποτελείτο από τέσσερις κόμβους που εγκαταστάθηκαν στο Πανεπιστήμιο της California στο Los Angeles, στο Πανεπιστήμιο Stanford, στο Πανεπιστήμιο της California στη Santa Barbara και στο Πανεπιστήμιο της Utah. Μέσα στα επόμενα δύο χρόνια, ο αριθμός των κόμβων αυξήθηκε στους δεκαπέντε και το 1972 έγινε η πρώτη επίσημη παρουσίαση του ARPANET σε μια διεθνή συνδιάσκεψη στην Washington. Το ARPANET, ωστόσο, άρχισε να παίρνει τη μορφή ενός δικτύου δικτύων όταν συνδέθηκε με το PRNET και το SATNET, δύο δίκτυα που κατασκευάστηκαν υπό την αιγίδα της ARPA χρησιμοποιώντας δορυφορικές και ραδιοφωνικές τεχνολογίες.

Παράλληλα, κατά τη δεκαετία του 1970, μια νέα κουλτούρα έβρισκε τους θιασώτες της, η κουλτούρα των hackers. Όλα ξεκίνησαν με την εμφάνιση των πρώτων προσωπικών ηλεκτρονικών υπολογιστών και με την κατασκευή του πρώτου dial-up modem με οικιακά υλικά από τον Dennis Hayes. Η δημιουργία

⁴⁴ Ο Baran επιθυμούσε τη δημιουργία ενός δικτύου που θα χρησιμοποιούσε ο αμερικανικός στρατός αποκλειστικά και το οποίο θα μπορούσε να επιβιώσει στην περίπτωση μιας επίθεσης με πυρηνικά όπλα από την πλευρά των Σοβιετικών. Chadwick Andrew, "Network Logic", Chadwick Andrew, *Internet Politics* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 39

ανεπίσημων δικτύων, όπως το FIDONET⁴⁵ στα τέλη της δεκαετίας του 1970, οδήγησε σε έναν ερευνητικό και αναπτυξιακό οργανισμό καινοτομίας τόσο από τους πολίτες εκείνους που κατείχαν εξειδικευμένες τεχνολογικές γνώσεις όσο και από τα μεγάλα ακαδημαϊκά ιδρύματα, όπως το Πανεπιστήμιο Johns Hopkins με το MEDLINE, ένα δίκτυο που έδινε πρόσβαση στους ερευνητές στην Εθνική Ιατρική Βιβλιοθήκη.

Μέχρι τη δεκαετία του 1980, ο αριθμός των ηλεκτρονικών υπολογιστών που συνδεόταν στο συνεχώς διευρυνόμενο δίκτυο αυξανόταν επικίνδυνα, χωρίς όμως τα ζητήματα της εύκολης χρήσης και πρόσβασης να έχουν λυθεί. Τελικά, η λύση αυτών των προβλημάτων δόθηκε κατά τα τέλη του 1989 και στις αρχές του 1990 με τις εργασίες των Tim Berners-Lee και Robert Cailliau στον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Πυρηνικών Ερευνών (CERN) στη Γενεύη.

Το αποτέλεσμα της συνεργασίας των δύο αυτών ερευνητών έμελλε να αποτελέσει το βήμα εκείνο που θα έκανε το διαδίκτυο προσβάσιμο σε όλη την ανθρωπότητα. Βασισμένο στο πρόγραμμα Enquire, που είχε διαμορφώσει ο Berners-Lee στις αρχές του 1980, κατασκεύασαν ένα πρόγραμμα φυλλομέτρησης και επεξεργασίας δεδομένων το οποίο έγινε γνωστό υπό την ονομασία World Wide Web⁴⁶ (www). Πρόθεση των ερευνητών ήταν το WWW να παραμείνει ανοικτό για όποιον ενδιαφερόταν για την ανάπτυξη του, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία του πρώτου web browser, ο οποίος πέρα από κείμενα απεικόνιζε και γραφικά, του Mosaic. Ο Mosaic αποτέλεσε το πνευματικό «τέκνο» των Marc Andreessen, ο οποίος όντας ακόμα φοιτητής προσελήφθη από την εταιρία Silicon Graphics και μαζί προώθησαν τον πρώτο web browser μαζικής κατανάλωσης (Netscape Navigator (1994)) και του τότε μέλους του προσωπικού

⁴⁵ Ένα παγκόσμιο δίκτυο επικοινωνίας μεταξύ των συστημάτων των διαδικτυακών πινάκων ανακοινώσεων, που υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλές κατά τη δεκαετία του 1990. (<http://en.wikipedia.org/wiki/FidoNet>)

⁴⁶ Στην ουσία αυτό που κατάφεραν ήταν η απόδοση σε κάθε σελίδα και διαδικτυακό τόπο μιας εξατομικευμένης και συγκεκριμένης διεύθυνσης (url), χρησιμοποιώντας το υπερκείμενο πρωτόκολλο μεταφοράς (http) το οποίο παρείχε τη δυνατότητα μεταφοράς κειμένου, ήχου και εικόνας, ενώ η υπερκείμενη αυξητική γλώσσα (hypertext mark-up language) ενσωμάτωνε συνδέσεις από το ένα αρχείο στο άλλο οπουδήποτε και αν βρισκόταν αυτό εντός του διαδικτύου.

του Εθνικού Κέντρου Εφαρμογών Υπερυπολογιστών του Πανεπιστημίου του Illinois, Eric Brina.

Η εξέλιξη αυτή οδήγησε σε μια πραγματικά εκρηκτική ανάπτυξη του διαδικτύου, παρέχοντας εύκολη πρόσβαση σε οποιοδήποτε ηλεκτρονικό υπολογιστή, ανεξάρτητου χρήσεως. Την ίδια στιγμή, πλήθος νέων εταιρειών υψηλής τεχνολογίας έκανε την εμφάνιση του στις ισχυρότερες χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου.

Οι νέες παραγωγικές μέθοδοι, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός, η ανάπτυξη καινοτόμων τεχνολογιών και η νέα μορφή επιχειρηματικής δραστηριότητας, η οποία εισήγαγε την online οικονομική συναλλαγή έδωσαν το χαρακτήρα μιας νέας οικονομίας. Παράλληλα, οι διεθνείς χρηματαγορές γνώρισαν μια ραγδαία άνθηση, η οποία –ωστόσο– έμελλε να είναι προσωρινή. Εκατοντάδες εκατομμυρίων δολαρίων επενδύθηκαν στις εταιρείες νέων τεχνολογιών, οι οποίες γίνονταν γνωστές υπό το όνομα dot-coms, αποτέλεσμα μιας ακραίας αναταραχής οικονομικών πληροφοριών, υψηλών προσδοκιών και μακροπρόθεσμων αξιών.

Ενώ όλος ο πλανήτης «χόρευε» στους ρυθμούς των νέων τεχνολογιών, λίγη σημασία δινόταν στην ουσία των τότε επιχειρηματικών σχεδίων. Δεν γινόταν κανένας διαχωρισμός μεταξύ ριψοκίνδυνων ή υγιών επιχειρηματικών σχεδίων, διότι οι οικονομικές συνθήκες της εποχής (υψηλοί ρυθμοί παραγωγικότητας και οικονομικής ανάπτυξης και ο χαμηλός πληθωρισμός) απαιτούσαν την ταχύτερη λήψη επενδυτικών αποφάσεων, ούτως ώστε να μη χαθεί το «τρένο της ανάπτυξης και της κερδοφορίας». Όλοι έψαχναν για την καινούρια ιδέα που θα τους καθιστούσε βαθύπλουτους μέσα σε λίγα 24ώρα, ενώ αρκετοί ήταν αυτοί που θεώρησαν ότι ο τεχνολογικός ντετερμινισμός πραγματωνόταν ' η τεχνολογία έδειχνε το δρόμο στην εξέλιξη της οικονομίας και της κοινωνίας, άποψη την οποία ο Castells κατακρίνει. Κατά τον ίδιο, η τεχνολογία δεν καθορίζει την κοινωνία, αλλά ούτε και η κοινωνία προδιαγράφει την πορεία των τεχνολογικών αλλαγών. Η τεχνολογία είναι η κοινωνία και η κοινωνία δεν μπορεί να γίνεται κατανοητή ή να αναπαρίσταται χωρίς τα τεχνολογικά εργαλεία της (Castells,

2000)⁴⁷. Ωστόσο, αυτό που τονίζεται είναι ότι τα έμφυτα χαρακτηριστικά των τεχνολογικών δομών, που βρίσκονται μακριά από την ανθρώπινη παρεμβατικότητα, είναι αυτά που μπορούν να δώσουν προβλέψεις για την πορεία της κοινωνίας, της πολιτικής και της οικονομίας.

Η προχειρότητα τόσο στον επιχειρηματικό σχεδιασμό όσο και στις επενδυτικές αποφάσεις ήταν ένας από τους πιο καθοριστικούς παράγοντες για την κατακόρυφη πτώση των χρηματιστηριακών αγορών νέας τεχνολογίας κατά την περίοδο 2000-2001. Ως συμπληρωματικούς παράγοντες μπορούμε να θεωρήσουμε την αδυναμία του ηλεκτρονικού εμπορίου να καλύψει τις καταναλωτικές ανάγκες και εμπειρίες με την ίδια ευκολία όπως συμβαίνει στο φυσικό εμπόριο, ενώ η προσπάθεια χρηματοδότησης του δωρεάν περιεχομένου στο διαδίκτυο μέσω της διαφήμισης απότυχε παταγωδώς λόγω της άρνησης των χρηστών στην καταχώρηση των προσωπικών δεδομένων τους. Μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής χάθηκαν περίπου 4,6 δισεκατομμύρια δολάρια σε ονομαστικό πλούτο που ισοδυναμούν με το κατά προσέγγιση 50% του ΑΕΠ, ενώ ο δείκτης NASDAQ έπεσε κατά 60% (Castells, 2005)⁴⁸.

Η «χρηματιστηριακή φούσκα» της περιόδου εκείνης λειτούργησε, ωστόσο, ρυθμιστικά για το σύνολο της αγοράς. Οι εταιρείες υψηλής τεχνολογίας που βασίζονταν σε ένα μακροπρόθεσμο και στέρεο λειτουργικό μηχανισμό και σχεδιασμό κατάφεραν να επιβιώσουν και να ανακάμψουν στην πορεία του χρόνου, προσφέροντας νέες υπηρεσίες και τεχνολογίες που οι χρήστες πραγματικά επιθυμούσαν.

Με τον επιχειρηματικό κόσμο να ωριμάζει και να προσφέρει καλύτερες υπηρεσίες και τους καταναλωτές να αποκτούν καλύτερους και εξελιγμένους

⁴⁷ Castells Manuel, "Technology, Society and Historical Change", Castells Manuel, The Rise of The Network Society (Oxford: Blackwell Publishers, 2000) 5

⁴⁸ Castells Manuel, "Η νέα οικονομία και η κρίση της", Castells Manuel, Ο Γαλαξίας του διαδικτύου (Μετάφραση: Ελένη Αστερίου) (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2005, New York: Oxford University Press, 2001) 134-144

προσωπικούς υπολογιστές και φθηνότερες και ταχύτερες συνδέσεις προς το διαδίκτυο, το διαδίκτυο άρχισε να γνωρίζει μια νέα άνθηση. Πολλοί ονόμασαν το νέο κεφάλαιο στην ιστορία του internet ως Web 2.0, όρος που πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Tim O' Reily⁴⁹ το 2005 για να περιγράψει την επιχειρηματική επανάσταση στη βιομηχανία των ηλεκτρονικών υπολογιστών που προκλήθηκε από την έναρξη της αντιμετώπισης του internet ως πλατφόρμας για την τιθάσωση της συλλογικής νοημοσύνης και γνώσης.

Το καινούριο στοιχείο που έφερε το Web 2.0 είναι η στροφή προς μια νέα αρχιτεκτονική δομή του διαδικτύου. Οι χρήστες δεν αποκλείονται πλέον από την παραγωγή του περιεχομένου δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο μια νέα ηθική συνεργασίας και συμμετοχής και δίνοντας μια κοινωνική χροιά στις νέες διαδικτυακές υπηρεσίες και εφαρμογές.

Υπηρεσίες και εφαρμογές, όπως η διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia, οι ιστότοποι κοινωνικής δικτύωσης Facebook και MySpace, τα blogs, το σύστημα ανταλλαγής άμεσων μηνυμάτων Microsoft Messenger, οι ιστότοποι συλλογής και διανομής φωτογραφιών και video YouTube και Flickr, προσδίδουν νέα ποιοτικά στοιχεία στη σχέση του ανθρώπου με το διαδίκτυο και τα υπόλοιπα μέσα. Το άτομο δεν είναι πλέον απλός παρατηρητής και καταναλωτής, αλλά διαμορφωτής τάσεων και καθοριστικός παράγοντας για την επιτυχία μιας διαδικτυακής επιχειρηματικής δράσης. Η άποψή του έχει αξία. Το πολυμεσικό περιεχόμενο που επιθυμεί να μοιράζεται έχει αξία. Οι κοινωνικές επαφές του έχουν αξία. Οι προσωπικές επιλογές του έχουν αξία. Ο εικονικός εαυτός του έχει αξία και κάποιες φορές ίσως και μεγαλύτερη από αυτή των νομισμάτων.

Ζώντας, πλέον, στην εποχή της πληροφορίας, το άτομο έχει περισσότερες επιλογές από ποτέ με πιο σημαντική, ίσως, την επιλογή του να συμμετέχει στα κοινά. Αυτή η διαφοροποιός αξία της σύγχρονης κοινωνίας προσθέτει νέα

⁴⁹ Ιδρυτής της O'Reily Media και υπέρμαχος των κινημάτων του δωρεάν και ανοιχτού κώδικα λογισμικού. Θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς σχολιαστές του internet παγκοσμίως έχοντας γράψει πλήθος άρθρων και βιβλίων σχετικά με το πως μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το διαδίκτυο για σχεδόν οποιαδήποτε ανθρώπινη δραστηριότητα.

χαρακτηριστικά τόσο στις επίσημες πολιτικές διαδικασίες όσο και στην κοινωνία των πολιτών και συνεπώς στα κοινωνικά κινήματα και στη συλλογική δράση.

Κεφάλαιο 3: Πολιτική και διαδίκτυο

1. Εισαγωγικά

Με τα κοινωνικά κινήματα και τις εκφράσεις της συλλογικής δράσης να θεωρούνται, πλέον, κομμάτι της πολιτικής και των διαδικασιών της, η αναφορά στην διαδραστική σχέση πολιτικής και διαδικτύου είναι απαραίτητη.

Όπως διαφαίνεται στην πλειοψηφία της υπάρχουσας, σχετικής βιβλιογραφίας, η θεώρηση για την επίδραση του internet στην πολιτική βασίζεται στην ανάλυση των προσεγγίσεων επί της έννοιας και της πρακτικής της δημοκρατίας στην εποχή της πληροφορίας και εντάσσεται στον ευρύτερο διάλογο μεταξύ του τεχνολογικού και κοινωνικού ντετερμινισμού, κατά τον οποίο επιχειρείται η διερεύνηση του πολιτικού και κοινωνικού χαρακτήρα της τεχνολογίας. Το αν η τεχνολογία μπορεί να διαμορφώσει τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες ή όχι αποτελεί ένα ερώτημα αρκετά καίριο στην εποχή μας, με το διαδίκτυο να προσδίδει μια καινοτόμο και άκρως κεντρική ποιότητα σε σύγκριση με τα υπόλοιπα media.

Σύμφωνα με την άποψη του Daya Kishan Thussu, το διαδίκτυο διέπεται από μια αρχική υπόσχεση, η οποία βασίζεται στην αντίληψη του Tim Berners-Lee για την ανοιχτή και μη-λογοκριμένη λειτουργία του παγκόσμιου ιστού, της δημιουργίας μιας πραγματικά παγκόσμιας δημόσιας σφαίρας και ενός εναλλακτικού μέσου επικοινωνίας και ενημέρωσης (Thussu, 2000)⁵⁰. Κατά την πρώτη περίοδο μαζικής ανάπτυξής του, το διαδίκτυο αντιμετωπιζόταν ως ένα

⁵⁰ Daya Kishan Thussu, "International Communication in the Internet Age", Daya Kishan Thussu, *International Communication* (London: Arnold Publishers, 2000) 224-262

μαζικό μέσο του οποίου οι βασικές αρχές ανιχνεύονταν στην πρόσβαση στην ελεύθερη πληροφορία και στην αποκέντρωση του δικτύου αυτής, ενώ αύξησε σε μεγάλο βαθμό τις δυνατότητες του δημόσιου διάλογου ανά τον κόσμο και ώθησε την ελευθερία του λόγου σε νέα επίπεδα πραγμάτωσης.

Αυτή η διάχυτη αίσθηση αισιοδοξίας ότι το διαδίκτυο και η πολιτική δυναμική του δύνανται να δώσουν νέα πνοή στον ιδεολογικό πλουραλισμό και χώρο έκφρασης στις εναλλακτικές και περιθωριακές οργανώσεις είναι ενδεικτική της ανάγκης για μια νέα προσέγγιση και νομιμοποίηση της πολιτικής. Στη βάση αυτού του επιχειρήματος εντοπίζεται η πεποίθηση ότι το διαδίκτυο με τις δυνατότητες δημοσίευσης και δικτύωσης που παρέχει μπορεί να επιφέρει πολύ σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που λειτουργεί και προσδιορίζεται η πολιτική.

Ως μέσο δημοσίευσης και έκδοσης, το internet παρέχει χώρο σε πολιτικούς οργανισμούς για την προβολή και την προώθηση των ιδεών και απόψεών τους και για την κατοχύρωση μιας θέσης εντός της δημόσιας πολιτικής σφαίρας. Η αποτελεσματικότητά του βασίζεται στο χαμηλό κόστος παραγωγής, οργάνωσης και διοίκησης, η οποία παρουσιάζεται πιο έντονα στις περιπτώσεις εκείνες όπου οι πολιτικές οργανώσεις προσπαθούν να έρθουν σε επαφή με ένα μεγαλύτερο κοινό πέρα από τα τοπικά και εθνικά σύνορα. Επιπροσθέτως, η πληροφορία μπορεί να παρουσιαστεί online με πολύ πιο ζωντανούς και ενδιαφέροντες τρόπους, καθώς υπάρχει η δυνατότητα ενσωμάτωσης κειμένου, ήχου, εικόνας, βίντεο και άλλων αλληλεπιδραστικών γνωρισμάτων, όπως τα online παιχνίδια. Παράλληλα, συγκεκριμένες σελίδες ενός ιστοτόπου μπορούν να παρέχουν εξατομικευμένες πληροφορίες με στόχο την κάλυψη των αναγκών συγκεκριμένων ομάδων, όπως ο Τύπος και οι εθελοντές, ενώ η αρχική σελίδα ενός ιστοτόπου μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μετάδοση των τελευταίων εξελίξεων μιας πολιτικής οργάνωσης αναφορικά με τις εκστρατείες και τις δράσεις της ταχύτερα από τα παραδοσιακά μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Στο πλαίσιο της δυνατότητας αυτής, οι ακαδημαϊκοί υποστηρίζουν ότι το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό είναι η άμεση επικοινωνία των οργανώσεων με το κοινό τους, παρακάμπτοντας τους μηχανισμούς και την εμπορική πόλωση των

καθιερωμένων media. Η πληροφορία ελέγχεται αποκλειστικά από τις οργανώσεις και καταναλώνεται από εκείνους που την έχουν επιλέξει. Ωστόσο, το χαρακτηριστικό αυτό προϋποθέτει την ύπαρξη ενός δικτύου και το internet, ως επικοινωνιακό μέσο, αποτελεί την κατάλληλη βάση δικτύωσης.

Ο παγκόσμιος ιστός μπορεί να οδηγήσει σε μια πιο στενά συνδεδεμένη πολιτική κοινότητα, να χτίσει και να ενδυναμώσει εσωτερικούς και εξωτερικούς οργανωτικούς συνδέσμους. Οι εσωτερικοί σύνδεσμοι θεωρούνται τα links της κεντρικής ιστοσελίδας μιας πολιτικής οργάνωσης προς τις τοπικές ομάδες της, ενώ οι εξωτερικοί σύνδεσμοι είναι τα links προς τις κυβερνητικές υπηρεσίες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις ομάδες ειδικού ενδιαφέροντος (interest groups).

Τα συμμετοχικά και διαδραστικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του διαδικτύου, όπως οι λίστες διευθύνσεων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, οι online ομάδες ειδήσεων (newsgroups) και τα «δωμάτια συζητήσεων» (chat rooms), μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να ενθαρρύνουν την αλληλεγγύη εντός των οργανώσεων και να εμβαθύνουν την ενασχόληση του κοινού με τους σκοπούς τους. Με τη χρήση αυτών, οι ενδιαφερόμενοι μπορούν ελεύθερα να ανταλλάξουν απόψεις πάνω στις θέσεις, τις δράσεις και τους στόχους των πολιτικών οργανώσεων, δημιουργώντας στην ουσία ένα online κοινωνικό δίκτυο, ενώ η αλληλεπίδραση που επιτυγχάνεται μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως πηγή θετικών και αρνητικών σχολιασμών για τις ίδιες τις οργανώσεις.

Βάσει των ανωτέρω γενικών χαρακτηριστικών της σχέσης διαδικτύου και πολιτικής, εμφανίστηκαν νέες έννοιες οι οποίες επιδιώκουν τον προσδιορισμό των ενώσεων της εκάστοτε πολιτικής διαδικασίας με το νεότευκτο μαζικό μέσο επικοινωνίας και ενημέρωσης. Κατηγοριοποιώντας τους πολιτικούς δρώντες σε μια κοινωνία, μπορούμε να ξεχωρίσουμε τέσσερις νέους όρους, οι οποίοι εμφανίστηκαν με την επέλαση του διαδικτύου. Στην περίπτωση των απλών πολιτών που επιδιώκουν ή βιώνουν τις δημοκρατικές αξίες και δραστηριότητες εμφανίστηκε ο όρος «ηλεκτρονική δημοκρατία» (e-democracy), ενώ για τις κυβερνητικές πρακτικές και λειτουργίες και για τα πολιτικά κόμματα εμφανίστηκαν οι όροι «ηλεκτρονική διακυβέρνηση» (e-governance) και «ηλεκτρονική πολιτική

εκστρατεία» (e-campaign) αντίστοιχα. Για τα κοινωνία κινήματα, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, ο όρος που χαρακτηρίζει τη σχέση τους με το διαδίκτυο είναι η «ηλεκτρονική κινητοποίηση» (e-mobilization).

2. Ηλεκτρονική δημοκρατία (E-democracy)

Ένα από τα πιο διαχρονικά ζητήματα στη διαλεκτική σχέση πολιτικής και διαδικτύου είναι η δυναμική του μέσου στο να αυξάνει την πολιτική συμμετοχή και να προωθεί τα δημοκρατικά ιδεώδη. Αν και η ακαδημαϊκή κοινότητα επί χρόνια ασχολείται με την επιρροή που ασκούν τα media και οι επικοινωνιακές τεχνολογίες στην πολιτική, η έρευνα επί των διαδικτυακών δυνατοτήτων τα τελευταία 15 χρόνια είναι αυτή που προκάλεσε τη δημιουργία μιας νέας ορολογίας.

Μια από τις αρχικές πολιτικές παρατηρήσεις για το internet ήταν ότι μπορεί να επηρεάσει καταλυτικά τη διαμόρφωση της ατομικής πολιτικής ταυτότητας. Με άλλα λόγια το πώς προκαλείται η συμμετοχή του ατόμου στις ομάδες ειδικού ενδιαφέροντος, τα κοινωνικά κινήματα και τα πολιτικά κόμματα και τη διάδραση με τις κυβερνητικές αρχές.

Οι ορισμοί που έχουν δοθεί για την ηλεκτρονική δημοκρατία τα τελευταία δέκα χρόνια συγκεντρώνουν όλες εκείνες τις θεωρητικές προβληματικές⁵¹ που προϋπήρχαν από την εποχή των πρώτων συζητήσεων για την επίδραση των media και των επικοινωνιακών τεχνολογιών στη δημοκρατία συνδυασμένες με εξειδικευμένα πειράματα τοπικής και εθνικής εμβέλειας για την υλοποίησή της.

⁵¹ Σύμφωνα με τον Chadwick, οι πρώτες αυτές προβληματικές επικεντρώνονταν στην πιθανότητα της άμεσης δημοκρατίας, της καθολικής πολιτικής συμμετοχής και στην ιδέα της λαϊκής κυριαρχίας. Ωστόσο, τα ερωτήματα ξεπεράστηκαν, όταν οι πειραματισμοί ξεκίνησαν με τη δοκιμαστική λειτουργία τοπικών και εθνικών ηλεκτρονικών δικτύων κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ορισμός που έχει καταρτίσει το βρετανικό ερευνητικό και εκπαιδευτικό ίδρυμα, Hansard Society⁵², το οποίο εξειδικεύεται σε θέματα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και συμμετοχής των πολιτών στην πολιτική. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον ορισμό αυτό, η ιδέα της ηλεκτρονικής δημοκρατίας

«σχετίζεται με τις προσπάθειες διεύρυνσης της πολιτικής συμμετοχής επιτρέποντας στους πολίτες να συνδεθούν μεταξύ τους και με τους αντιπροσώπους τους μέσω των νέων πληροφοριακών και επικοινωνιακών τεχνολογιών» (Chadwick, 2006)⁵³

Με τον ορισμό αυτό καθίστανται ευδιάκριτες οι σχέσεις που αναπτύσσονται οριζόντια μεταξύ των πολιτών μιας κοινωνίας και κάθετα μεταξύ της κοινωνίας και των διαμορφωτών πολιτικής. Ωστόσο, ο ορισμός των Hacker και van Dijk καθιστά την έννοια της ηλεκτρονικής δημοκρατίας περισσότερο απτή και ιστορική ως

«μια συλλογή προσπαθειών εξάσκησης της δημοκρατίας χωρίς τα όρια του χρόνου, του χώρου και άλλων φυσικών συνθηκών, χρησιμοποιώντας την πληροφοριακή και επικοινωνιακή τεχνολογία ή την επικοινωνιακή-μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή-τεχνολογία, η οποία λειτουργεί προσθετικά στις παραδοσιακές πολιτικές πρακτικές» (Chadwick, 2006)⁵⁴

Μπορεί το διαδίκτυο να προσφέρει μια νέα δυναμική στη συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες, όμως το θέμα της συμμετοχής δεν έχει πάψει να απασχολεί την ανθρωπότητα ανά τους αιώνες. Ίσως για αυτό και τα πειράματα που έχουν διεξαχθεί τα τελευταία χρόνια για την εμπειρική απόδειξη της ηλεκτρονικής δημοκρατίας να έχουν αναφορές στη λειτουργία της αρχαίας Αγοράς της Αθήνας.

⁵² http://www.hansardsociety.org.uk/blogs/About_Us/

⁵³ Chadwick Andrew, "Theoretical Foundations", Chadwick Andrew, *Internet Politics* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 84

⁵⁴ Chadwick Andrew, "Theoretical Foundations", Chadwick Andrew, *Internet Politics* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 85

Πλήθος δοκιμαστικών ψηφιακών δικτύων πολιτών και εικονικών ψηφιακών κοινοτήτων, με τη βοήθεια των επίσημων κρατικών αρχών και των τηλεπικοινωνιακών και τεχνολογικών εταιριών, εμφανίστηκαν τα τελευταία 15 χρόνια, με τα περισσότερα όμως να αποτυγχάνουν⁵⁵ παταγωδώς. Φωτεινή εξαίρεση σε αυτή τη δοκιμασία αποτελεί ο μη-κερδοσκοπικός οργανισμός Minnesota E-democracy (<http://www.e-democracy.org>) ο οποίος βασιζόταν λειτουργικά σε μια κεντρική λίστα διευθύνσεων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Τα μέλη αυτού του εγχειρήματος επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω e-mail και συζητούσαν για θέματα τοπικής εμβέλειας, με κάποιες αναφορές σε εθνικά και διεθνή ζητήματα, με ελάχιστο έλεγχο από τους διαχειριστές του. Η επιτυχία του Minnesota E-democracy οφείλεται κατά πολλούς στο γεγονός ότι από το 1994, έτος που παρουσιάστηκε για πρώτη φορά, μέχρι σήμερα έχει παραμείνει πιστό στους αρχικούς στόχους του. Οι στόχοι αυτοί περιλαμβάνουν την ενδυνάμωση και προώθηση της πολιτικής συμμετοχής μέσω ουσιαστικών διαδικτυακών συζητήσεων και άμεσων επικοινωνιών, τη διάδοση των κατάλληλων πηγών πληροφόρησης για θέματα που άπτονται των πολιτικών οργανώσεων, των media και των δημόσιων ζητημάτων και την οικοδόμηση ενός ρεαλιστικού μοντέλου ύπαρξης και λειτουργίας για την ηλεκτρονική δημοκρατία κατά το οποίο η συμμετοχή των πολιτών θα μπορέσει να επηρεάσει τα συστήματα διακυβέρνησης και τη δημόσια ζωή.

Η τάση αυτή δεν πέρασε απαρατήρητη από τις επίσημες κρατικές και κυβερνητικές δομές με αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων πρωτοβουλιών επικοινωνίας με τους υπόλοιπους πολιτικούς δρώντες από την πλευρά των επίσημων πολιτικών φορέων. Το καλύτερο παράδειγμα, κατά τον Chadwick, αποτελεί το πρόσφατο ηλεκτρονικό νομοπαρασκευαστικό πρόγραμμα της αμερικανικής κυβέρνησης (www.regulations.gov) , κατά το οποίο παρέχεται στους απλούς πολίτες, στα κινήματα και τις οργανώσεις η δυνατότητα κριτικής

⁵⁵ Οι λόγοι αποτυχίας, κατά τον Chadwick και τον Castells, αποτελούνται από ένα συνδυασμό φτωχής χρηματοδότησης, μη-ρεαλιστικών επιδιώξεων, έσω-οργανωτικών διαφορών, ακατάλληλης τεχνολογίας, σχετικής απάθειας και γρήγορης εγκατάλειψης των πολιτών και έλλειψης καθαρής στοχοθεσίας.

και υποβολής προτάσεων στη διάρκεια εξέλιξης ενός νέου νόμου ή τροποποίησης μιας υπάρχουσας νομοθεσίας.

Παράλληλα, η κίνηση αυτή των αμερικανικών κρατικών αρχών αποτελεί ένα δείγμα της πολυετής προσπάθειας των δημοκρατικών κυβερνήσεων για τη χρήση των σύγχρονων τεχνολογιών επικοινωνίας και ενημέρωσης με σκοπό τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, την καλύτερη οργάνωση των θεσμών τους και την ανανέωση της επαφής με τους απλούς πολίτες.

3. Ηλεκτρονική διακυβέρνηση (E-governance)

Το αίσθημα αισιοδοξίας, που αναφέραμε παραπάνω, δεν επηρέασε μόνο τις προσπάθειες ενδυνάμωσης της συμμετοχής του ατόμου στα πολιτικά δρώμενα, αλλά και τις ίδιες τις κρατικές δομές. Το νέο μέσο έφερε και την υπόσχεση για την αύξηση της αποτελεσματικότητας του κράτους, το οποίο ψάχνει διαρκώς για τις καινοτομίες εκείνες που θα αναμορφώνουν το δημόσιο τομέα.

Η αναπόφευκτη χρήση των νέων πληροφοριακών και επικοινωνιακών τεχνολογιών στο πλαίσιο της κρατικής γραφειοκρατίας κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1990, πρώτα από την αμερικανική και τη βρετανική διοίκηση, οδήγησε σε μια νέα εποχή για το δημόσιο τομέα. Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση αποτέλεσε το νέο βήμα στη συνεχή αναζήτηση για τη βελτιστοποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών, τη συμμετοχή του συνόλου του εκλογικού σώματος και των κυβερνητικών δομών και πρακτικών.

Από τεχνικής απόψεως, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση περιλαμβάνει διάφορους τύπους ηλεκτρονικών και πληροφοριακών συστημάτων, όπως οι βάσεις δεδομένων, η μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών δικτύωση, οι μηχανισμοί υποστήριξης, τα πολυμέσα, οι ηλεκτρονικοί αυτοματισμοί, η ηλεκτρονική αναζήτηση και εύρεση και οι τεχνολογίες ταυτοποίησης ατομικών στοιχείων. Ως

κύριο εκφραστικό μέσο όλων αυτών των τεχνολογικών πρακτικών λειτουργούν οι κυβερνητικοί ιστότοποι, οι οποίοι εμφανίζουν αντίστοιχη ποικιλομορφία με εκείνη των κυβερνήσεων που τους σχεδιάζουν. Η σωστή εφαρμογή αυτών μπορεί να βελτιώσει τις κυβερνητικές υπηρεσίες, να αυξήσει την κρατική υπευθυνότητα, να οδηγήσει σε μια πιο ακριβή και αποδοτική παροχή υπηρεσιών, να μειώσει τα διοικητικά κόστη και το χρόνο ενασχόλησης για επαναλαμβανόμενες εργασίες, να ενισχύσει τη διαφάνεια και να προσφέρει μεγαλύτερη πρόσβαση στις κρατικές υπηρεσίες. Παράλληλα, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση επιτρέπει στις κυβερνήσεις να παράσχουν ενισχυμένες υπηρεσίες με τη δημιουργία νέων τρόπων αλληλεπίδρασης των πολιτών και των λοιπών πολιτικών δρώντων μαζί της με μέσα όπως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, τα διαδικτυακά forums ανταλλαγής απόψεων και τις διαδικτυακές συναλλαγές και ψηφοφορίες, ενώ μπορεί να συνεισφέρει δραστικά στην πάταξη της διαφθοράς λόγω των προσφερόμενων αυτοματισμών.

Σε δεύτερο επίπεδο, οι δράσεις της ηλεκτρονικής δημοκρατίας μπορούν να εξεταστούν υπό το πρίσμα των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των κυβερνητικών τομέων, των επιχειρήσεων και των πολιτών. Στην πράξη, γίνεται λόγος για τρεις διαφορετικούς τύπους σύνδεσης:

- Κυβερνητικού τομέα – προς – κυβερνητικό τομέα, όπου ευνοείται η επικοινωνία μεταξύ των κρατικών υπηρεσιών, αυξάνεται η παραγωγικότητα και μειώνεται ο χρόνος των γραφειοκρατικών διαδικασιών.
- Κυβέρνησης – προς – επιχειρήσεις, όπου περιλαμβάνεται η πώληση των κυβερνητικών προϊόντων από τις κρατικές αρχές και η προμήθεια αγαθών και υπηρεσιών από τις επιχειρήσεις προς την κυβέρνηση, με πιο συνηθισμένη μορφή την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και τεχνογνωσίας.
- Κυβέρνησης – προς – πολίτη, όπου οι πολίτες ευνοούνται από την ψηφιακή διευκόλυνση στις οικονομικές συναλλαγές τους με το

κράτος, ενώ τους παρέχεται άμεσα ενημέρωση για την ασκούμενη πολιτική, τις επαγγελματικές ευκαιρίες στο δημόσιο τομέα και εξομαλύνεται η συμμετοχή τους στις πολιτικές διαδικασίες.

Παρά τα εμφανή οφέλη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, η ενσωμάτωσή της στην κανονικότητα της κρατικής μηχανής είναι μια ακανθώδης διαδικασία. Η προσκόλληση σε παλαιότερα γραφειοκρατικά μοντέλα, ο φόβος για τις αλλαγές που μπορεί να επέλθουν στις συνθήκες εργασίας στο δημόσιο τομέα, η έλλειψη τεχνικής κατάρτισης και τα τεράστια ποσά που απαιτούνται για τη χρηματοδότηση των ψηφιακών υποδομών εμποδίζουν την εξάπλωση των μεθόδων της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν γίνονται θαρραλέες προσπάθειες για την μεταστροφή αυτής της κατάστασης.

Ένα από τα πλέον μεγαλεπήβολα σχέδια προώθησης της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης είναι το σχέδιο δράσης i2010⁵⁶ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το οποίο συμπεριλαμβάνεται στη στρατηγική της Λισσαβόνας για την ανάπτυξη και την εργασία. Το i2010 ξεκίνησε το 2005, αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2010 και αποτελεί συνέχεια της πρωτοβουλίας eEurope του 2000. Σκοπός της εν λόγω δράσης είναι ο εκσυγχρονισμός και η αύξηση της αποτελεσματικότητας των δημόσιων υπηρεσιών, η παροχή ποιοτικότερων υπηρεσιών στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η εξυπηρέτηση των απαιτήσεων των επιχειρήσεων για λιγότερη γραφειοκρατία και περισσότερη αποτελεσματικότητα και η εξασφάλιση της διασυνοριακής επικοινωνίας των δημόσιων υπηρεσιών, η οποία είναι απαραίτητη για την ελεύθερη κινητικότητα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Με την επικοινωνία από και προς τους πολίτες να χαρακτηρίζεται ως το πιο προνομιούχο κομμάτι της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και το σύνολο της πολιτικής πρακτικής να πραγματοποιεί το ψηφιακό άλμα, δεν εκπλήσσει το ότι τα πολιτικά κόμματα ακολουθούν τις νέες τάσεις.

⁵⁶ http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm

4. Ηλεκτρονική εκστρατεία (E-campaign)

Η επιτυχής χρήση του διαδικτύου και των νέων πληροφοριακών και επικοινωνιακών τεχνολογιών από τα πολιτικά κόμματα αποτελεί ένα σύγχρονο φαινόμενο, το οποίο έχει τις ρίζες του, κατά βάση, στις εκλογικές πολιτικές των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και του Ηνωμένου Βασιλείου.

Η ιδέα της ηλεκτρονικής εκστρατείας εμφυτεύθηκε στην επιστήμη της πολιτικής σε μια εποχή όπου το διαδίκτυο αποκτούσε τα στοιχεία εκείνα που θα το καθιστούσαν ένα μαζικό μέσο και με την οικονομία και τις υπόλοιπες πολιτικές οντότητες να καταρτίζουν την ψηφιακή ταυτότητα τους. Από την άλλη, η πρακτική των εκλογικών πολιτικών, κυρίως στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, αντιμετώπιζε μια σωρεία προβλημάτων τα οποία προκαλούσαν έντονες ανησυχίες και άγχη για το μέλλον στα πολιτικά κόμματα.

Τα πιο σημαντικά προβλήματα είχαν να κάνουν με το εκλογικό σώμα, ιδιαίτερα κατά τις προεκλογικές περιόδους. Η προσέλευση των πολιτών στις εκλογικές διαδικασίες ήταν χαμηλή, ο αριθμός των λευκών ψηφοδελτίων και η έλλειψη της εμπιστοσύνης στους πολιτικούς θεσμούς αυξάνονταν ενώ οι μεγάλες κοινωνικές τάξεις και οι λοιπές ομογενοποιημένες πληθυσμιακές ομάδες συρρικνώνονταν δίνοντας χώρο σε νέες, μικρότερες κοινωνικές ομάδες μειώνοντας, ταυτόχρονα, την εκλογική βάση των κομμάτων. Παράλληλα, με τις νέες ομάδες επήλθαν και νέοι ιδεολογικοί προσανατολισμοί, γεγονός που ώθησε τον πλουραλισμό στις σύγχρονες κοινωνίες. Με την ανάγκη των πολιτών για μεγαλύτερη ελευθερία έκφρασης και διαμόρφωσης μιας ουσιαστικής ατομικής πολιτικής ταυτότητας, οι πολιτικά συνειδητοποιημένοι πολίτες έστρεψαν την προσοχή τους στις πιο ανοιχτές και ανεκτικές συμμετοχικές διαδικασίες των ομάδων ειδικού ενδιαφέροντος, των κοινωνικών κινημάτων και των παρατάξεων αριστερού ιδεολογικού προσανατολισμού.

Από την άλλη πλευρά, τα πολιτικά κόμματα ξεκίνησαν να αποκτούν έναν πιο επαγγελματικό και επιχειρηματικό χαρακτήρα με αποτέλεσμα οι πολίτες να

αντιμετωπίζονται ως καταναλωτές. Ένα νέο είδος πολιτικών επικοινωνιολόγων, αποτελούμενο από αναλυτές της κοινής γνώμης, διαφημιστές, υπεύθυνους δημοσίων σχέσεων, δημοσιογράφους και ειδικούς επί του διαδικτύου, άρχισαν να χρησιμοποιούν κλασικές τεχνικές του marketing, μετατρέποντας την πολιτική και τους υποψηφίους σε καταναλωτικά αγαθά. Η στροφή προς την εμπορευματοποίηση της πολιτικής και των εκλογών δεν θα μπορούσε παρά να συνοδεύεται και από την αύξηση των χρηματοδοτούμενων ποσών προς τα πολιτικά κόμματα από πλούσιους δωρητές, μια κίνηση που όξυνε τον ανταγωνισμό μεταξύ των παρατάξεων και ενόχλησε μια μερίδα των πολιτών λόγω της εξάρτησης της πολιτικής από το οικονομικό κεφάλαιο.

Ανιχνεύοντας την πολιτική δύναμη του διαδικτύου, τα πολιτικά κόμματα άρχισαν να προσβλέπουν στη χρήση του ελπίζοντας σε μια γενναία συνεισφορά στην επίλυση των προβλημάτων τους. Τα πρώτα βήματα, όμως, δεν ήταν ενθαρρυντικά. Μέχρι την προεκλογική εκστρατεία για τις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2003-2004, τα αποτελέσματα από τη χρήση του διαδικτύου αντιμετωπίζονταν με έντονο σκεπτικισμό. Ωστόσο, τα συμπεράσματα αυτής της εμπειρίας είναι αυτά που μας παρέχουν ένα βασικό θεωρητικό υπόβαθρο για την κατανόηση της επίδρασης του διαδικτύου στα πολιτικά κόμματα .

Η επίδραση αυτή μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή σε τρία επίπεδα:

- Στον ανταγωνισμό των πολιτικών κομμάτων
- Στη διάχυση της εξουσίας και της πολιτικής δύναμης
- Στη μεταβολή της θεσμικής και οργανωτικής δομής των παρατάξεων και των εκστρατειών τους

Συνοψίζοντας τα ευρήματα των ερευνών που διεξήχθησαν και εντόπισαν την τρι-επίπεδη επίδραση του διαδικτύου στα πολιτικά κόμματα, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι οι δραματικές αλλαγές που αναμένονταν δεν επιτεύχθηκαν τελικά. Το διαδίκτυο αντιμετωπίζεται, ακόμα, ως ένα συμπληρωματικό μέσο επικοινωνίας και πληροφόρησης του εκλογικού σώματος, με τους επίσημους

πολιτικούς ιστοτόπους (παρατάξεων και υποψηφίων) να προσφέρουν ελάχιστες ευκαιρίες αλληλεπίδρασης λόγω του ότι ένας διαδραστικός ιστοχώρος επιβάλλεται να παρέχει πλούσιο πολυμεσικό αρχείο, πολλαπλούς τρόπους επικοινωνίας και πλατφόρμες ανοιχτού διάλογου, στοιχεία, δηλαδή, που έχουν τη δυνατότητα να σκιάσουν τους σκοπούς μιας προεκλογικής καμπάνιας . Το δεδομένο αυτό, όμως, δεν έχει εμποδίσει την εμφάνιση διαδικτυακών παρατάξεων, οι οποίες λόγω έλλειψης πόρων χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την προώθηση των στόχων τους, εντείνοντας κατά μια έννοια τον εκλογικό ανταγωνισμό, αλλά και την προώθηση της προσωπικής έκθεσης των υποψηφίων προς την κοινωνία και τους ψηφοφόρους πέρα από τις επίσημες παραταξιακές επικοινωνιακές τακτικές.

Το πιο ενδιαφέρον, όμως, στοιχείο σε όλη την έρευνα μας για την επίδραση του διαδικτύου και των νέων τεχνολογιών στην πολιτική διαδικασία είναι ότι όλες αυτές οι φαινομενικά νέες online δραστηριότητες πολιτικού χαρακτήρα δεν αποτελούν την πραγματική πρωτοπορία. Οι τρεις περιπτώσεις – ηλεκτρονική διακυβέρνηση, ηλεκτρονική δημοκρατία και ηλεκτρονική εκστρατεία- αποτελούν την αναμενόμενη εξατομίκευση και εμπέδωση των μεθόδων εκείνων που έγιναν γνωστές από την αλληλεπίδραση του διαδικτύου με την κοινωνία των πολιτών και ειδικά με τα κοινωνικά κινήματα.

Κεφάλαιο 4: Η επίδραση του διαδικτύου στα κοινωνικά κινήματα

1. Ηλεκτρονική κινητοποίηση: βασικές επιδράσεις και ιστορική ανίχνευση

Με τον όρο «ηλεκτρονική κινητοποίηση» (e-mobilization) επιχειρείται ο συνοπτικός χαρακτηρισμός όλων των χρήσεων του διαδικτύου από τα κοινωνικά

κινήματα αναφορικά με την πολιτική «στρατολόγηση» νέων μελών, τη λειτουργική οργάνωση και τις μεθόδους εκστρατείας. (Chadwick, 2006)⁵⁷

Σύμφωνα με τις πιο σύγχρονες μελέτες, η χρήση του διαδικτύου από τα κοινωνικά κινήματα επηρεάζει ουσιαστικά τέσσερις βασικές περιοχές. Η πρώτη επίδραση εντοπίζεται στις παραδοσιακές οργανώσεις τοπικού ενδιαφέροντος, οι οποίες χρησιμοποιούν το διαδίκτυο (με το να εξερευνούν νέους τρόπους επαφής με τους πολίτες και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και άσκησης πίεσης προς τις πολιτικές ελίτ) για να συμπληρώσουν και να αυξήσουν τις εκτός δικτύου στρατηγικές τους. Το διαδίκτυο έχει προκαλέσει τέτοιες αλλαγές που επιτρέπει πλέον στις οργανωμένες ομάδες των κοινωνικών κινήματων να «κεφαλαιοποιήσουν» τη δυναμική του προς την εύρεση χρηματικών πόρων, την οργανωτική ευελιξία και τη στρατολόγηση νέων μελών.

Η δεύτερη περιοχή επιρροής αφορά το διεθνικό χαρακτήρα που δύναται να κατέχουν τα κοινωνικά κινήματα. Μπορεί να προϋπάρχουν κοινωνικές εκστρατείες που διαπερνούσαν τα τοπικά και εθνικά σύνορα, ωστόσο τα τελευταία δέκα χρόνια οι διεθνείς εκστρατείες έχουν αυξηθεί κατακόρυφα λόγω των δυνατοτήτων επικοινωνίας και ενημέρωσης που προσφέρει το διαδίκτυο. Ως τρίτη περιοχή θεωρείται η διαδικτυακή δραστηριότητα που ξεπερνά το βοηθητικό ρόλο της και παίρνει τη μορφή της άμεσης δράσης. Αυτό εμπεριέχει την εκμετάλλευση των τεχνικών ιδιοτήτων του ίδιου του διαδικτύου για την επίτευξη πολιτικών σκοπών. Η πρακτική αυτή χαρακτηρίζεται ως «hacktivism», που αποτελεί το συνδυασμό των λέξεων «hacker» και «activism» και πρόκειται για μια νέα μορφή κοινωνικής κινητοποίησης, της οποίας οι μέθοδοι εφαρμόζονται μόνο στο διαδικτυακό χώρο. Ως τέταρτη και τελευταία θεωρείται η σύντηξη των πολιτικών σκοπών των κοινωνικών κινήματων με τις πολιτισμικές αλλαγές που επιδιώκονται από τον επαναπροσδιορισμό των ερμηνευτικών νοημάτων της κανονικότητας στις σύγχρονες κοινωνίες. Όπως έχουμε δει και ανωτέρω, ένα κοινωνικό κίνημα μπορεί να εκδηλωθεί σε μια περίοδο όπου οι καθιερωμένες

⁵⁷ Chadwick Andrew, "E-mobilization", Chadwick Andrew, Internet Politics (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 114

πολιτισμικές έννοιες και αξίες έχουν καταρρεύσει και επιχειρείται ο επαναπροσδιορισμός τους.

Μπορεί οι θεωρητικές προσεγγίσεις της ηλεκτρονικής κινητοποίησης να αποτελούν ένα νέο ακαδημαϊκό πεδίο έρευνας, ωστόσο, ιστορικά και πρακτικά εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 επί αμερικανικού εδάφους με τη μορφή δύο αξιομνημόνευτων εκστρατειών⁵⁸: τις MarketPlace και Clipper Chip.

Κατά την περίοδο του 1990, μια ένωση φιλελεύθερων επιστημόνων πληροφορικής, υπό το όνομα Computer Professionals for Social Responsibility (CPSR), λειτούργησαν ως την αιχμή του δόρατος στη διαδικτυακή καμπάνια κατά της κυκλοφορίας και της επέκτασης ενός νέου λογισμικού, του Lotus MarketPlace: Households. Το εν λόγω ηλεκτρονικό πρόγραμμα, που κατασκευάστηκε με τη συνεργασία της Lotus Corporation και της Equifax, περιελάμβανε την παραγωγή και διανομή ενός CD-ROM γεμάτο με πληροφορίες που συνέδεαν ατομικά ονόματα και διευθύνσεις με αναφορές για την οικονομική κατάσταση των καταναλωτών, τις αγορές τους και λοιπά δημογραφικά στοιχεία. Η Lotus αναγκάστηκε να ακυρώσει τα σχέδια της λόγω της έντονης και συνεχούς πίεσης που δέχτηκε από περίπου τριάντα χιλιάδες ακτιβιστές, οι οποίοι χρησιμοποίησαν μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, διαδικτυακά forums και εξειδικευμένους ιστοτόπους για να προβάλλουν την απειλή που παρουσίαζε το συγκεκριμένο project στην ατομική ιδιωτική ζωή. Η εκστρατεία αυτή προσέλκυσε και άλλες ομάδες, όπως το Electronic Frontier Foundation (EFF)⁵⁹ το οποίο αυτή τη στιγμή έχει πολύ σημαντική παρουσία στα ζητήματα που άπτονται της πολιτικής για το διαδίκτυο, και μια μεγάλη μερίδα ιδιωτών οι οποίοι κινητοποιήθηκαν μετά από ένα άρθρο στη Wall Street Journal το οποίο παρουσίαζε με φιλικό τρόπο τις διαμαρτυρίες του CPSR. Με την καμπάνια να χαιρεί καθημερινά μεγάλης προβολής και με τα ενημερωτικά ηλεκτρονικά μηνύματα να διακινούνται πλέον μεταξύ των ηλεκτρονικών υπολογιστών εντός

⁵⁸ Chadwick Andrew, "Precursors", Chadwick Andrew, *Internet Politics* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 116

⁵⁹ <http://www.eff.org/>

των γραφείων των εμπλεκόμενων εταιριών, η Lotus Corporation και η Equifax αποφάσισαν τον Ιανουάριο του 1991 να λύσουν τη συνεργασία τους.

Έπειτα, τον Απρίλιο του 1993 η κυβέρνηση Clinton ανακοίνωσε ότι η αμερικανική Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας είχε αναπτύξει ειδικά chips (clipper chips) κρυπτογράφησης για τα ψηφιακά δίκτυα, ένα project που υπερασπίστηκε έντονα από τις κρατικές αρχές ως ένα μέτρο προστασίας των επικοινωνιών με γνώμονα τα συμφέροντα του επιχειρηματικού κόσμου και της εθνικής ασφάλειας. Η αντίδραση από πλήθος ακτιβιστών, επιστημόνων πληροφορικής και οργανώσεων υπέρ της ελευθερίας στο διαδίκτυο ήταν άμεση. Η υποβολή του εν λόγω chip σε όλα τα δίκτυα θα ήταν υποχρεωτική και θα επέτρεπε στην Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας να αποκρυπτογραφήσει όλες τις επικοινωνίες. Ενώ στη μάχη εισήλθαν οργανώσεις όπως το CSPR και το EFF, δίνοντας ένα πιο οργανωμένο χαρακτήρα στις διαμαρτυρίες, το σύνολο της καμπάνιας θεωρήθηκε ως ένα χαλαρό δίκτυο το οποίο κατάφερε να κινητοποιήσει πάνω από σαράντα χιλιάδες άτομα που υπέγραψαν την πρώτη διαδικτυακή αίτηση διαμαρτυρίας με άμεσο στόχο το Λευκό Οίκο. Δυστυχώς, το Φεβρουάριο του 1994, η πολιτική του chip επικυρώθηκε από το αμερικανικό Κογκρέσο, όμως η καμπάνια διαμαρτυρίας θεωρήθηκε από πολλούς σχολιαστές ως τη νέα μορφή έκφρασης της συλλογικής δράσης.

Οι εκστρατείες για το MarketPlace και το Clipper Chip έδειξαν ότι μειώνεται ο απαιτούμενος χρόνος για την κινητοποίηση του κόσμου μιας και η πληροφορία στο διαδίκτυο μεταφέρεται σε κλάσματα του δευτερολέπτου, αναδύονται ομάδες με κοινωνικό και πολιτικό προσανατολισμό εντός των εταιριών, διαμορφώνεται μια κοινή ηθική στις διαδικτυακές κοινότητες που παραμένει σταθερή και παρακάμπτονται οι ιεραρχικές δομές των σκληρά οργανωμένων ομάδων, των επιχειρήσεων και των κυβερνητικών υπηρεσιών.

2. Αλλαγές στις παραδοσιακές οργανώσεις

Όπως είδαμε και παραπάνω, η πρώτη περιοχή επίδρασης του διαδικτύου στα κοινωνικά κινήματα είναι στην οργάνωση των παραδοσιακών ομάδων τοπικού κοινωνικού και πολιτικού ενδιαφέροντος.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα οι καμπάνιες μέσω διαδικτύου έχουν πολλαπλασιαστεί κατά μήκος του πολιτικού φάσματος. Μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα σχεδόν όλες οι οργανώσεις κοινωνικών κινήματων είχαν εγκαθιδρύσει τη διαδικτυακή παρουσία τους, χρησιμοποιώντας το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, εξειδικευμένους ιστοχώρους, διαδικτυακούς πίνακες ανακοινώσεων και εφαρμογές αποστολής και λήψης άμεσων σύντομων μηνυμάτων για την οργάνωση των μελών τους, την εύρεση χρηματοδοτήσεων και τη διατήρηση της επαφής τους με παλιούς και νέους υποστηρικτές. Πολλοί υποστηρίζουν ότι αυτή η αλλαγή κατέστησε τα κοινωνικά κινήματα πιο δεκτικά προς τη συνεισφορά των απλών υποστηρικτών τους, ανοικτά προς νέες συνδρομές και εγγραφές μελών και χαλαρά ως προς τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας.

Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο είναι πλέον πανταχού παρών, διότι επιταχύνει την επικοινωνία ανέξοδα μεταξύ των ιεραρχικών δομών μέσα σε ένα οργανισμό ενός κοινωνικού κινήματος αλλά και μεταξύ αυτού και των κρατικών αρχών, τοπικής και εθνικής κλίμακας που προσπαθεί να επηρεάσει ή να πιέσει. Διαδικτυακά forums επιτρέπουν στα απλά μέλη των οργανώσεων να συνομιλούν και να ανταλλάσσουν απόψεις και ιδέες μεταξύ τους χωρίς το φόβο του πειθαρχικού ελέγχου των ηγεσιών τους, δημιουργώντας στην ουσία μια αστείρευτη δεξαμενή προτάσεων που μπορούν να εκμεταλλευτούν οι οργανώσεις προς όφελος τους όταν αλληλεπιδρούν με τις δομές της επίσημης πολιτικής εξουσίας. Παράλληλα, το διαδίκτυο αλλάζει τον τρόπο με τον οποίο οι οργανώσεις των κοινωνικών κινήματων αλληλεπιδρούν με τα παραδοσιακά media.

Οι πιο συνηθισμένες απεικονίσεις της διαδικτυακής συλλογικής δράσης των κοινωνικών κινήματων από τα media αφορούν σε θεαματικά και μεμονωμένα γεγονότα παρά στο σύνολο της διαδικτυακής πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής. Όμως, η βελτίωση των τεχνολογικών υποδομών των οργανώσεων

των κοινωνικών κινημάτων επιτρέπει σε αυτές να παρέχουν συνεχείς ενημερώσεις για τις δράσεις στα παραδοσιακά media, ενώ με τη χρήση των δικών τους ιστοτόπων καθίστανται ικανές να παρακάμπτουν τα κλασικά μέσα ενημέρωσης και να επιλέγουν τις ειδήσεις και τις πληροφορίες που επιθυμούν να προβάλλουν. Στο πλαίσιο αυτό αναπτύχθηκαν νέοι τρόποι πληροφόρησης οι οποίοι βασίζονται σε ένα εναλλακτικό δίκτυο ενημέρωσης αποτελούμενο από δημοσιογράφους, απλούς πολίτες και προγραμματιστές ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Τέτοια δίκτυα εναλλακτικής ενημέρωσης εμφανίστηκαν το 1999, κατά τη διάρκεια των διαμαρτυριών κατά του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου στο Seattle. Το πιο αντιπροσωπευτικό δείγμα αποτελεί ο ιστότοπος του indymedia.org, όπου ξεκίνησε ως χώρος αβίαστης ενημέρωσης για τις δραστηριότητες των κοινωνικών κινημάτων και χαρακτηρίζεται πλέον ως τον κατεξοχήν προορισμό πληροφόρησης για τις διαμαρτυρίες, τις πορείες και τις λοιπές δράσεις των κινημάτων σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, οι οποίες προβάλλονται αραιά από τον ημερήσιο τύπο, την τηλεόραση και το ραδιόφωνο.

Ένα από τα πλέον κατανοητά παραδείγματα οργανωτικής διαφοροποίησης λόγω της διαδικτυακής επέλασης αποτελεί η περίπτωση της παραδοσιακής περιβαλλοντικής οργάνωσης Environmental Defense⁶⁰. Η Environmental Defense ξεκίνησε τη δράση της το 1967, ως μια ομάδα ειδικού ενδιαφέροντος με έντονη lobbying δραστηριότητα στην αμερικανική πολιτική σκηνή. Τα τελευταία χρόνια, όμως, πραγματοποίησε μια back-to-basics στροφή, εκμεταλλευόμενη τις παροχές του διαδικτύου. Το 1999 η οργάνωση εμφάνισε τον ανανεωμένο ιστοχώρο της, μείωσε το προσωπικό της από 180 υπαλλήλους σε 25, κατάρτισε μια νέα στρατηγική και απέκτησε μια πιο χαλαρή και ανοικτή δομή κατά τα πρότυπα των οργάνωσεων των κοινωνικών κινημάτων. Η νεότευκτη διαδικτυακή στρατηγική της Environmental Defense στόχευε στην συλλογή και διανομή πληροφοριών συνοδευόμενη από μια νέα αντίληψη για τα μέλη της.

⁶⁰ Chadwick Andrew, "Environmental Defense", Chadwick Andrew, *Internet Politics* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 119-122

Στην πράξη χρησιμοποίησε τον ιστοχώρο της για τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις περιβαλλοντικές ανησυχίες των εγγεγραμμένων μελών της και των απλών υποστηρικτών της, όπου τις ερευνούσε διεξοδικά, οργάνωνε την θεματική ιεραρχία της βάσει του αριθμού των ανησυχιών για ένα περιβαλλοντικό ζήτημα και συγκεκριμενοποιούσε τις «επιθέσεις» της προς τις κυβερνητικές αρχές. Παράλληλα, προσέφερε και τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης μεταξύ των πολιτών που αναζητούσαν πληροφορίες για τα θέματα που τους απασχολούσαν και εκείνους που μπορούσαν να δράσουν υπέρ της επίλυσης των θεμάτων αυτών, δημιουργώντας ένα νέο κοινωνικό δίκτυο μέσα στο διαδίκτυο υπό την θεωρητική «ομπρέλα» της προστασίας του περιβάλλοντος.

Ουσιαστικά, αυτό που παρατηρούμε σε αυτή την ενότητα είναι η άποψη που έχει διατυπώσει ο Castells για τα κοινωνικά κινήματα στην εποχή της πληροφορίας, όπου καλούνται «να καλύψουν το χάσμα που άφησε η κρίση των κάθετα ολοκληρωμένων οργανώσεων οι οποίες κληρονομήθηκαν από τη βιομηχανική εποχή» (Castells, 2001, 2005)⁶¹. Σύμφωνα με τον διακεκριμένο ακαδημαϊκό «χαλαροί συνασπισμοί, ημιαυθόρμητες κινητοποιήσεις και ad hoc κινήματα νεοαναρχικού τύπου υποκαθιστούν τις μόνιμες, επίσημες οργανώσεις», ενώ συμπληρώνει ότι «στην πραγματικότητα, ο άτυπος χαρακτήρας και ο σχετικός αυθορμητισμός ήταν συνήθως γνωρίσματα των πιο δημιουργικών κοινωνικών κινήματων. Η καινοτομία είναι η δικτύωση τους μέσω του Διαδικτύου, επειδή το Διαδίκτυο επιτρέπει στο κίνημα να είναι ποικίλο και ταυτόχρονα να συντονίζεται, να συμμετέχει σε μια συνεχή συζήτηση και εντούτοις να μην παραλύει εξαιτίας της, αφού ο καθένας από τους κόμβους αυτής της δικτύωσης μπορεί να αναδιαμορφώνει ένα δίκτυο κοινών αξιών και στόχων του, δίκτυο που επικαλύπτεται εν μέρει με άλλα δίκτυα και έχει πολλαπλές συνδέσεις». (Castells, 2001, 2005)⁶²

⁶¹ Castells Manuel, “Δικτυωμένα Κοινωνικά Κινήματα”, Castells Manuel, Ο Γαλαξίας του διαδικτύου (Μετάφραση: Ελένη Αστερίου) (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2005, New York: Oxford University Press, 2001) 172

⁶² Castells Manuel, “Δικτυωμένα Κοινωνικά Κινήματα”, Castells Manuel, Ο Γαλαξίας του διαδικτύου (Μετάφραση: Ελένη Αστερίου) (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2005, New York: Oxford University Press, 2001) 171-174

Η άποψη αυτή του Castells, όπου αναγάγει το κοινωνικό κίνημα σε ένα δίκτυο δικτύων του οποίου η δυνατότητα πρόσβασης ξεπερνά τα τοπικά σύνορα, μας οδηγεί σε αυτό που ο ίδιος ονομάζει ως παγκοσμιοποίηση των κοινωνικών κινήματων ή αλλιώς το διεθνικό χαρακτήρα της ηλεκτρονικής κινητοποίησης.

3. Διεθνή ηλεκτρονική κινητοποίηση

Με την επέκταση της εκχώρησης των κρατικών εξουσιών σε υπερεθνικές κυβερνητικές οντότητες, της περαιτέρω ενσωμάτωσης των διεθνών θεσμικών και οικονομικών οργανισμών στο παγκόσμιο πολιτικό σκηνικό και της εξάπλωσης των πολυεθνικών επιχειρήσεων θεωρείται λογικό επακόλουθο η αύξηση της «χωρητικότητας» των κοινωνικών κινήματων και των λοιπών εκφράσεων της συλλογικής δράσης με διεθνή χαρακτήρα. Εξάλλου, η παγκοσμιοποίηση των κοινωνικών κινήματων κρίνεται απαραίτητη για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις σύγχρονες προκλήσεις που δημιουργούνται από το παγκόσμιο βεληνεκές των επίσημων πολιτικών και οικονομικών εξουσιών. Η διατήρηση του τοπικού ή εθνικού χαρακτήρα τους θα προκαλούσε την παρακμή των κινήματων στο νέο πολιτικό περιβάλλον, αφού θα έχαναν τη δυναμική αλληλεπίδραση με τις επίσημες νόρμες εξουσίας.

Με την αναδιαμόρφωση των κοινωνικών κινήματων σε παγκόσμια κλίμακα, αναδείχθηκαν περισσότερο έξι γενικά πλαίσια (master frames) δράσης και ιδεολογίας, δίνοντας σημαντική αξία στο αμάλγαμα των θεωριών της κινητοποίησης πόρων και της πολιτικής ευκαιρίας. Τα πλαίσια αυτά ερμηνεύτηκαν στα κινήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των γυναικών, του περιβάλλοντος, των εργατικών δικαιωμάτων, των θρησκευτικών δικαιωμάτων και της παγκόσμιας ειρήνης. Όπως αναφέρει και ο Castells (2001, 2005)⁶³ για τα

⁶³ Castells Manuel, “Δικτυωμένα Κοινωνικά Κινήματα”, Castells Manuel, Ο Γαλαξίας του Διαδικτύου (Μετάφραση: Ελένη Αστερίου) (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2005, New York: Oxford University Press, 2001) 169-175

κοινωνικά κινήματα στην κοινωνία της κυριαρχίας της τάσης της παγκοσμιοποίησης, «...σε όλες τις περιπτώσεις, η ανάγκη να οικοδομήσουν παγκόσμιους συνασπισμούς και η στήριξη τους σε παγκόσμια δίκτυα πληροφοριών κάνει (ώστε) τα κινήματα να εξαρτιούνται σε υψηλό βαθμό από το Διαδίκτυο. Ωστόσο, πρέπει να προσθέσουμε ότι οι σχετικά φθηνές αεροπορικές μεταφορές παίζουν επίσης ρόλο στην παγκοσμιοποίηση των κοινωνικών κινήματων, αφού οι συναντήσεις φυσικών προσώπων και οι κοινές, τοπικές δράσεις είναι απαραίτητα εργαλεία για να συντελεστεί η κοινωνική αλλαγή...» .

Παράλληλα, με την εφαρμογή του διεθνικού χαρακτήρα των κοινωνικών κινήματων, το ίδιο το διαδίκτυο άρχισε να μεταλλάσσεται. Στις ιδιότητες του διαδικτύου ως μέσο επικοινωνίας, ενημέρωσης και λειτουργικής οργάνωσης, προστέθηκε ο χαρακτήρας του μοχλού των κοινωνικών μετασχηματισμών. Ωστόσο, ο διεθνής χαρακτήρας των κοινωνικών κινήματων έγινε κεντρικό αντικείμενο έρευνας με την εμφάνιση του κινήματος των Ζαπατίστας⁶⁴ .

Το βράδυ της παραμονής της Πρωτοχρονιάς του 1994, καθώς οι πολιτικοί του Μεξικό γιόρταζαν τη θέσπιση της Συμφωνίας Ελεύθερου Εμπορίου της Βορείου Αμερικής (NAFTA) και την είσοδο της χώρας στον ανεπτυγμένο κόσμο, ένας γηγενής στρατός από τη ζούγκλα Lacandon αναδύθηκε και κατέλαβε τα δημοτικά γραφεία και τα αστυνομικά τμήματα τεσσάρων πόλεων στην περιοχή Chiapas. Εκείνο το βράδυ ο Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός των Ζαπατίστας (EZLN), με εκπρόσωπο τον υποδιοικητή Marcos κήρυξε τον πόλεμο στην κυβέρνηση του Μεξικό διεκδικώντας το αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα στην αλλαγή ή αναδιαμόρφωση του δικού τους τρόπου διακυβέρνησης.

⁶⁴ Το κίνημα των Ζαπατίστας του 1994 παίρνει το όνομά του από τον Emiliano Zapata, τον αρχηγό του Απελευθερωτικού Στρατού του Νότου κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του Μεξικό (1910-1919). Οι μετέχοντες στο στρατό του Zapata πήραν το όνομα Ζαπατίστας και προέρχονταν από τις αγροτικές περιοχές του μεξικανικού Νότου. Το βασικό αίτημα των πρώτων Ζαπατίστας ήταν η αναδιανομή της γης προς όφελος των χωρικών. (http://en.wikipedia.org/wiki/Emiliano_Zapata,http://en.wikipedia.org/wiki/Liberation_Army_of_the_South)

Στην πρώτη επίσημη δημόσια δήλωση τους, οι Ζαπατίστας περιέγραψαν το κίνημα τους ως μια προσπάθεια 500 ετών για τη γηγενή αυτονομία τους, την ισότητα και την ελευθερία απαιτώντας, παράλληλα, την υλοποίηση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περιοχή τους, όπως εργασία, τροφή, στέγη, γη, εκπαίδευση, ανεξαρτησία, δημοκρατία, ειρήνη και δικαιοσύνη. Μέσα σε λίγες ώρες, το κείμενο της δήλωσής τους εμφανίστηκε στις οθόνες των ηλεκτρονικών υπολογιστών σε όλο τον κόσμο. Ο απώτερος σκοπός, όμως, των Ζαπατίστας ήταν η ενθάρρυνση της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών να ανακαλύψει –μέσω του διάλογου- νέες συλλογικές αξίες, οράματα και στόχους και η διατύπωση όλων αυτών με τέτοιο τρόπο ώστε να ασκηθεί πίεση στις επίσημες πολιτικές δυνάμεις. Η εβδομαδιαία εφημερίδα, La Jornada, μετέφρασε το κείμενο σε πολλές γλώσσες και το ανάρτησε στην ιστοσελίδα της από όπου το πήραν στα χέρια τους ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι και ακτιβιστές σε όλο τον κόσμο.

Ενώ η κυβέρνηση του Μεξικό διατηρούσε τον έλεγχο των media στη χώρα, το κρατικό μονοπώλιο στην ενημέρωση έσπασε για πρώτη φορά, μιας και η αμεσότητα των δράσεων του EZLN δεν γινόταν να περάσει απαρατήρητη. Σε γενικό πλαίσιο, η επικοινωνιακή στρατηγική των Zapatistas περιελάμβανε μια σειρά πράξεων που τους εξασφάλιζε άμεση εθνική και διεθνή προσοχή⁶⁵.

Ακόμα πιο ισχυρή αποδείχθηκε η στρατηγική διάρθρωσης του λόγου τους που περιείχε τη μετάδοση των απαιτήσεών τους χωρίς το φιλτράρισμα και την ενδεχόμενη λογοκρισία των καθιερωμένων media και η οποία αποτέλεσε σημαντικό στοιχείο για την επιβίωση του κινήματος. Εάν το διεθνές κοινό δεν δραστηριοποιόταν και δεν παρακολουθούσε κατά πόδας τις κινήσεις της μεξικανικής κυβέρνησης κατά του EZLN, τότε το κίνημα θα είχε κατακερματιστεί από την αρχή.

Ο αγώνας των Ζαπατίστας ενέπνευσε ένα διευρυμένο και ποικιλόμορφο δίκτυο ριζοσπαστικών επικοινωνιακών μέσων που τους επέτρεπε την άμεση

⁶⁵ Αξιοσημείωτη ήταν η τακτική της πρόσκλησης διάσημων προσωπικοτήτων από το χώρο της πολιτικής, της διάνοησης και του θεάματος. Ανάμεσα σε αυτούς που επισκέφθηκαν τη Chiapas ήταν ο γνωστός σκηνοθέτης Oliver Stone και η χήρα του Francois Mitterand, Danielle.

επαφή με την κοινωνία των πολιτών, η οποία κινητοποιήθηκε απαντώντας στη έκκληση του EZLN για τη συμμετοχή των πολιτών στο σκοπό του. Όπως είναι αναμενόμενο, το διαδίκτυο ηγήθηκε της ομάδας αυτών των μέσων. Ο Castells⁶⁶ υποστηρίζει ότι το εναρκτήριο λάκτισμα για τη δημιουργία του ηλεκτρονικού δικτύου αλληλεγγύης και πληροφόρησης ξεκίνησε από το La Neta, ένα διαδικτυακό δίκτυο που οργάνωνε το γυναικείο κίνημα στο Μεξικό και το οποίο υποστηριζόταν από το Ινστιτούτο Παγκόσμιας Επικοινωνίας του San Francisco, μια Μη-Κυβερνητική Οργάνωση κοινωνικά υπεύθυνων τεχνικών υπολογιστών και δικτύων.

Ο τρόπος που οι Ζαπατίστας αντιλαμβάνονται το διάλογο, εντός και έκτος του διαδικτύου, ως όχημα πολιτικής δράσης σχετιζόταν άμεσα με την πεποίθησή τους ότι η δημόσια σφαίρα αποτελεί μια αρένα διαλεκτικής πρακτικής. Αυτό οδήγησε στη θεώρηση του κινήματος των Ζαπατίστας ως ένα γενικό πλαίσιο συλλογικής δράσης στο οποίο μπορούν να συμμετέχουν πολλές κοινωνικές ομάδες –εντός και εκτός γεωγραφικών συνόρων, όπως οι γυναίκες, οι ομοφυλόφιλοι, οι άνθρωποι του χρώματος και οι εργάτες. Η πραγμάτωση αυτών των αντιλήψεων κατέστησε το κίνημα των Ζαπατίστας σε ένα δίκτυο δικτύων, όπου ο κάθε κόμβος έπαιρνε μέρος στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και αλληλεπιδρούσε με τους υπόλοιπους κόμβους μέσω διαδικτυακών διαύλων επικοινωνίας, όπου οι μεταδιδόμενες πληροφορίες μεταφράζονταν σε τακτά χρονικά διαστήματα κάνοντας τες προσβάσιμες σε όλο τον κόσμο.

Η ανοιχτή πρόσκληση των Ζαπατίστας στον κόσμο χτύπησε αρκετές ευαίσθητες χορδές, με αποτέλεσμα κάτοικοι και οργανώσεις κρατών από όλο τον κόσμο να στηρίξουν το σκοπό του EZLN. Τα κυριότερα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν μερικές ευμεγέθεις λίστες διευθύνσεων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και διαδικτυακά ειδησεογραφικά groups (soc.culture.mexican και soc.culture.latin-america), όπου διακινούνταν και συζητούνταν ειδήσεις οι οποίες

⁶⁶ Castells Manuel, “Δικτυωμένα Κοινωνικά Κινήματα”, Castells Manuel, Ο Γαλαξίας του διαδικτύου (Μετάφραση: Ελένη Αστερίου) (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2005, New York: Oxford University Press, 2001) 170

είτε διαστρεβλώνονται είτε δεν προβάλλονται ποτέ από τα εθνικά και διεθνή επίσημα media.

Τη διαφορά, όμως, στην περίπτωση του κινήματος των Ζαπατίστας την κάνουν εξειδικευμένες ιστοσελίδες που κατασκευάστηκαν από απλούς ιδιώτες, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και ακαδημαϊκά ιδρύματα. Στους χώρους αυτούς, ο επισκέπτης έρχεται αντιμέτωπος με πλήθος ερμηνευτικών αναλύσεων για τον αγώνα των Ζαπατίστας καθώς και με έναν πλούτο πολυμεσικών αρχείων (video, ηχητικά ντοκουμέντα, φωτογραφίες και κινούμενα γραφικά). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου ιστοτόπου είναι η σελίδα ¡Ya basta!, που δημιουργήθηκε από τον Justin Paulson που κατοικεί στην πόλη Santa Cruz της Καλιφόρνια στις ΗΠΑ, την άνοιξη του 1994. Ο χώρος του Paulson θεωρείται η κεντρική σελίδα του EZLN στο διαδίκτυο και περιέχει επιλεγμένες επικοινωνίες του EZLN σε τέσσερις γλώσσες, ειδησεογραφικές αναφορές, άρθρα, συναγεμμούς προς δράση από διεθνείς έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές, στοιχεία επικοινωνίας του Προέδρου του Μεξικό και των μεξικανικών πρεσβειών ανά τον κόσμο, πληροφορίες για το πως μπορεί ο απλός πολίτης να συμβάλει και να συμμετάσχει στην ανθρωπιστική βοήθεια που αποστέλλεται στην Chiapas και δυνατότητες αποστολής προσωπικών επιστολών υποστήριξης προς τους κατοίκους της περιοχής.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των Ζαπατίστας και των υποστηρικτών τους, όμως, έχει άλλη μια διάσταση ' την κινητοποίηση για τη διοργάνωση διαμαρτυριών ενάντια σε επικείμενες ή προκείμενες στρατιωτικές επιθέσεις στην Chiapas.

Τον Ιανουάριο του 1995, ο Riordon Roett, σύμβουλος στην τράπεζα Chase Manhattan, έστειλε ένα υπόμνημα στους μεγαλύτερους πελάτες της τράπεζας στο Μεξικό, όπου ανέφερε ότι το κίνημα των Ζαπατίστας πρέπει να εξαλειφθεί από πρόσωπου γης και είναι υποχρέωση της κυβέρνησης να δείξει ότι κατέχει τον πλήρη έλεγχο του συνόλου των εδαφών της χώρας. Ο Roett, όντας παράλληλα και καθηγητής λατινοαμερικανικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο Johns Hopkins, δίνει το κείμενο του και σε μια ομάδα Αμερικανών

γερουσιαστών, από τα γραφεία των οποίων φαίνεται ότι διέρρευσε το εν λόγω υπόμνημα και το οποίο βρέθηκε αναρτημένο σε εκατοντάδες σελίδες στο διαδίκτυο μέσα σε λίγη ώρα. Το σκάνδαλο που προκλήθηκε ήταν τεράστιο, με αποτέλεσμα ο Roett να απολυθεί από την Chase Manhattan και να παγώσουν για κάποιο χρονικό διάστημα τα όποια μιλιταριστικά σχέδια της κυβέρνησης του Μεξικό εναντίον των Ζαπατίστας.

Ωστόσο, όταν αργότερα πραγματοποιήθηκαν στρατιωτικές αποστολές στην Chiapas, η διεθνής και τοπική αντίδραση ήταν πρωτοφανής. Πέραν των χιλιάδων διαδηλωτών που συγκεντρώθηκαν στις πλατείες των αστικών κέντρων του Μεξικό, χιλιάδες ήταν και αυτοί που κατέλαβαν τις μεξικανικές πρεσβείες στις ΗΠΑ, την Ισπανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία. Την ίδια στιγμή, επιστολές διαμαρτυρίας από νομπελίστες, Ιταλούς καλλιτέχνες, κοινοβουλευτικά μέλη της κυβέρνησης της Αυστραλίας και Αμερικανούς καλλιτέχνες δημοσιεύονταν καθημερινά από την La Jornada. Η κατακραυγή ήταν τόσο έντονη που η κυβέρνηση δεν μπορούσε παρά να συμμορφωθεί.

Αυτό που κατάφεραν οι Ζαπατίστας είναι ότι οικοδόμησαν ένα επιμελημένο, αποκεντρωμένο και πολλαπλώς σημαίνων παγκόσμιο δίκτυο υποστηρικτών, πολλοί από τους οποίους συμμετείχαν σε πράξεις «ηλεκτρονικής και άμεσης πολιτικής ανυπακοής»⁶⁷ ή σε κινήσεις πίεσης των κυβερνήσεων τους για την ανάληψη δράσης σε διεθνές επίπεδο. Το δίκτυο αυτό αποτελεί ένα από τα καλύτερα υποδείγματα του πως το διαδίκτυο μπορεί να ευνοήσει τους σκοπούς της συλλογικής δράσης υπέρ των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών σε διεθνή κλίμακα.

Αρκετοί, ωστόσο, υποστηρίζουν ότι το κλειδί της επιτυχίας δεν κρύβεται μόνο στην επικοινωνιακή στρατηγική των Ζαπατίστας, αλλά και στην κοινότητα των hackers⁶⁸. Δίχως την κουλτούρα και την τεχνογνωσία τους, αμφισβητείται το

⁶⁷ Ορολογία που χρησιμοποιείται κυρίως από τους υποστηρικτές του hacktivism.

⁶⁸ Είναι γνωστό ότι κεντρικό ρόλο στην καμπάνια των Ζαπατίστας έπαιξε η ομάδα Electronic Disturbance Theatre, η οποία έγινε ευρέως γνωστή από τις ηλεκτρονικές επιθέσεις της στο αμερικανικό Πεντάγωνο, στη χρηματιστήριο της Φρανκφούρτης και την ιστοσελίδα του Προέδρου Zedillo του Μεξικό.

κατά πόσο οι πληροφορίες από την Chiapas θα έκαναν το γύρο του κόσμου και δε θα γίνονταν αντιληπτές από τις κυβερνητικές ελεγκτικές αρχές.

4. Ο ακτιβισμός των hackers

Όπως αναφέραμε και στις βασικές επιδράσεις του διαδικτύου στα κοινωνικά κινήματα, η τρίτη εκδοχή της ηλεκτρονικής κινητοποίησης είναι ο ακτιβισμός των hackers ή αλλιώς hacktivism.

Το hacktivism βασίζεται στην απευθείας δράση που εκμεταλλεύεται τις καθαρά τεχνικές ιδιότητες του ίδιου του διαδικτύου επιδιώκοντας την επίτευξη πολιτικών σκοπών και αποτελεί την πρώτη αποκλειστικά ψηφιακή εκδήλωση της συλλογικής δράσης. Κάποιοι θα το χαρακτήριζαν ως ένα κίνημα από το διαδίκτυο για το διαδίκτυο.

Η βάση του εντοπίζεται στην κουλτούρα και ηθική των hackers⁶⁹, τις οποίες συνοψίζει ο Steven Levy, γνωστός σχολιαστής επί της hacker θεματολογίας, στο βιβλίο του, Hackers (2001). Σύμφωνα, λοιπόν, με τον ίδιο το μανιφέστο της hacking κοινότητας είναι :

- Η πρόσβαση στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και σε οτιδήποτε μπορεί να χρησιμεύσει στη μάθηση του πως λειτουργεί ο κόσμος θα πρέπει να είναι δίχως όρια και καθολική
- Όλες οι πληροφορίες θα πρέπει να είναι δωρεάν
- Δυσπιστία προς τις αρχές – Προώθηση της αποκέντρωσης
- Οι hackers θα πρέπει να κρίνονται βάσει των πράξεων τους και όχι βάσει πτυχίων, ηλικίας, φυλής, φύλου ή κοινωνικής θέσης

⁶⁹ Υποστηρίζεται ότι ο όρος hacker πρωτοχρησιμοποιήθηκε στο Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Μασσαχουσέτης κατά τη δεκαετία του 1950 για να περιγράψει την ad hoc τεχνική των συλλογικών παρακάμψεων προς λύση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι ερευνητές κατά τη χρήση μεγάλων και ασταθών κεντρικών υπολογιστικών μονάδων.

- Η δημιουργία τέχνης και ομορφιάς σε έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή είναι εφικτή
- Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές μπορεί να βελτιώσουν τη ζωή μας.

(Chadwick, 2006)

Ιστορικά, η εμφάνιση των hackers συνοδεύτηκε από μια τάση ποινικοποίησής τους, η οποία βασίζεται στο ότι προσπαθούν να σπάσουν τους κώδικες ενός λογισμικού ή να τροποποιήσουν τα τεχνικά κομμάτια ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή παραβιάζοντας στην ουσία μια πλειάδα εθνικών και διεθνών θεσμικών κανόνων υπέρ της προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων.

Ο ακτιβισμός των hackers παρουσιάστηκε ως ένας σύγχρονος τρόπος εκδήλωσης της ηθικής τους, ο οποίος έρχεται σε αντίθεση με τις περισσότερο γνωστές ατομικιστικές πρακτικές τους. Η εφαρμογή του hacktivism προϋποθέτει την ομαδική συνεργασία για την επίτευξη ενός σκοπού και την ενεργοποίηση μιας σειράς τακτικών.

Οι πιο συνηθισμένες πρακτικές του hacktivism μπορούν να συνοψιστούν όπως ακολούθως:

- Παραμόρφωση της εμφάνισης και του περιεχομένου ενός ιστοτόπου
- Κατανεμημένες επιθέσεις που στοχεύουν στη φυσική παρεμβολή ενός ηλεκτρονικού δικτύου με ταυτόχρονες αιτήσεις από χιλιάδες ηλεκτρονικούς υπολογιστές συνδεδεμένων στο διαδίκτυο για άντληση δεδομένων. Συνήθως οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές που χρησιμοποιούνται έχουν προσβληθεί από συγκεκριμένους ιούς που καθιστούν τους υπολογιστές σε «zombies» και δίνουν την ελευθερία στους hackers να κατευθύνουν την υπολογιστική δύναμη σε όποιο στόχο επιθυμούν

- Μαζικές επιθέσεις-αιτήσεις που χρησιμοποιούν το διαδικτυακό πρόγραμμα ping (με το οποίο δοκιμάζεται η παρουσία ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή σε ένα δίκτυο), με αποτέλεσμα την υπερφόρτωση του διακομιστή (server) ενός δικτύου
- Βομβαρδισμός με χιλιάδες επιστολές ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ενός συγκεκριμένου online «ταχυδρομικού κουτιού» με στόχο την κατάρρευση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών
- Ιογενείς επιθέσεις που αποσταθεροποιούν τα ηλεκτρονικά δίκτυα των επίσημων κυβερνητικών αρχών και των επιχειρήσεων
- Παρεμβολή στην κυκλοφορία ενός ιστοτόπου, μεταφέροντας την αίτηση για επίσκεψη σε μια συγκεκριμένη ιστοσελίδα σε κάποια άλλη.

Από τη στιγμή που η σωστή εφαρμογή του hacktivism προϋποθέτει ομαδική εργασία, πολλές διαδικτυακές οργανώσεις έχουν εμφανιστεί τα τελευταία χρόνια, οι οποίες δεν έχουν έναν αποκλειστικό στόχο, αλλά λειτουργούν εντός των πλαισίων που θέτονται από τα κοινωνικά κινήματα της εκάστοτε χρονικής περιόδου. Ως πιο γνωστές οργανώσεις θεωρούνται η Electronic Disturbance Theatre, η οποία είχε ενορχηστρωτικό ρόλο στην καμπάνια των Ζαπατίστας και η Cult of the Dead Cow, της οποίας οι δράσεις επικεντρώνονται στην καταστολή των παρεμβάσεων στην ελευθερία του λόγου στο διαδίκτυο. Παράλληλα, μέλη αυτών των ομάδων και άλλων διαδικτυακών οργανώσεων όπως οι Electrohippies και οι Yes Men έχουν προσπαθήσει να «ανοίξουν» τις τεχνικές τους σε μη-έμπειρους χρήστες του διαδικτύου που επιθυμούν να λάβουν μέρος στο hacktivism, εκδημοκρατίζοντας - εν μέρει – περαιτέρω το διαδίκτυο.

Ως υποδειγματικές περιπτώσεις hacktivist δραστηριοτήτων θεωρούνται η μεταφορά της κυκλοφορίας από τον ιστότοπο της ρατσιστικής οργάνωσης Ku Klux Klan προς τον ιστότοπο της αντιρατσιστικής οργάνωση Hatewatch το Σεπτέμβριο του 1999, η αντιγραφή του ιστοτόπου του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, το 2000, και η αντικατάσταση του από ένα σατιρικό ιστότοπο που

κατασκεύασαν οι Yes Men, η διανομή ενός λογισμικού για τη χρήση με δίκτυα peer-to-peer με το όνομα 6/4 (ημερομηνία των αιματηρών γεγονότων στην πλατεία Tiananmen στην Κίνα το 1989) το Φεβρουάριο του 2003 με το οποίο η παρέμβαση των κυβερνητικών αρχών και ο έλεγχος για την παραβίαση των πνευματικών δικαιωμάτων καθίσταται αδύνατος και η διανομή ενός λογισμικού άμεσων μηνυμάτων το Σεπτέμβριο του 2001 – κατά τη διάρκεια της συνάντησης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στην Πράγα- από την γαλλική ομάδα Federation of Random Action το οποίο επέτρεπε τη συνομιλία μεταξύ των χρηστών του ενώ βομβάρδιζε ηλεκτρονικά τους διακομιστές των ιστοτόπων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας.

5. Συνδυάζοντας την πολιτική με τον πολιτισμό

Στο έργο του Castells, ο γνωστός ακαδημαϊκός υποστηρίζει ότι η πρωταρχική επίδραση του διαδικτύου στα κοινωνικά κινήματα εντοπίζεται στον πραγματικό στόχο της κινητοποίησης τους. Όπως αναφέρει στο βιβλίο του, *The Internet Galaxy*, «τα κοινωνικά κινήματα στην Εποχή της Πληροφορίας κινητοποιούνται ουσιαστικά γύρω από πολιτισμικές αξίες. Ο αγώνας για να αλλάξουν οι κώδικες του νοήματος στους θεσμούς και στην πρακτική της κοινωνίας είναι ο ουσιαστικός αγώνας στη διαδικασία κοινωνικής αλλαγής στα νέα ιστορικά πλαίσια.» (2001)⁷⁰

Η άποψη του Castells βασίζεται στην παρατήρηση ότι τα κοινωνικά κινήματα έχουν αποκτήσει μια διευρυμένη agenda θεμάτων, που ξεπερνά τις εξατομικευμένες απαιτήσεις για αλλαγή. Στο σύγχρονο πολιτικό σκηνικό, το εργατικό κίνημα μάχεται για την επικράτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης το ίδιο σθεναρά όπως όταν υπερασπίζεται τα εργατικά συμφέροντα, το φεμινιστικό κίνημα κινητοποιείται για τη συμμετοχή του σε καμπάνιες περιβαλλοντικού

⁷⁰ Castells Manuel, “Δικτυωμένα Κοινωνικά Κινήματα”, Castells Manuel, Ο Γαλαξίας του διαδικτύου (Μετάφραση: Ελένη Αστερίου) (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2005, New York: Oxford University Press, 2001) 170

προσανατολισμού και βελτίωσης της ποιότητας ζωής και τα θρησκευτικά κινήματα αποκτούν νέα σημασία όταν εμπλέκονται στην αρένα των συζητήσεων περί πολιτισμικών ταυτοτήτων.

Η προσέγγιση αυτή γίνεται καλύτερα κατανοητή εντοπίζοντας την εφαρμογή της στη λαϊκή κουλτούρα, με τις δράσεις του Adbusters Media Foundation⁷¹ να αποτελούν τις πλέον παραδειγματικές. Το Adbusters Media Foundation αποτελεί μια διεθνική ομάδα ακτιβιστών στο χώρο των media και της διαφήμισης, το οποίο έγινε γνωστό από τις καμπάνιες του ενάντια στην Coca-Cola, την Intel και τη Nike και ιδρύθηκε στον Καναδά το 1989 ως μη-κερδοσκοπικός, αντικαταναλωτικός οργανισμός. Οι πρακτικές για τη διεξαγωγή των εκστρατειών του έχουν γίνει γνωστές ως πολιτισμικό μπλοκάρισμα (cultural jamming) και είναι αποτέλεσμα της συνδυασμένης χρήσης των νέων ψηφιακών μέσων, των γραφικών τεχνών και των διαφημιστικών τακτικών⁷². Το cultural jamming θεωρείται ένα κίνημα αντίστασης έναντι της πολιτισμικής ηγεμονίας, με απώτερο σκοπό την επισήμανση των διαφορών μεταξύ της εταιρικής εικόνας και των πραγματικών συνεπειών της εταιρικής συμπεριφοράς, ενώ συνδέεται ιδεολογικά με τα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης και αυτού του αναρχισμού.

Στην περίπτωση της Nike, το Adbusters, συνεχίζοντας το έργο της καμπάνιας⁷³ Peretti και των εκστρατειών που μάχονται κατά των άθλιων συνθηκών εργασίας στα εργοστάσια της εταιρίας στη νοτιοανατολική Ασία, κατασκεύασε μια σειρά υποδημάτων, «ηθικά» κατασκευασμένη από φυσικά

⁷¹ <http://www.adbusters.org>

⁷² Chadwick Andrew, "Fusing Politics and Culture", Chadwick Andrew, Internet Politics (New York, Oxford: Oxford University Press, 2006) 138

⁷³ Η καμπάνια ξεκίνησε με την αποστολή αλυσιδωτών επιστολών ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από τον μεταπτυχιακό φοιτητή του MIT, Jonah Peretti, ο οποίος κατά το πρόγραμμα εξατομικευσης αθλητικών υποδημάτων της Nike, απαίτησε την αναγραφή της λέξεως «sweatshop». Λόγω της αρνητικής ηθικής απόχρωσης της εν λόγω λέξης και των κατηγοριών για εργατική εκμετάλλευση, η Nike αρνήθηκε την συνέχιση της παραγγελίας του Peretti. Στην ουσία, όμως, η Nike απέτυχε στο να προσφέρει στον Peretti την προσωποποιημένη και χωρίς λογοκρισία υπηρεσία που διαφήμιζε. Με άλλα λόγια, η Nike δεν ανταποκρίθηκε στη διαφημιστική καμπάνια που η ίδια είχε αποφασίσει να προβάλλει. Αυτό το στοιχείο ήταν που οδήγησαν τον μεταπτυχιακό φοιτητή στη διαδικτυακή καμπάνια του. (<http://www.thenation.com/doc/20010409/peretti>, <http://shey.net/niked.html>)

υλικά και ανακυκλωμένα πλαστικά λάστιχα, στην οποία δε δόθηκε κανένα brand name και διαφημίστηκε όπως κάθε άλλο υπόδημα στην αγορά με τη διαφορά ότι η διαφημιστική καμπάνια πρωτοστάτησε στο διαδίκτυο για λόγους οικονομίας, ενώ η διανομή των 27.000 ζευγαριών που πωλήθηκαν στην τιμή των σαράντα δολαρίων έγινε μέσω ανεξάρτητων και εναλλακτικών φορέων. Ουσιαστικά, το Adbusters επιχείρησε να χτυπήσει τη Nike στον επίσημο χώρο δραστηριοτήτων της, την αγορά υποδημάτων.

Ουσιαστικά, το cultural jamming⁷⁴ μας προκαλεί στο να αναθεωρήσουμε το πως βλέπουμε τον καταναλωτισμό, την εμπορική και πολιτιστική παγκοσμιοποίηση με ήπια και δημιουργικά μέσα. Οι cultural jammers δεν συνηθίζουν να συγκεντρώνονται στους δρόμους και τις πλατείες για να διαδηλώσουν ' ωστόσο θα χρησιμοποιούσαν την τέχνη του δρόμου για να περάσουν τα μηνύματα που θέλουν. Θα χρησιμοποιήσουν τα νέα μέσα για την δημιουργία, επεξεργασία και προβολής της ψηφιακής εικόνας και του ψηφιακού ήχου. Θα χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο για τη διανομή των ιδεών τους. Θα κατασκευάσουν υψηλής αισθητικής ιστοτόπους και θα αναρτήσουν κείμενα στα blogs τους και videos στο YouTube. Θα εκμεταλλευτούν κάθε δυνατότητα δικτύωσης που τους προσφέρει το Web 2.0. Με άλλα λόγια, θα χρησιμοποιήσουν στο έπακρο τους όλα τα σύγχρονα ψηφιακά εργαλεία της κοινωνίας της πληροφορίας.

Ιστορικά, το cultural jamming έχει δεχτεί έντονη κριτική, κυρίως γιατί κάποιες εφαρμογές των τακτικών του θεωρούνται από πολλούς ως βανδαλικές. Εντούτοις λόγω της χαλαρής οργάνωσής του μπορεί να υιοθετεί γρηγορότερα και ευκολότερα νέες τακτικές διεκδίκησης κοινωνικών αλλαγών θέτοντας παράλληλα ένα εναλλακτικό παράδειγμα δράσης για τα κοινωνικά κινήματα.

Κεφάλαιο 5: Σκέψεις και συμπεράσματα

⁷⁴ <http://depts.washington.edu/ccce/polcommcampaigns/CultureJamming.htm>

Στην εργασία αυτή επιχειρήσαμε να εξετάσουμε πως επιδρά το διαδίκτυο και οι επικοινωνιακές και πληροφοριακές δυνατότητές του στο χώρο των κοινωνικών κινημάτων και της συλλογικής δράσης.

Μπορεί στις αρχές της διάδοσης του διαδικτύου και των πρώτων χρήσεων του από τα κοινωνικά κινήματα να επικρατούσε ένας έντονος ενθουσιασμός, ωστόσο στην πορεία η αισιοδοξία δεν ερμηνεύτηκε σε πράξη. Αν εξαιρέσει κάποιος την περίπτωση του κινήματος των Ζαπατίστας, το διαδίκτυο λειτουργεί ως συμπληρωματικό εργαλείο για την κινητοποίηση των συλλογικών δράσεων. Βοηθά στην κινητοποίηση των μελών σε παγκόσμια κλίμακα, διασφαλίζει τη συνέχιση μιας εκστρατείας, ενδυναμώνει τις σχέσεις μεταξύ των εσωτερικών και εξωτερικών δρώντων ενός κοινωνικού κινήματος και προκαλεί την προσαρμογή των οργανωτικών δομών στις νέες απαιτήσεις της εποχής της πληροφορίας για ευελιξία και ταχύτητα στην ανάληψη δράσεων και αποφάσεων. Γενικότερα, επικρατεί η άποψη ότι ένας οργανισμός ή μια πολυεθνική επιχείρηση ή μια κυβερνητική υπηρεσία ολοκληρώνεται ως οντότητα με την κατάρτιση της διαδικτυακής παρουσίας τους, διότι, θεωρητικά, ακολουθούν τις τάσεις της σύγχρονης εποχής. Εντούτοις, πρακτικά δεν τις ακολουθούν. Το διαδίκτυο μεταμορφώνεται συνεχώς, ενώ ήδη έχει ξεκινήσει η συζήτηση για το Web 3.0, το επόμενο στάδιο ανάπτυξής του όπου εικάζεται ότι θα φέρει πιο κοντά τους χρήστες στην τεχνητή νοημοσύνη με το διαδίκτυο να κατανοεί τις επικοινωνιακές και πληροφοριακές ανάγκες τους και να προσαρμόζει την εμπειρία των χρηστών βάσει αυτών.

Τεχνικά και θεωρητικά η σχέση του διαδικτύου με τα κοινωνικά κινήματα έχει να αντιμετωπίσει δύο σημαντικά ζητήματα: την ενθάρρυνση του διάλογου με τις αντίθετες ιδεολογικά πλευρές και την απαίτηση για αυξανόμενη διάδραση στους ιστοτόπους των κινημάτων.

Το πρώτο ζήτημα αφορά στην πολιτική ταυτότητα του εκάστοτε κοινωνικά συνειδητοποιημένου χρήστη. Μέχρι τώρα, όταν ένας χρήστης αναζητούσε πολιτικές πληροφορίες, φρόντιζε οι πληροφορίες αυτές να είναι συγχρονισμένες με την πολιτική ιδεολογία του. Ακόμα και οι διαδικτυακές πολιτικές συζητήσεις

του πραγματοποιούνταν σε online forums φιλικού ιδεολογικού προσανατολισμού. Αυτό οδήγησε στην εμφάνιση της θεωρίας του Cass Sunstein για τα «echo chambers», όπου οι υποστηρικτές μιας συγκεκριμένης πολιτικής ιδεολογίας ή ενός κοινωνικού σκοπού συγκεντρώνονται και συζητούν σε διαδικτυακούς χώρους φιλικούς προς τις ιδέες τους, δημιουργώντας μια ηχώ κοινών σκέψεων και συναισθημάτων. Ενώ το διαδίκτυο προσφέρει την ανωνυμία εκείνη που διευκολύνει τη συζήτηση με την αντίθετη πλευρά, οι χρήστες μοιάζουν ακόμα αποθαρρημένοι. Το γεγονός αυτό, κατά τον Sunstein, μπορεί να οδηγήσει στην αποδυνάμωση του δημοκρατικού διάλογου και στην ενίσχυση της πολιτικής απομόνωσης μέσα στο διαδίκτυο.

Το δεύτερο ζήτημα αφορά στην κοινή διαπίστωση, στο σύνολο της σχετικής βιβλιογραφίας, ότι οι ιστοτόποι της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, δημοκρατίας, εκστρατείας και κινητοποίησης –στην πλειονότητα τους- διαθέτουν μειωμένες δυνατότητες αλληλεπίδρασης. Αυτό οφείλεται στην προσπάθεια διατήρησης της συνοχής των πληροφοριών και των ιδεολογικών προσανατολισμών σε κάθε ιστοχώρο ξεχωριστά, προκαλώντας παράλληλα μια εντύπωση σχετικής απομόνωσης. Οι διαστάσεις του δεύτερου αυτού ζητήματος γίνονται καλύτερα αντιληπτές με την παρατήρηση του πίνακα της επόμενης σελίδας, ο οποίος συγκεντρώνει ποιοτικά και ποσοτικά στοιχεία σχετικά με τους ιστοτόπους οργανώσεων κοινωνικών κινημάτων και αποτελεί πρωτογενής πηγή για το παρών πόνημα.

Πίνακας 1. Έρευνα στις ιστοσελίδες οργανώσεων κοινωνικών κινημάτων

Οργανώσεις Κοινωνικών Κινήματων						
	Amnesty International	Greenpeace	Oxfam	Sierra Club	Public Citizen	Global Fund for Women
Παροχή Πληροφοριών						
Οργανωτική Ιστορία	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Οργανωτική δομή	✓	✓	✓	✓	X	✓
Ιδεολογία/Αποστολή	✓	✓	✓	✓	X	X
Πολιτικές	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Αρχεία	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Newsletters	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Εκστρατείες	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Αρχείο άρθρων και μελετών	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ευκαιρίες απασχόλησης	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ιστορίες επιτυχίας	✓	✓	✓	X	✓	✓
Ημερολόγιο γεγονότων	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ετήσιες αναφορές	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Νέα/Ειδήσεις	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Δικτύωση (αριθμός συνδέσεων)						
Σύνδεσμοι προς τοπικά/εθνικά παρακλάδια	>120	44	13	58	7	5
Σύνδεσμοι προς τρίτους	0	0	0	0	0	>50
Εμπορικοί σύνδεσμοι	0	0	0	2	0	0
Συμμετοχή						
Επαφή μέσω e-mail (αριθμός διευθύνσεων)	1	8	>25	10	13	10
Online Δημοσκοπήσεις	✓	X	X	✓	X	X
Forums	X	✓	X	X	X	X
Διαδραστικά παίγνια	X	✓	X	X	X	X
Chat πραγματικού χρόνου	X	X	X	X	X	X
Εκστρατείες / Καμπάνιες						
Σελίδες για ειδικές καμπάνιες	✓	✓	✓	✓	✓	X
Online υπογραφές (petitions)	✓	✓	✓	✓	X	X
Δωρεές	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Στρατολόγηση νέων μελών	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Συμμετοχή σε εξειδικευμένες λίστες ηλεκτρονικού ταχυδρομείου	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ειδικό πληροφοριακό υλικό προς "κατέβασμα"	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Πολυμέσα						
Φωτογραφίες	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Videos	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Πηχτικά ντοκουμέντα/Podcasts	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Εργαλεία Web 2.0 (η χρήση τους χρονολογείται από το 2005 και μετά)						
Facebook	✓	✓	✓	✓	✓	X
MySpace	✓	✓	✓	✓	✓	X
Twitter	✓	✓	✓	X	✓	X
YouTube	✓	✓	✓	✓	✓	X
Blogs	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Πηγές: www.greenpeace.org, www.oxfam.org, www.amnesty.org, www.sierraclub.org, www.citizen.org, www.globalfundforwomen.org						

Όπως γίνεται αντιληπτό και τα δύο προβλήματα άπτονται του θέματος της αλληλεπίδρασης με τους τελικούς χρήστες. Μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να υπάρχει μια ελευθερία επικοινωνίας, όμως οι διάυλοι της είναι συγκεκριμένοι και περιορισμένοι. Τα τελευταία τρία χρόνια, όμως, έχουν αρχίσει να εμφανίζονται κάποιες ενδείξεις αλλαγής αυτών των συνθηκών με τα ψήγματα αυτής να ανιχνεύονται στις τακτικές του cultural jamming και την πρακτική εφαρμογή του Web 2.0.

Το Facebook αποτελεί την ταχύτερα αναπτυσσόμενη πλατφόρμα κοινωνικής δικτύωσης αυτή τη στιγμή στον κόσμο. Ενώ ξεκίνησε ως ένα δίκτυο επικοινωνίας μεταξύ των φοιτητών στα αμερικανικά πανεπιστήμια, τον τελευταίο ένα χρόνο έχει ανοίξει τις «πόρτες» του σε όλους τους χρήστες του διαδικτύου. Μαζί με το άνοιγμα αυτό, οι υπεύθυνοι του Facebook επέτρεψαν τη δημιουργία εφαρμογών – εργαλείων που θα χρησιμοποιούσαν οι χρήστες για την εξατομίκευση της προσωπικής σελίδας τους.

Ένα από τα πιο δημοφιλή εργαλεία που δημιουργήθηκαν είναι η εφαρμογή «Causes»⁷⁵, η οποία παρέχει σε όλους τους χρήστες του Facebook την ευκαιρία να ενδυναμώσουν τα προσωπικά δίκτυα τους ενώ επηρεάζουν θετικά τις συλλογικές δράσεις κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής. Με την εφαρμογή αυτή, όλοι οι χρήστες είναι εν δυνάμει μέλη ενός κοινωνικού κινήματος. Το μόνο που τους χωρίζει είναι ένα «κλικ». Ο κάθε χρήστης έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει το δικό του προσωπικό κοινωνικό σκοπό, να «στρατολογήσει» μέλη και να αναζητήσει χρηματικούς πόρους. Παράλληλα, το Project Agape⁷⁶, που είναι υπεύθυνο για τη δημιουργία και τη λειτουργία του «Causes», έχοντας εξασφαλίσει επίσημες συνεργασίες με ένα πλήθος οργανώσεων όπως η Greenpeace, η Save Darfur και η One Campaign, προσφέρει στους χρήστες τη δυνατότητα να μετέχουν ενός μεγαλύτερου κοινωνικού κινήματος καθιστώντας τους δικτυακούς κόμβους, οι οποίοι μπορούν να κινητοποιήσουν και να ενημερώσουν τα άτομα που βρίσκονται στο προσωπικό δίκτυο τους και να

⁷⁵ <http://apps.new.facebook.com/causes/>

⁷⁶ <http://www.project-agape.com/>

χρηματοδοτήσουν τους σκοπούς του εκάστοτε κινήματος. Την ίδια στιγμή, κάθε οργάνωση έχει τη δική της σελίδα στο Facebook, ενώ το ίδιο συμβαίνει και με κάθε κοινωνικό και πολιτικό σκοπό, όπου οι ενδιαφερόμενοι χρήστες μπορούν να ενημερωθούν για τις τελευταίες εξελίξεις, να αφήσουν τα προσωπικά μηνύματά τους, να αναρτήσουν και να ανταλλάξουν πολυμεσικά αρχεία σχετικά με το σκοπό και να συζητήσουν για όλα τα θέματα που άπτονται του σκοπού αυτού.

Η εφαρμογή αυτή θεωρείται επιτυχημένη διότι κατάφερε να σπάσει την πολιτική και κοινωνική απάθεια στοχεύοντας στις νέες ψηφιακές συνήθειες της κατεξοχήν δραστήριας πληθυσμιακής ομάδας, τη νεολαία, ενώ συγχρόνως ακολουθεί τις τελευταίες τεχνολογικές τάσεις για το διαδίκτυο. Με άλλα λόγια, τα κοινωνικά κινήματα, αντί να σταθούν παθητικά μπροστά στις τεχνολογικές εξελίξεις, δραστηριοποιήθηκαν και ήλθαν σε επαφή μέσω μιας mainstream οδού με μια καινούρια παγκόσμια πληθυσμιακή ομάδα, την οποία δεν θα μπορούσαν να προσεγγίσουν με τους παραδοσιακούς τρόπους «στρατολόγησης».

Η δεύτερη περίπτωση αφορά τα - συχνής «δαιμονοποίησης» στην Ελλάδα - blogs. Η ραγδαία ανάπτυξη των blogs τα τελευταία χρόνια έχει εκδημοκρατίσει την πρόσβαση σε εργαλεία και τεχνικές που απαιτούνται για την επίτευξη κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών μέσω της δημιουργίας περιεχομένου. Ενώ παλαιότερα η κατασκευή και συντήρηση των πιο απλών ιστοτόπων προϋπέθεταν την κατοχή βασικών τεχνολογικών γνώσεων προγραμματισμού, τώρα το υπάρχον blogging λογισμικό είναι τόσο απλό στη χρήση του που ο οποιοσδήποτε το επιθυμεί μπορεί να αποκτήσει μέσα σε λίγα λεπτά το δικό του προσωπικό χώρο έκφρασης, αλληλεπίδρασης και διαλόγου. Μπορεί η πλέον συνήθης μορφή ενός blog να είναι η καταγραφή της ζωής του χρήστη του, όμως τα blogs παρουσιάζουν έντονη δυναμική στη διεκδίκηση των κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών και δίνουν μια μετανεωτεριστική πνοή στα κοινωνικά κινήματα.

Το περιβαλλοντικό κίνημα είναι ιδιαίτερα ενισχυμένο από την εξάπλωση των blogs, σε τέτοιο βαθμό όπου το Πρόγραμμα Περιβάλλοντος του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών διοργάνωσε στις 15 Οκτωβρίου του 2007 τη Blog Action

Day⁷⁷, στην οποία όλοι οι bloggers ανά τον κόσμο μπορούσαν να συμμετάσχουν με την ανάρτηση ενός κειμένου περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος. Παράλληλα, τα blogs μπορούν να λειτουργήσουν ως εναλλακτική πηγή ενημέρωσης, όπως συνέβη στην περίπτωση του Salam Pax, κατοίκου της Βαγδάτης, ο οποίος όταν ξεκίνησαν οι στρατιωτικές αποστολές στο Ιράκ, άρχισε να συντηρεί ένα blog, με τίτλο Dear_Raed⁷⁸, στο οποίο αναρτούσε ειδήσεις για τις πραγματικές συνθήκες που βίωναν οι κάτοικοι της ιρακινής πρωτεύουσας κατά τη διάρκεια του αμερικανικού πόλεμου κατά της τρομοκρατίας. Η άποψη του για το τι συμβαίνει στη χώρα του και η συχνή ανανέωση του blog με κείμενα, φωτογραφίες και video, ανήγαγαν τον Pax σε «αστέρι» του διαδικτύου. Παράλληλα, η επιρροή του στη διεθνή κοινή γνώμη και το κίνημα που αναπτύχθηκε κατά των αμερικανικών στρατιωτικών επιχειρήσεων μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, πήρε τεράστιες διαστάσεις όταν η βρετανική εφημερίδα Guardian⁷⁹ άρχισε να προβάλλει το αναρτημένο περιεχόμενο του στο ημερήσιο φύλλο της και το διαδικτυακό χώρο της.

Μπορεί οι πρώτες ενδείξεις της χρήσης του Web 2.0 να είναι ενθαρρυντικές ως προς την ηλεκτρονική κινητοποίηση, ωστόσο είναι παρακινδυνευμένο το να συμπεράνουμε ότι έχει βρεθεί η λύση στα προβλήματα που έχουν ανακύψει στη σχέση διαδικτύου και κοινωνικών κινημάτων. Εξάλλου, η ακαδημαϊκή κοινότητα ακόμα εξετάζει τα αποτελέσματα της προηγούμενης φάσης ανάπτυξης του διαδικτύου, ενώ λίγοι είναι εκείνοι που επιχειρούν να θέσουν θεωρητικά στεγανά στην εξεταζόμενη σχέση.

Σίγουρα η κινητοποίηση νέων και παλιών μελών ενός κοινωνικού κινήματος έχει διευκολυνθεί πάρα πολύ από τη χρήση των σύγχρονων επικοινωνιακών και πληροφοριακών τεχνολογιών. Όμως, το κατά πόσο ένα μέλος παραμένει ταγμένο σε ένα σκοπό είναι ένα ζήτημα για το οποίο ακόμα δεν μπορεί να δοθεί μια συγκεκριμένη εξήγηση και δυστυχώς αυτό μεταφέρεται και στο διαδίκτυο, όπου η μεταφορά του μέλους-χρήστη από ιστότοπο σε ιστότοπο,

⁷⁷ <http://blogactionday.org/>

⁷⁸ http://dear_raed.blogspot.com/

⁷⁹ <http://www.guardian.co.uk/world/2003/jun/04/iraq.comment>

όταν πια έχει «καταναλώσει» το δεδομένο που τον έλκυσε την πρώτη φορά, είναι πιο γρήγορη από ότι στην πραγματικότητα. Το φαινόμενο αυτό έχει να κάνει με την επονομαζόμενη «pull» φύση του ίντερνετ, όπου οι χρήστες διατηρούν τον έλεγχο της διάδρασης και μπορούν εύκολα να αποφύγουν⁸⁰ το online πολιτικοκοινωνικό υλικό.

Θέλοντας, ωστόσο, να διατηρήσουμε την αίσθηση αισιοδοξίας που προκαλεί η ανάπτυξη της τεχνολογίας και η χρήση της από τα κοινωνικά κινήματα, πιστεύουμε ότι η πιο κατάλληλη λύση δεν θα έλθει από τις οθόνες των ηλεκτρονικών υπολογιστών, αλλά από αυτές των συσκευών κινητής τηλεφωνίας.

Η πλέον σύγχρονη αλλά και μελλοντική τάση είναι η σύγκλιση των δυνατοτήτων ενός κινητού τηλεφώνου με τις διαδικτυακές υπηρεσίες. Με τις ταχύτητες μεταφοράς δεδομένων μέσω ενός δικτύου κινητής τηλεφωνίας να αγγίζουν εκείνες των ευρυζωνικών συνδέσεων και την τιμολογιακή πολιτική να γίνεται πιο συμφέρουσα προς τον καταναλωτή, δεν θα αργήσει η ανάπτυξη εφαρμογών ενημέρωσης και κινητοποίησης για τα κοινωνικά κινήματα. Ήδη έχει ξεκινήσει η ανάπτυξη location-based εφαρμογών⁸¹, οι οποίες θα αναγνωρίζουν μέσω δορυφόρου και των κεραιών κινητής τηλεφωνίας τη θέση του χρήστη και θα του παρέχουν εξειδικευμένο τοπικό πληροφοριακό υλικό, τις οποίες μπορούν να εκμεταλλευτούν τα κοινωνικά κινήματα παρέχοντας άμεση και συνεχή ενημέρωση, με τη βοήθεια ενός διαδικτυακού διακομιστή ή ενός ιστοτόπου όπως το indymedia.org για τις κινητοποιήσεις και τα κοινωνικοπολιτικά και οικονομικά προβλήματα που εμφανίζονται σε κάθε περιοχή, καλώντας τον κάθε χρήστη,

⁸⁰ Μια προτεινόμενη λύση για το εν λόγω πρόβλημα είναι οι online διαφημιστικές καμπάνιες οι οποίες στοχεύουν σε συγκεκριμένο πληθυσμό, σε αντίθεση με τις παλαιότερες πρακτικές των «αλυσιδωτών» e-mails τα οποία δεν τύχαιναν πάντα των καταλληλότερων παραληπτών. Anastasia Kavada «Civil Society Organizations and the Internet: The Case of Amnesty International, Oxfam and the World Development Movement», Wilma de Jong-Martin Shaw-Neil Stammers (επιμέλεια) *Global Activism – Global Media* (Michigan: Pluto Press, 2005), 210

⁸¹ Παραδείγματα των εν λόγω εφαρμογών παρουσίασε ο Steve Jobs στην επίσημη ομιλία του κατά την έναρξη του Worldwide Developers Conference στην Καλιφόρνια στις αρχές του καλοκαιριού του 2008. (<http://events.apple.com.edgesuite.net/0806wdt546x/event/index.html>). Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα location-based εφαρμογής αποτελεί το Mobile News Network του ειδησεογραφικού πρακτορείου Associated Press για τη συσκευή κινητής τηλεφωνίας της Apple Inc., iPhone, η οποία μπορεί να αναγνωρίσει την τοποθεσία του εκάστοτε χρήστη και να του παράσχει εξειδικευμένη τοπική πληροφόρηση.

ατομικά, να αναλάβει δράση ή απλά να συμμετάσχει στη διανομή της σχετικής πληροφορίας.

Όσο η τάση της παγκοσμιοποίησης θα εξαπλώνεται και στον αναπτυσσόμενο κόσμο, η ανάγκη για βιώσιμα, ευέλικτα και δυνατά κοινωνικά κινήματα είναι πιο έντονη από ποτέ. Το διαδίκτυο και οι τεχνολογίες που το διέπουν έχουν τη δυναμική να μεταλλάξουν τη μορφή των κοινωνικών κινήματων και των δρώντων που μετέχουν σε αυτά. Μπορεί κάποιες οργανώσεις να μην αισθάνονται άνετα με τις πιέσεις για περισσότερη ευελιξία που φέρει η κοινωνία της πληροφορίας, όμως η απάντηση στις προκλήσεις και η προσαρμογή σε νέες συνθήκες είναι βασικά στοιχεία των κοινωνικών κινήματων και πιστεύουμε ότι η ανάγκη της έκφρασης κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών αλλαγών είναι πιο δυνατή από κάθε φόβο και δυσαρέσκεια.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- ***Cyberprotest: New Media, Citizens and Social Movemets***, edited by Wim van de Donk, Brian D. Loader, Paul G. Nixon and Dieter Rucht (Routledge, 2004)
- ***International Communication – Continuity and Change***, by Daya Kishan Thussu (Arnold, 2000)
- ***Internet Politics – States, Citizens and New Communication Technologies***, by Andrew Chadwick (Oxford University Press, 2006)
- ***Radical Media – Rebellious Communication and Social Movements***, by John D.H. Downing with Tamara Villarreal Ford, Geneve Gil and Laura Stein (Sage Publications, 2001)
- ***Social Movements***, by Suzanne Staggenborg (New York, Oxford University Press, 2008)
- ***Global Activism, Global Media***, edited by Wilma de Jong, Martin Shaw and Neil Stammers (Pluto Press, 2005)
- ***Insurgency Online – Web Activism and Global Conflict***, by Michael Y. Dartnell (University of Toronto Press, 2006)
- ***Blog Wars***, by David D. Perlmutter (Oxford University Press, 2008)
- ***Social Movements for Global Democracy***, by Jackie Smith (The Johns Hopkins University Press, 2008)
- ***The Rise of the Network Society***, by Manuel Castells (Blackwell Publishers, 2000)
- ***Microtrends – The small forces behind today' s big changes***, by Mark J. Penn with E. Kinney Zalesne (Penguin Books, 2007)
- ***The Blackwell Companion to Social Movements***, Snow, Soule, and Kriesi (επιμέλεια), (Oxford: Blackwell, 2004)

- ***Social Movements 1768-2004*** , by Charles Tilly (Boulder, Colorado Paradigm Publishers, 2004)
- ***“Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory”***, McCarthy, John D., and Mayer N.Zald, “, American Journal of Sociology 82 (1977)
- ***“Theory and Research in Social Movements: A critical review”***, Morris Aldon and Cedric Herring, Annual Review in Political Science (1987)
- ***Political Opportunities and Constraints Power In Movement: «Social Movements and Contentious Politics»*** by Tarrow Sidney, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998)
- ***Readings in Contemporary Political Sociology***, Kate Nash(επιμέλεια) (Oxford: Basil Blackwell, 2000)
- ***“Towards a theory of revolution”***, Davies James, American Sociological Review (1962)
- ***"Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization."***David Snow and Robert Benford. 1988. International Social Movement Research 1
- ***The Language of New Media*** by Manovich Lev, (Boston: MIT Press, 2002)

Ελληνική και Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία

- ***Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα***, επιμέλεια Στέλιος Παπαθανασόπουλος (Καστανιώτης, 2000)
- ***Το Ενεργητικό Δημοκρατικό Κράτος***, Νίκος Κοτζιάς (Καστανιώτης, 2004)
- ***Παγκοσμιοποίηση – Η ιστορική θέση, το μέλλον και η πολιτική σημασία***, Νίκος Κοτζιάς (Καστανιώτης, 2003)
- ***Η ψηφιακή πρόκληση : ΜΜΕ και Δημοκρατία***, επιμέλεια Ροή Παναγιωτοπούλου (Τυπωθήτω, 2003)

- **Ο γαλαξίας του Διαδικτύου**, Manuel Castells (μτφ. Ελένη Αστερίου) , (Καστανιώτης, 2005)
- **Κοινωνιολογία**, Anthony Giddens (μτφ. Δημήτρης Τσαούσης) , (Εκδόσεις Gutenberg, 2002)

Διαδικτυακοί τόποι

- <http://apps.new.facebook.com/causes/>
- <http://greenpeace.org>
- <http://www.guardian.co.uk>
- <http://www.amnesty.org>
- <http://www.adbusters.org>
- <http://blogactionday.org>
- http://dear_raed.blogspot.com
- <http://www.oxfam.org>
- <http://www.sierraclub.org>
- <http://www.citizen.org>
- <http://www.globalfundforwomen.org>
- <http://indymedia.org>
- <http://www.project-agape.com>
- <http://newpolcom.rhul.ac.uk/politics-web-2-0-conference/>

- <http://www.babsonlibrary.org/courses/activism.html>
- <http://mobileactive.org/mobile-phones-and-social-activism-ethan-zuckerman-white-paper>
- http://www.backspace.com/action/examples_of_effective_action.php
- <http://www.huffingtonpost.com>
- <http://www.huffingtonpost.com/off-the-bus/>
- <http://www.fraw.org.uk/ehippies/index.shtml>
- <http://www.theyesmen.org/>
- <http://www.thing.net/~rdom/ecd/ecd.html>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Lorenz_von_Stein
- http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Tilly
- http://en.wikipedia.org/wiki/Sidney_Tarrow
- <http://www.sociology.psu.edu/people/faculty/mcCarthy.shtml>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Mayer_Zald
- http://www4.soc.unitn.it:8080/dsrs/schede_docenti/diani/content/e1225/index_eng.html
- http://en.wikipedia.org/wiki/Manuel_Castells
- <http://annenbergl.usc.edu/Faculty/Communication/CastellsM.aspx>

- http://en.wikipedia.org/wiki/Symbolic_interactionism
- <http://www.universityofcalifornia.edu/senate/inmemoriam/williamkornhauser.htm>
- http://en.wikipedia.org/wiki/James_Chowning_Davies
- <http://el.wikipedia.org/wiki/Podcasting>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/FidoNet>
- http://www.hansardsociety.org.uk/blogs/About_Us/
- http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm
- <http://www.eff.org/>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Emiliano_Zapata
- http://en.wikipedia.org/wiki/Liberation_Army_of_the_South
- <http://depts.washington.edu/ccce/polcommcampaigns/CultureJamming.htm>
- <http://www.thenation.com/doc/20010409/peretti>
- <http://shay.net/niked.html>